

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES ZINĀTŅU KATEDRA

**TIESU VARAS NEATKARĪBAS DISKURSS
LATVIJAS TERITORIJĀ
(1940 - 1993)**

MAGISTRA DARBS

Autore: **Indra Pumpure**

Studenta apliecības Nr.: ip17050

Darba vadītāja: profesore Dr. iur. Sanita Osipova

RĪGA 2020

ANOTĀCIJA

Līdz ar cilvēktiesību atzīšanu un attīstību starptautiskajā telpā, aktualizējās arī tiesiskuma nodrošināšanas jautājums. Tiesiskums ir viena no kopīgajām vērtībām, kas ir Eiropas Savienības pamatā. Tiesu varas neatkarība ir būtisks priekšnosacījums tiesiskuma nodrošināšanai. Tomēr tiesu varas neatkarības principa pārkāpumi, un ar to saistītā problemātika, pastāv vēl mūsdienās.

Maģistra darba mērķis ir izpētīt tiesu varas neatkarības diskursu Latvijas teritorijā (1940 - 1993), analizējot tā laika izpratni par tiesu varu un tās neatkarību.

Tiesu varas neatkarības problemātika neradās tukšā vietā. Lai Latvija varētu realizēt starptautiski atzīto prasību pēc neatkarīgas un objektīvas tiesas, vispirms ir jābūt vienotai izpratnei par tiesu neatkarības saturu un tā tvērumu. Savukārt šīs izpratnes formēšana nav iespējama bez vēsturiskās izpētes.

Atslēgvārdi: tiesu vara, tiesu sistēma, starpkaru periods, tiesu varas neatkarības garantijas, tiesnešu neatkarība, padomju periods, Atmoda, likums "Par tiesu varu".

ABSTRACT

Along with the recognition and development of the human rights in the international area, the issue of ensuring the rule of law also became topical. The rule of law is one of the common values on which the European Union is founded. The independence of the judicial power is an essential precondition for the rule of law. However, violations of the principle of the independence of the judicial power, and the problems associated with it, still exist nowadays.

The aim of the Master's thesis is to research the discourse of the independence of the the judicial power in the territory of Latvia (1940 - 1993), analyzing the understanding of the judicial power and its independence at that time. The issue of the independence of the judicial power did not arise out of empty space. In order for Latvia to be able to implement the internationally recognized requirement for an independent and impartial court, there must first be a common understanding of the content of judicial independence and its scope.

Sequentially, the formation of this understanding is not possible without historical research.

Key words: judicial power, judicial system, interwar period, guarantees for the independence of the judicial power, judicial independence, Soviet period, Awakening, Law “On Judicial Power”.

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS.....	5
1. TIESU VARAS NEATKARĪBA STARPKARU PERIODĀ (1918 - 1934).....	7
1.1. Latvijas Republikas tiesu sistēmas ģenēze.....	7
1.2. Tiesnešu neatkarības izpratne.....	15
2. TIESU VARAS NEATKARĪBA PADOMJU PERIODĀ.....	19
2.1. 1940 - 1944.....	19
2.2. 1944 - 1987.....	29
2.3. PSRS Augstākās Tiesas Plēnums un tā loma Latvijas PSR tiesu darbībā.....	37
2.4. Tiesu neatkarības jautājumi Atmodas laika tiesību reformās.....	41
3. TIESU VARAS NEATKARĪBA (1990 - 1993).....	51
3.1. Tiesu varas statusu noteicoša likuma nepieciešamība.....	51
3.2. Tiesu un tiesnešu neatkarības jautājumi likuma “Par tiesu varu” pieņemšanas procesā.....	54
KOPSAVILKUMS.....	65
Izmantoto avotu saraksts.....	67

IEVADS

Latvijas Republikas Satversme pagēr, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.¹ Tiesu varas neatkarība ir ne tikai demokrātiskas valsts pazīme, bet obligāts priekšnosacījums tiesiskuma nodrošināšanai. Līdz ar cilvēktiesību atzīšanu un attīstību starptautiskajā telpā, aktualizējās arī tiesiskas valsts koncepts. Mūsdienās tiesiskuma nodrošināšana ieņem vadošo lomu cilvēktiesību standartu realizācijas procesā. Tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no būtiskākajām cilvēka pamattiesībām, jo tieši no šo pamattiesību esamības ir atkarīgs vai personai vispār ir iespējams realizēt jebkādas sev piemītošās tiesības un likumiskās intereses.

Maģistra tēma ir aktuāla, jo neatkarīgas tiesu varas nodrošināšana un ar to saistītā problemātika vairs nav tikai iekšēji nacionāls jautājums. Par tiesiskumu un prasību pēc neatkarīgas tiesas cīnās gan starptautiskās institūcijas, gan Eiropas Savienības kontrolējošās iestādes. Latvijas pieredze par valsts tiesiskumu veidojusies salīdzinoši īsā laika periodā - mazliet vairāk kā pēdējos simts gadus, kas norāda uz nepieciešamību padziļināti izanalizēt tos vēsturiskos periodus, kuru izpratne par tiesu neatkarību, ir ietekmējusi mūsdienu Latvijas Republikas tiesu varas un tiesnešu neatkarības problēmas iespējamos cēloņus.

Maģistra darba mērķis ir izpētīt tiesu varas neatkarības diskursu Latvijas teritorijā (1940 - 1940), analizējot kā vēsturiski ir formējusies Latvijas tiesu sistēma un tiesu neatkarības izpratne Latvijas teritorijā, pētījuma robežas nospraužot līdz likuma "Par tiesu varu" pieņemšanai.

Lai sasniegtu mērķi autore izvirza šādus uzdevumus:

1. izpētīt Latvijas tiesu sistēmas ģenēzi un evolūciju starpkaru periodā (1918 - 1934), apzināt tā laika tiesu varas neatkarības garantijas un ar tām saistīto problemātiku;
2. izanalizēt padomju periodu Latvijas teritorijā, izpētīt un salīdzinot padomju perioda normatīvos aktus līdz tiesu neatkarības jautājumiem Atmodas laika tiesību reformās;
3. izpētīt tiesu varas statusu noteicošā likuma nepieciešamību pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas 20. gs. deviņdesmitajos gados, analizējot tiesu un tiesnešu neatkarības jautājumus likuma "Par tiesu varu" pieņemšanas procesā.

Autore maģistra darbā izvirza hipotēzi - 20. gadsimta deviņdesmitajos gados Latvijas Republikā tiesu sistēma un izpratne par tiesu varas neatkarību tika veidota uz starpkaru laika Latvijas un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas pieredzes pamata. Autore maģistra darbā izvirzīto hipotēzi arī pierāda.

Maģistra darba izstrādē izmantotas vairākas zinātniskās pētniecības metodes: Vispirms, izmantota vēsturiskā metode, lai izzinātu un atklātu pētāmās tiesiskās parādības ģenēzi un evolūciju Latvijas teritorijā pēdējo simts gadu laikā, kas iezīmējas ar dažādiem vēsturiskajiem

¹ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [20.04.]

posmiem un valsts pārvaldes formām. Tiek pētīta tiesu varas un tiesnešu neatkarība, sākot ar Latvijas Republikas proklamēšanu, tiesu varas neatkarības diskursa attīstība padomju periodā, pētījumu sadalot pa vēstures blokiem no Latvijas Republikas okupācijas 1940. gadā līdz pat Atmodas laika tiesību reformām, atsevišķu nodaļu veltot neatkarības atgūšanas laikam 20. gadsimta 90. gados līdz pat likuma "Par tiesu varu" pieņemšanai, pētot tiesu varas neatkarības garantiju nostiprināšanu normatīvajos aktos attiecīgajos laika posmos.

Analītiskā metode pielietota pētot valsts varas un tās kompetenci regulējošos tiesību aktus dažādos vēstures periodos, tiesu varas darbību regulējošos tiesību aktus jaundibinātās Latvijas Republikas laikā, padomju periodā līdz Atmodas laikam, kā arī 20. gs. deviņdesmitajos gados līdz pat likuma "Par tiesu varu" pieņemšanai. Analītiskās metodes ietvaros pētīta tiesu prakse, oriģinālavoti, nozares speciālistu viedokļi un citi tiesību avoti.

Salīdzinošā metode izmantota, lai savstarpēji salīdzinātu Latvijā pētāmajā laika posmā tiesu varas neatkarības pastāvošo izpratni ar iepriekšējo, kā arī normatīvo regulējumu. Savukārt pētot tiesību aktos ietvertās tiesību normas, autore plaši pielietoja arī tiesību teorijā atzīto tiesību normas interpretācijas metodi, kas sevī ietver četras apakšmetodes - gramatisko, vēsturisko, sistēmisko un teleoloģisko.

Autore pielietoja arī empīrisko pētniecības metodi - veicot interviju ar nozares speciālistu - Gvido Zemrībo, bijušo Augstākās Tiesas priekšsēdētāju (1985 - 1990), pirmo atjaunotās Latvijas Republikas Augstākās Tiesas priekšsēdētāju (1990 - 1994), kurš vadīja darba grupu, kas izstrādāja likumu "Par tiesu varu". Empīriskā metode autorei deva iespēju izpētīt un vērtēt likuma "Par tiesu varu" tiesību normas un institūtus kopsakarībā ar sabiedrības, zinātnes un kultūras attīstības aspektiem uz likuma pieņemšanas brīdi.

Maģistra darba izstrādei ir izmantots plašs avotu klāsts. Autore ir centusies maksimāli izmantot oriģinālavotus, tostarp pētījusi gan stenogrammas, gan arhīva materiālus.

Maģistra darbs strukturāli sastāv no ievada, 3 nodaļām, 8 apakšnodaļām un kopsavilkuma.

1. TIESU VARAS NEATKARĪBA STARPKARU PERIODĀ (1918 - 1934)

1.1. Latvijas Republikas tiesu sistēmas ģenēze

1918. gada 11. novembrī ar Kompjēnas pamiera noslēgšanu beidzās Pirmais pasaules karš, kura rezultātā kļuva iespējama arī Latvijas valsts proklamēšana. 1918. gada 17. novembrī Latvijas demokrātiskās politiskās partijas izveidoja Latvijas Tautas Padomi (turpmāk - Tautas Padome) un pieņēma tās Politisko platformu.²

Dienu vēlāk - 1918. gada 18. novembrī tika proklamēta Latvijas Republika un Tautas Padome nodibināja pirmo Latvijas Pagaidu Valdību (turpmāk - Pagaidu Valdība). Lai gan Tautas Padomes Politiskajā platformā par tiesu varu nekas netika minēts, tiesiska valsts bez tiesām pastāvēt nevar. Tādējādi pirmajam tieslietu ministram Pēterim Juraševskim tika uzdots tiesu resora vadība un tā noorganizēšana.³ Līdz ar to likumsakarīgi, ka Pagaidu Valdības pirmais likumprojekts bija "Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību" (turpmāk - Pagaidu nolikums). 1918. gada 6. decembrī Tautas padome to apstiprināja un 1918. gada 14. decembrī Pagaidu nolikums tika publicēts "Pagaidu Valdības Vēstneša" 1. numurā.⁴

Pagaidu nolikums sastāvēja tikai no 13 pantiem, kurā īsās tēzēs tika nospraustas tiesu iekārtas un turpmākās darbības pamatlīnijas.⁵ Pagaidu nolikums ieguva fundamentālu nozīmi, jo uz tā pamata tika uzbūvēti visi nākamie likumi par tiesu iestādēm.⁶

Saskaņā ar Pagaidu nolikumu Tieslietu ministrijas uzdevums bija pārņemt no okupācijas pārvaldes visas tiesu iestādes un organizēt Latvijas tiesas. Tā bija Tieslietu ministrijas prerogatīva noteikt tiesu vietu un skaitu pēc vajadzības. Savukārt Pagaidu Valdībai izstrādātie štati bija jāapstiprina.⁷

Nolikums noteica piemērojamās tiesības: Latvijas tiesas darbojas pēc tiem vietējiem un Krievijas likumiem, kādi bija spēkā līdz 1917. gada 24. oktobrim.⁸ Krimināllietās piemērojams Krievijas 1903. gada Sodu likumu krājums, savukārt Latgalē atjaunojamas Krievijas Pagaidu Valdības ievestās tiesas un piemērojami tie likumi, kas bija spēkā Krievijas

² Autoru kolektīvs. Latvijas tiesību vēsture (1914 - 2000). Prof., Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2000, 150. lpp.

³ [b.a.] Jubilejas komisijas izdevums. Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1928, 290., 292. lpp.

⁴ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918, nr.1.

⁵ [b.a.]. 1928, 292. lpp.

⁶ Prof. Augusts Lēbers "Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību" atzina par "Tiesu satversmi un pamata likumu". Sk.: Menģelsons A. Latvijas tiesu vēsture. Prof. A. Loebera referāts par Senāta vēsturi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936, nr. 3, 560. lpp.

⁷ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. 2. pants. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

⁸ Līdz lielnieku apvērsumam.

Pagaidu Valdības laikā. Okupācijas laikā uzsāktās lietas izspriežamas pēc Krievijas tiesāšanas kārtības noteikumiem, pielaižot civillietās Vācijas tiesāšanās kārtības noteikumus, ja prāvinieki to vēlas un tiesa atrod par iespējamu.⁹ Vērtējot šo normu ir secināms, ka tajā ir saskatāma tiesnešu personiskās neatkarības garantija tiesas spriešanā. Vismaz tādā aspektā kā piemērojamo tiesību izvēle, lai nodrošinātu gan taisnīgāku procesu (ievērojot pušu gribu), gan panāktu taisnīgāko lietas iznākumu.

1919. gada 5. decembrī Tautas Padome pieņēma likumu “Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā”. Šis likums noteica, ka visi agrākie Krievijas likumi, kas pastāvēja Latvijas robežās līdz 1917. gada 24. oktobrim, pagaidām uzskatāmi par spēkā esošiem pēc 1918. gada 18. novembra, cik tālu tie nav atcelti ar jauniem likumiem un nerunā pretim Latvijas valsts iekārtai un Tautas Padomes [Politiskajai] platformai.¹⁰ Līdz ar to Krievijas impērijas 1864. gada 20. novembra Tiesu iestāžu nolikums¹¹ saglabāja savu spēkā esamību un Latvijas Republika tiesību kontinuitātes ceļā kļuva par Krievijas impērijas tiesību mantinieci.

Ar Pagaidu nolikumu tika noteikts, ka atjaunojama pagasttiesu darbība (agrākās kompetences robežās), paaugstinot izspriežamo civilprasību summu līdz 300 rubļiem. Savukārt krimināllietas kā lietu kategorija tika izslēgtas no to kompetences. Pārsūdzības tiesība apelācijas kārtībā tika ieviesta visās lietās un par apelācijas instanci tika noteikta Miertiesā. Tiesas sastāvu veidoja miertiesnesis un divi pagasttiesu priekšsēdētāji.¹²

Miertiesas skatīja civillietas, kas nepārsniedza 1500 rubļus un bija ārpus pagasttiesu kompetences, kā arī krimināllietas to agrākās kompetences robežās un tās, kas tika agrāk padotas pagasttiesām. Apgabaltiesa bija pirmā instance tām lietām, kas pārsniedza Miertiesu kompetenci, kā arī apelācijas instance Miertiesai. Tika noteikta arī kārtība kā Apgabaltiesai jāspriež tās lietas, kas pēc likuma padotas zvērināto tiesai - piedaloties zvērinātiem piesēdētājiem no attiecīgās apgabala tiesas rajona pašvaldības iestāžu locekļu vidus. Vecuma cenzs - 25 gadi.¹³ Līdz ar to, nododot apelācijas lietu caurlūkošanu Apgabaltiesām, Miertiesnešu sapulces vairs netika paredzētas.¹⁴

Saskaņā ar Pagaidu nolikumu Tiesu Palāta paturēja parasto kompetenci, kas nozīmēja būt par apelācijas instanci Apgabaltiesām. Visās lietās par kasācijas instanci tika noteikts

⁹ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. 1. pants. Grām: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

¹⁰ Likums “Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā”: LV likums. Pieņemts 05.12.1919. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1919, nr. 13.

¹¹ Судебные Уставы 20 ноября 1864 года: Krievijas impērijas likums. Pieņemts 20.11.1864. В кн.: Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, съ изложением разсуждений, на коихъ они основаны. Часть третья. Санктпетербургъ: Государственной Канцелярии, 1867. Aut. piezīme: uz Latviju tas tika attiecināts ar 1889. gada 9. jūlija likumu “Par tiesu reformu Baltijas guberņās”.

¹² Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. 3. - 4. pants. Grām: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

¹³ Ibid, 4. - 5. pants.

¹⁴ Leitāns P. Atmiņas par Latvijas tiesu darbības sākumu. Jurists, 1937, nr. 1/2, 11. lpp.

Latvijas Senāts Rīgā, iedalot to civil-, krimināl-, un administratīvajā nodaļā. Senāts sprieda lietas koleģiālā sastāvā ar kopīgā sēdē vēlētiem priekšsēdētājiem.¹⁵

Pagaidu nolikums noteica, ka bez tiesnešiem pie Apgabaltiesas darbojās arī izmeklēšanas tiesneši, pie Tiesu Palātas un Apgabaltiesas - prokurori ar biedriem, savukārt Senātā - Virsprokurs ar biedriem. Visas iepriekš minētās amatpersonas¹⁶, tostarp tiesnešus, amatā iecēla Pagaidu Valdība no Tieslietu ministrijas priekšā liktiem kandidātiem. Savukārt apstiprināšana piekrita Tautas Padomei.¹⁷ Taču, kādā veidā un kārtībā ir jāveic tiesnešu apstiprināšana, netika norādīts. Tādējādi tiesnešu korpusa formēšana faktiski bija nodota un koncentrēta izpildvaras rokās - gan kandidātu izvēlē, gan pēcāk tos ieceļot amatā.

Jaundibinātā Latvijas valsts vēsturiski veidojās sarežģītā laikā. Līdz ar to arī tiesu noorganizēšana nenācās viegli. Grūtības radīja gan vispārējais dzīves sabrukums sakarā ar pasaules kara un revolūcijas sekām, gan iestrādājušos darbinieku - tiesnešu trūkums.¹⁸ Tas izskaidrojams ar agrākās Krievijas tieslietu resora vadību, kas stingri raudzījās uz to, lai toreizējās Baltijas guberņās tiesu amatos neiekļūtu latvieši. Ja kāds latviešu jurists vēlējās strādāt tieslietu resorā, tad viņa karjera varēja norisināties tikai dziļajā Krievijā. Līdz ar to latviešu juristi pārsvarā darbojās advokatūrā.¹⁹ Tādējādi arī likumsakarīgi, ka Latvijas tiesnešu korpus tika veidots lielākoties no zv. advokātu vidus.

Jau 1918. g. 7. decembrī Pagaidu valdība par senatoriem iecēla Jāni Graudiņu un Kristapu Valteru, bet 19. decembrī - Kārli Ozoliņu, Miķeli Gobiņu, Voldemāru Zāmuēli, Paulu Mincu un A. Reisneru. Tā kā P. Mincs un A. Reisners neieradās Senātā, A. Reisnera vietā bija atsaucies Dr. iur. Augusts Lēbers. A. Lēberam par viņa iecelšanu tieslietu ministrs paziņoja mutiski, bet formāli Pagaidu Valdība A. Lēbera iecelšanu bija fiksējusi tikai 1919. gada 19. augusta sēdē.²⁰ 1918. gada 19. decembrī tika nodibināts Senāts. Tajā pašā decembra mēnesī tika nodibināta Tiesu palāta, Rīgas Apgabaltiesa, Jelgavas Apgabaltiesa un Liepājas Apgabaltiesa. Savukārt Latgales Apgabaltiesu nodibināja tikai 1919. gada 15. septembrī, pie tam Rīgā, jo kara apstākļi pilnīgi paralizēja kārtīgu tiesas darbību Latgalē.²¹

Rīgā un Vidzemē jauno tiesu darbība bija traucēta un lielā mērā palika "tikai uz papīra". 1918. gada nogalē tūlīņ pēc svētkiem sekoja lielinieku iebrukums, tā kā pat nevienu sēdi neizdevās noturēt. Līdzīgs stāvoklis bija arī Kurzemē, izņemot Liepāju, kur tiesa varēja

¹⁵ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. 6. - 7. pants. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

¹⁶ Aut. piezīme: Pagaidu nolikumā tās nodēvētas par ierēdņiem.

¹⁷ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. 8. - 9. pants. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

¹⁸ Dāvids V. Latvijas tiesu iestādes valsts desmit gadu pastāvēšanas laikā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928, nr. 10/11, 371. lpp.

¹⁹ [b.a.]. 1928, 293. lpp.

²⁰ Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu raksti. 1973, nr. 12, 7. lpp.

²¹ [b.a.]. 1928, 293. lpp.

darboties bez pārtraukuma. Faktiski tiesu darbību visā Latvijā bija iespējams noorganizēt tikai pēc lielinieku izdzīšanas 1919. gadā. Bet arī pēc tam vēl to traucēja Bermonta iebrukums, kaut gan mazākā mērā.²² Tā kā Latvijā līdz pat 1921. gada otrai pusei bija spēkā karastāvoklis, darbojās arī kara tiesas. 1921. gada 15. augustā (izņemot pierobežas zonu) karastāvokli nomainīja pastiprinātas apsardzības stāvoklis. Lietas, kas vēl netika izskatītas kara tiesās tika nodotas Miertiesām, taču iekšlietu ministram tika piešķirta kompetence atsevišķas lietas virzīt iztiesāšanai kara tiesā.²³

1920. gada 27. maijā Satversmes Sapulce pieņēma Deklarāciju par Latvijas valsti un 1920. gada 1. jūnijā Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumus. Abi šie konstitucionālie akti tiek uzskatīti par otro pagaidu Satversmi.²⁴

1921. gada 4. martā tika pieņemts likums "Par administratīvajām tiesām". Tas nebija Satversmes Sapulces jaunrades produkts. Pamatā tam bija Krievijas Pagaidu valdības 1917. gadā izstrādātais likums (*Положение о судах по административным делам от 30 мая 1917 года*) tajā ieviešot niecīgus grozījumus.²⁵ Likums neparedzēja speciālu administratīvo tiesu izveidošanu, bet regulēja administratīvo procesu. Administratīvā tiesvedība piekrita vispārējās kompetences tiesām - Miertiesām, Apgabaltiesām un Senātam.²⁶

Autores ieskatā šajā likumā tiesu varas neatkarības aspektā tika iekļautas nozīmīgas normas. Likuma 37. pants noteica: "Neatkarīgi no lietas dalībnieku aizrādījumiem, tiesai atļauts: spert soļus lietas apstākļu noskaidrošanai; savākt attiecīgus pierādījumus; pieprasīt no tiesas, valdības, privātām sabiedriskām iestādēm un trešām personām vajadzīgo dokumentu un ziņu iesniegšanu; noprotināt lieciniekus, kaut arī lietas dalībnieki uz tiem nebūtu atsaukušies; pieprasīt lietpratēju atzinumu; nolikt apskatīšanu uz vietas; paziņot lietas dalībniekiem, kādi pierādījumi viņiem jāpienes [..]" Likuma 38. pants: "Tiesai atļauts pārbaudīt uz vispārēja pamata pierādījumus, neaprobežojoties ar tiem pierādījumiem, par kuriem celts strīds" un 41. pants: "Tiesa spriež pēc savas iekšējās pārlicības, kura dibināta uz likuma un uz visiem lietas apstākļiem, pie kam lieta nav aprobežota ar lietas dalībnieku aizrādījumiem un tiem faktiskajiem apstākļiem, uz kuriem dalībnieki atsaukušies [..]"

Paplašinot tiesas kompetenci administratīvajā procesā, tika paplašināta arī tiesas loma un tiesneša nozīmīgums, kas vienlaikus sekmēja tiesneša patstāvību - neatkarību tiesas spriešanā.

²² Būmanis A. Latvijas tiesas pirmie desmit gadi. Grām.: Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Autoru kolektīvs Dr. phil. et cand. hist. Alfrēda Bīlmaņa redakcijā, Rīga: A. - S. Golts & Jurjāns, 1928, 503. lpp.

²³ Osipova S. Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas. Latvijas Universitātes žurnāls. Juridiskā zinātne, 2014, nr. 7, 37. lpp.

²⁴ Lazdiņš J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 52. lpp.

²⁵ Bukovskis V. Administratīvās tiesas reforma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1925, nr. 7. - 9., 817. lpp.

²⁶ Likums "Par administratīvajām tiesām": LV likums. Pieņemts 04.03.1921. 1. pants. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

Taču jāmin, ka šis likums tika arī kritizēts galvenokārt divu iemeslu pēc - civilās un administratīvās tiesas kompetences norobežošanas problemātikas un trejādās instanču kārtības dēļ. Mazāk svarīgu, miertiesnešiem piekritošu administratīvo lietu (sūdzības par pagastu un miestu pašvaldībām) izšķiršanai pastāvēja trīs instances - divas pēc būtības un viena kasācijas instance. Svarīgākās administratīvās lietas par pilsētu un apriņķu pašvaldību, valsts iestāžu un ierēdņu nepareizu rīcību skatīja cauri tikai divās instancēs. Savukārt visnopietnākās un vissvarīgākās sūdzību lietas par centrālām iestādēm, par ministrijām un virsvaldēm izšķīra tikai viena instance - Senāta administratīvais departaments. Ja jau mazāk svarīgām lietām noteiktas trīs instances, kā tas ir attiecībā uz visiem civiltiesiskajiem strīdiem, tad šī pati kārtība vēl jo vairāk būtu jāievēro attiecībā uz vissvarīgākajām administratīvām lietām.²⁷

Tādējādi ir secināms, ka likumā "Par administratīvajām tiesām" izveidotā trejādā instanču kārtība neatbilda demokrātiskas valsts iekārtai. Nenodrošinot vienādu pārsūdzēšanas tiesību, netika ievērots vienlīdzības princips, kas būtībā ierobežoja personas tiesības uz taisnīgu tiesu.

Satversmes Sapulce savas darbības laikā (1920. gada 1. maija - 1922. gada 7. novembrim) izstrādāja Latvijas Republikas Satversmi. Konstitucionālajam orgānam - tiesai tika veltīta Satversmes VI nodaļa.²⁸ 1921. gada 9. novembrī Satversmes Sapulces IV sesijas 20. sēdē notika Satversmes I daļas lasīšana pa pantiem otrajā lasījumā, bet trešais lasījums - 1922. gada 15. februārī V sesijas 14. sēdē.

Satversmes 82. pants (80.²⁹ pants) noteica, ka likuma un tiesas priekšā visi pilsoņi ir vienlīdzīgi. Šis pants otrajā lasījumā diskusijas neizraisīja un tika pieņemts vienbalsīgi. Savukārt trešajā lasījumā K. Puriņa priekšlikums bija šo pantu strīpot. K. Puriņš norādīja, ka Satversmes I daļā ir runa par valsts iekārtu, bet II daļā par pilsoņu tiesībām un pienākumiem. Tā kā 87. pants, kas noteica, ka visi Latvijas pilsoņi, neskatoties uz dzimumu un ticību, ir vienlīdzīgi likuma priekšā, esot "pilnīgāks", tad lai šie panti "neatkārtotos", izvirzīja priekšlikumu šo pantu strīpot. Referents J. Purgalis norādīja, ka tas esot "princips, kurš atzīts līdz no šim visiem" un strīds esot tikai par to, kur šo principu ievietot. J. Purgalis izvirzīja priekšlikumu pārnest šo pantu uz II daļu. Par K. Puriņa priekšlikumu 48 nobalsoja par, bet pret - 78.³⁰

83. pants (81. pants) noteica, ka tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti. Šis pants diskusijas neizraisīja un tika pieņemts vienbalsīgi.³¹

²⁷ Bukovskis V. 1925, 820. - 821., 829. lpp.

²⁸ Osipova S. 2014, 39. lpp.

²⁹ Satversmes apspriešanas laikā VI nodaļas pantiem bija cita numerācija: 80. - 84. pants.

³⁰ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920. - 1922.). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 480., 855. lpp.

³¹ Ibid, 480. lpp.

84. pants (82. pants) noteica, ka tiesnešus apstiprina Saeima un viņi ir neatceļami. Tiesnešus pret viņu gribu var atcelt no amata vienīgi uz tiesas sprieduma pamata. Ar likumu var noteikt vecumu, ar kura sasniegšanu tiesneši atstāj savu amatu. Otrajā lasījumā tika iesniegti trīs priekšlikumi - viens no A. Petrevica, divi no K. Dzelzīša.³²

A. Petrevica priekšlikums bija strīpot vārdus “tiesnešus apstiprina Saeima” un to vietā likt “tiesnešus ievēl uz atsevišķa likuma pamata”. A. Petrevics savu priekšlikumu motivēja ar to, ka neesot starpības starp apstiprināšanu un ievēlēšanu, tādējādi pašreizējā panta redakcija esot pretrunā ar demokrātijas principu. A. Petrevics piedāvāja tiesnešus ievēlēt, bet ne visus. Tautai vajadzētu vēlētos, kas tai vistuvāk stāv - mirtiesnešus. A. Petrevics ierosināja noteikt ar likumu termiņu (5 līdz 6 gadi) uz kādu laiku tiesneši būtu ievēlēti. Viņaprāt tādā veidā tiesneši “nebūtu pilnīgā atkarībā no saviem vēlētajiem, bet būtu neatkarīgi.”³³

K. Dzelzīša pirmais priekšlikums bija pēc panta pirmā teikuma noteikt: “Mirtiesnešus ievēl vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās uz sevišķa likuma pamata”. K. Dzelzītis iepriekš minēto pamatoja ar demokrātijas principu, ka tiesām ir jābūt vēlētam. Piekrītot visumā A. Petrevicam, vēlējās tikai konkretizēt un jau Satversmē noteikt vēlēšanu kārtību.³⁴

Otrais viņa priekšlikums bija pēc vārda “apstiprina” noteikt “uz sešiem gadiem” un pēc vārda “viņi” ievest vārdus “šai laikā”. Par šo pārlabojumu K. Dzelzītis izteicās, ka princips, ka tiesneši tiktu iecelti uz mūžu nebūtu vēlams. Argumentēja, ka tiesneši, kuri varbūt neizdara pārkāpumus vai noziegumus, tomēr var izrādīties nederīgi vai nespējīgi, un kurus būtu vēlams nomainīt pret citiem - “labākiem tiesnešiem”. Vēl jo vairāk - esot ļoti daudz tādu tiesnešu, kurus tieslietu ministrija apzināti neapstiprina amatos tieši šī iemesla dēļ.³⁵

Referents J. Purgalis bija pret šiem pārlabojumiem un norādīja: “Mums ir nepieciešama neatkarīga tiesa. Tādēļ mums ir jāievēd tāda tiesnešu iecelšanas kārtība, kura šo neatkarību garantē.”³⁶ J. Purgalis atgādināja, kāda bija ievēlēto mirtiesnešu neatkarība Krievijā - vienmēr atkarīgi no tiem vēlētajiem, kas viņus ievēlēja. Un, ka tāds pats stāvoklis būs arī augstākajiem tiesnešiem, ja šos pārlabojumus ieviestu Satversmē. J. Purgalis vērsa uzmanību uz esošo situāciju - uz advokātiem, kas vienlaikus ir arī parlamenta locekļi, kas nozīmē, ka no viņiem būs atkarīga arī tiesnešu pārvēlēšana, “saki, augsti godātie kungi, vai tad ir garantēta tiesnešu neatkarība?”³⁷

³² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920. - 1922.). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 481. lpp., 484. lpp.

³³ Ibid, 481. lpp.

³⁴ Ibid, 482. lpp., 484. lpp.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid, 482. lpp.

³⁷ Ibid, 482. - 483. lpp.; Sk. plašāk: Pumpure I. Varas dalīšanas principa realizācija tiesu varas neatkarības garantijās (1918 - 1940), 2017, 35. lpp.

Par A. Petrevica priekšlikumu referents izteicās, ka sanāk zināma pretruna. Ja augstākos tiesnešus ieceltu uz sešiem gadiem, viņu neatkarība nebūtu nodrošināta. Sevišķi svarīgi tas esot attiecībā uz advokātiem, kuri upurē savas ekonomiskās intereses, lai nodarbotos ar tiesnesību. Tādējādi katrs aprēķinātu, uz cik ilgu laiku tiktu ievēlēts un vai vispār ir vērts maz izvirzīt savu kandidatūru uz tiesneša amatu. Lai nodrošinātu tiesnešu neatkarību, lai tiesneši varētu spriest tiesu netraucēti no ārējiem iespaidiem, augstākie tiesneši ir jāieceļ uz mūžu. Par A. Petrevica priekšlikumu 45 nobalsoja par, bet pret to 73. Par abiem K. Dzelzīša priekšlikumiem tika nodots vienāds balsu skaits - par 46, pret 76.³⁸

Trešajā lasījumā satura ziņā tika iesniegti tie paši priekšlikumi tikai no A. Petrevica un F. Cielēna puses. Debašu runā K. Dzelzītis tiesnešu terminēto iecelšanu nodēvēja par lietderības jautājumu un, ka tas nāksot “tiesai tikai par labu”. Argumentācija pamatā bija tā pati, kas otrajā lasījumā, vien piebilstot, ka protams, ka tāds stāvoklis, kad tiesnesis netiek apstiprināts savā amatā, ir neciešams. Taču priekš labiem tiesnešiem šis pants neienesīšot nekādus pārgrozījumus. Tas attiektos uz “nesagatavotajiem” un arī “politiskā ziņā nevēlamajiem tiesnešiem”, kuri esot par tiesnešiem tādēļ, ka nav citu, ko likt vietā.³⁹

Referents J. Purgalis kategoriski izteicās pret šo priekšlikumu, uzsverot, ka tiesas neaizskaramības galvenā garantija ir tiesnešu neatceļamība. Ja tiesneši tiktu iecelti uz termiņu, tad politiskām partijām vai grupām būtu iespējams iespaidot tiesnešus. Lai tiesas būtu neatkarīgas, šī tiesnešu neatkarība arī ir jānodrošina. Par šo priekšlikumu 49 nobalsoja par, pret to 45 un 8 atturējās, tātad kopā 53.⁴⁰

85. pants (83. pants) noteica, ka Latvijā pastāv zvērināto tiesas uz atsevišķa likuma pamata. Šis pants otrajā lasījumā diskusijas neizraisīja un tika pieņemts vienbalsīgi. Trešajā lasījumā A. Ozols izvirzīja priekšlikumu vārda “atsevišķa” vietā likt “sevišķa”. Šis priekšlikums tika pieņemts vienbalsīgi.⁴¹

86. pants (84. pants) noteica, ka tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums, un tikai likumā paredzētā kārtībā. Kara tiesas darbojas uz sevišķa likuma pamata. Otrajā lasījumā A. Petrevics iesniedza priekšlikumu starp vārdiem “darbojas” un “uz” likt vārdus “tikai kara laikā”. Tādējādi, lai visi Latvijas pilsoņi, tostarp karavīri, miera laikā tiktu tiesāti vispārējās tiesās.⁴²

Referents J. Purgalis norādīja, ka šis jautājums jau esot pamatīgi apspriests. Satversmes komisija esot uzklauzījusi gan apsardzības resora priekšstāvju domas, gan kara tiesu

³⁸ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilcums (1920. - 1922.). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 483. - 485. lpp.; Sk. plašāk: Pumpure I., 2017, 35. lpp.

³⁹ Ibid, 856. lpp.

⁴⁰ Ibid, 857. - 858. lpp.

⁴¹ Ibid, 485. lpp., 858. - 859. lpp.

⁴² Ibid, 486. lpp.

priekšstāvju atzinumus un nonākusi pie slēdziena, ka armijas apstākļi arī miera laikā nav vienādi ar citu pilsoņu apstākļiem. Tādēļ referents aicināja šo priekšlikumu noraidīt. Par A. Petrevisa priekšlikumu 46 nobalsoja par, bet pret - 66.⁴³

Trešajā lasījumā A. Petrevics un F. Cielēns izvirzīja to pašu priekšlikumu. Šajā reizē A. Petrevics izvirzīto priekšlikumu arī motivēja. Norādīja, ka kara tiesām esot vairāki trūkumi, kas ierobežo personas tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu - tiesu nespriež juristi, netiek vesti protokoli, ātrā tiesāšanās gaita, tiesu iekārta citādāka u. c.⁴⁴

J. Goldmanis izteicās, ka šāds priekšlikums neesot pieņemams. Kara tiesām esot jāpastāv, lai armija būtu stipra un tajā būtu laba disciplīna. Civiltiesneši lietu nevarot izšķirt tā, kā militāri tiesneši, kuri vispilnīgāk un pareizāk varētu spriest par disciplīnas un apsardzības dienesta pārkāpumiem, vienlaikus neizslēdzot iespēju, ka zināmus pārkāpumus varētu nodot arī izskatīšanai vispārējai tiesai.⁴⁵

K. Dzelzītis iebilda J. Goldmaņa argumentiem un piedāvāja ņemt piemēru no citām valstīm (Vācija, Bavārija, Francija), kur pastāvēja jauktas tiesas - civiltiesas, kas izskatīja karavīru noziegumus, pieaicinot par piesēdētājiem militāras personas. Līdz ar to atkrīt J. Goldmaņa teiktais, ka civillietas neesot kompetentas spriest par militāriem noziegumiem.⁴⁶

Referents J. Purgalis savā atsauksmē visumā pamatojās uz to pašu argumentāciju, ko izteica jau otrajā lasījumā. Savu runu referents nobeidza ar retorisku jautājumu: "Ja mēs gribētu attiecināt kara tiesu tikai uz kara laiku, tad ir jautājums ja tiesa nodarbotos tikai kara laikā, bet miera laikā ne, no kurienes viņai nāktu piedzīvojumi un izpratne?"⁴⁷ Par A. Petrevisa un F. Cielēna priekšlikumu 49 nobalsoja par, bet pret to 69.⁴⁸ Līdz ar to diskusijas par VI nodaļu tika izsmeltas un tai pašā dienā (1922. gada 15. februārī) tika pieņemta Satversmes I daļa.

Satversmes VI nodaļa valstī pastāvošo tiesu iekārtu neizmainīja. Satversmē tika nostiprinātas būtiskas tiesu varas neatkarības garantijas - tiesnešu neatkarības princips, tiesnešu neatceļamības princips un princips, ka tiesu spriež tikai tiesa⁴⁹. Tomēr pat valsts pamatlikumā nostiprinātās garantijas nevar nodrošināt tiesu varas neatkarību, ja šos principus neievieš arī reālajā dzīvē. Lai gan Satversmē nostiprinātais tiesnešu neatkarības princips tika

⁴³ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920. - 1922.). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 486. lpp.

⁴⁴ Ibid, 859. lpp.

⁴⁵ Ibid, 860. lpp.

⁴⁶ Ibid, 860. - 861. lpp.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid, 862. lpp.

⁴⁹ Satversmes 82. pants uzskatāmi nodala tikai tiesai piemītošo funkciju - tiesas spriešanu no likumdevējvaras un izpildvaras darbībām, tādējādi nostiprinot Satversmē valsts varas dalīšanas principu. Sk. arī: Autoru kolektīvs, zinātniskais vadītājs prof. R. Balodis. Latvijas Republikas Satversmes komentāri VI nodaļa. Tiesa.VII nodaļa.Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 40. lpp.

pieņemts bez diskusijām vienbalsīgi, izpratne par to likumdevējvarai un izpildvarai bija visai miglaina.

1.2. Tiesnešu neatkarības izpratne

Tiesu iekārtas likumi noteica, ka miertiesnešus, izmeklēšanas tiesnešus, apgabaltiesas priekšsēdētājus, priekšsēdētāju biedrus un apgabaltiesu locekļus, Tiesu palātas priekšsēdētāju, departamentu priekšsēdētājus un Tiesu palātas locekļus un senatorus no tieslietu ministra priekšā liktiem kandidātiem ieceļ Ministru kabinets, bet amatā apstiprina Saeima.⁵⁰ Tātad, lai tiesnesis iegūtu Satversmē nostiprinātās neatkarības garantijas, bija nepieciešams Saeimas apstiprinājums. Tomēr pretēji Satversmē noteiktajam, Latvijā ilgstoši darbojās tiesneši, kuri nebija saņēmuši apstiprinājumu no Saeimas.

Pēdējā reize, kad senatori un tiesneši tika apstiprināti amatos, notika Saeimas 1923. gada 7. decembra sēdē. Toreiz tika apstiprināti trīs tiesneši. Daudzi tiesneši, kas tika iecelti pirms 1923. gada 7. decembra arī nebija ieguvuši Saeimas apstiprinājumu. Tā kā šis jautājums ilgstoši netika risināts, neapstiprināto tiesnešu skaits bija tuvu 200.⁵¹ Pastāvošā situācija nemainījās līdz pat 1929. gada 2. aprīlim, kad tika nodibināta Latvijas tiesnešu biedrība.⁵² Latvijas tiesnešu biedrība esošo stāvokli atzina par nenormālu un 1929. gada 24. aprīlī iesniedza Valsts prezidentam, Saeimas prezidijam, Ministru prezidentam un tieslietu ministram memorandu par tiesnešu apstiprināšanu. 1929. gada 26. aprīlī Saeima pieņēma lēmumu, ar kuru uzdeva Ministru kabinetam divu nedēļu laikā izvirzīt apstiprināšanai visus tiesnešus.⁵³

Otra problēma, kas bija aktuāla tiesu varas neatkarības aspektā - tiesnešu blakus amatu ieņemšana. 1923. gada 23. martā tika pieņemts Saeimas kārtības rullis. Šī likuma 7. pants noteica, ka deputāta amatu nevar savienot ar valsts dienestu, izņemot: tiesneša, augstskolas profesora, docenta, asistenta, lektora, rektora, prorektora un dekāna, ministra, ministra biedra un viņiem pielīdzināma pārvaldes patstāvīgas nozares vadītāja, notāra, juriskonsulta amatus.⁵⁴

1923. gada 26. jūlijā tika pieņemti grozījumi Tiesu iekārtas likumos. Ar šiem grozījumiem 246. pants, kas pirms tam noteica stingru amatu savienošanas aizliegumu, tika papildināts ar piezīmi - tiesu resora darbiniekiem, to starpā arī miertiesnešiem, pagaidām

⁵⁰ Tiesu iekārtas likumi: LV likums. Grām.: Tiesu iekārtas likumi. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924. gada izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1924.

⁵¹ Kalacs J. Pie jautājuma par tiesnešu apstiprināšanu. Jurists, 1930, nr. 2, 37. lpp.; Vikmanis K. Vai atcels tiesnešu neatkarību. Jurists, 1932, nr. 6, 156. - 157. lpp.

⁵² Vikmanis K. Latvijas tiesnešu biedrība atklājusi savu darbību. Jurists, 1929, nr. 4, 27. lpp.

⁵³ Vikmanis. K. Latvijas tiesnešu biedrības memorandi tiesnešu apstiprināšanai, blakus amatu un algu jautājumā. Jurists, 1929, nr. 5, 158. lpp.

⁵⁴ Saeimas kārtības rullis: LV likums. Pieņemts 23.03.1923. Valdības Vēstnesis, 1923, nr. 65.

atļauts ieņemt citus algotus vai nealgotus amatus valsts pārvaldības vai pašvaldības iestādēs, ja tam piekrīt, attiecībā uz tiesnešiem - tiesas kopsapulce (Senātā - apvienotā sapulce) un tieslietu ministrs un, attiecībā uz pārējām amata personām - tieslietu ministrs.⁵⁵

Līdz ar to gan tiesneši, gan izpildvaras pārstāvji drīkstēja darboties politiskās partijās un apvienot savu amatu ar deputāta mandātu. Pat, ja tiesnesis ir objektīvs, piederība pie jebkādas politiskās partijas vienmēr dos pamatu uz tiesnesi raudzīties ar neuzticību un šaubām. Tiesneša spriedumi var tikt uzskatīti par partejiskiem, kas sabiedrībai kopumā var mazināt cieņu pret likumu un ticību taisnīgai tiesai.⁵⁶ Tādējādi ne tikai nepastāvēja politiskā neitralitāte, bet tika pārkāpts arī varas dalīšanas princips, sapludinot visus valsts varas atzarus vienā.

1929. gada 5. maijā Latvijas tiesnešu biedrība iesniedza Ministru prezidentam, tieslietu un tautas labklājības ministram otru memorandu. Šajā memorandā Latvijas tiesnešu biedrība prasīja atcelt Tiesu iekārtas likumu 171. panta (bij. 246. pants) piezīmi un Saeimas kārtības ruļļa 7. pantu, kas tiesnešiem pieļāva ieņemt algotus amatus valsts un privātos uzņēmumos, kā arī būt par Saeimas deputātiem. Vienlaikus biedrība prasīja paaugstināt tiesu darbinieku algas par 50 %.⁵⁷ Abu šo memorandu iesniegšana, protams, veicināja likumdevēja darbu pie konkrēto likumprojektu izstrādes. Taču arī pēc grozījumu pieņemšanas pastāvošās problēmas netika pilnībā atrisinātas.

Saeimas juridiskā komisija apsprieda likuma ierosinājumu aizliegt tiesnešiem ieņemt jebkādu amatu blakus tiesneša amatam. Tomēr likumu pieņēma tādā veidā, ka tiesnešiem aizliedza ieņemt amatu privātā, valsts autonomā vai kooperatīvā uzņēmumā. Citus algotus amatus tiesneši varēja ieņemt ar Ministru kabineta piekrišanu. Bez jebkādas atļaujas tiesneši varēja ieņemt deputāta amatu un mācībspēka amatu izglītības iestādēs.⁵⁸

Arī likumprojekts, kas paredzēja grozīt tiesnešu iecelšanas, apstiprināšanas un atcelšanas kārtību izpelnījās lielu kritiku. Saeima otrajā lasījumā pieņēma tādus grozījumus Tiesu iekārtas likumos, kas būtiski vājināja Satversmes 83. un 84. pantā deklarēto tiesnešu neatceļamību.⁵⁹

Šie grozījumi tika pieņemti lielā steigā, nedodot iespēju Latvijas tiesnešu biedrībai izteikt savus priekšlikumus. Lai novērstu situāciju, ka pašreizējā redakcijā likumprojekts virzītos arī trešajā lasījumā, Rīgas apgabaltiesā tika sasaukta biedrības padomes ārkārtējā sēde.

⁵⁵ Likums par tiesu iekārtas un civil- un kriminālprocesa likumu dažu pantu grozīšanu: LV likums. Pieņemts 26.07.1923. Valdības Vēstnesis, 1923, nr. 159.

⁵⁶ Vikmanis K. Pilnīgs vai ierobežots amatu savienošanas aizliegums. Jurists, 1931, nr. 1, 22. lpp.

⁵⁷ Vikmanis K. Latvijas tiesnešu biedrības memorandi tiesnešu apstiprināšanai, blakus amatu un algu jautājumā. Jurists, 1929, nr. 5, 158. lpp.

⁵⁸ Pārgrozījums un papildinājums Tiesu iekārtas likumos: LV likums. Pieņemts 03.02.1931. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1931, nr. 3.

⁵⁹ Sinaiskis V., Čakste K., Vikmanis K. Latvijas tiesnešu biedrības memorands tiesnešu apstiprināšanas jautājumā. Jurists, 1932, nr. 8, 237. lpp.

Šajā sēdē biedrība sniedza savu atzinumu par esošo likumprojektu un izstrādāja jaunu likumprojektu, kas atbilstu Satversmei. Latvijas tiesnešu biedrība izstrādāto likumprojektu kopā ar memorandu iesniedza tieslietu ministram un Saeimas deputātiem.⁶⁰ Latvijas tiesnešu biedrība panāca, ka Saeimas juridiskā komisija vēlreiz izskatīja otrajā lasījumā pieņemtos pārgrozījumus un papildinājumus Tiesu iekārtas likumos un tos stipri arī grozīja.⁶¹ 1933. gada 7. martā Saeima pieņēma Pārgrozījumus un papildinājumus Tiesu iekārtas likumos.⁶² Tomēr ne viss, ko paredzēja Latvijas tiesnešu biedrības izstrādātais projekts tika iestrādāts pieņemtajos grozījumos.

Ar pieņemtajiem grozījumiem Tiesu iekārtas likumos tiesneši apstiprināšanas ziņā tika šķiroti vairākās grupās. Apgabaltiesu priekšsēdētājus, priekšsēdētāju biedrus, apgabaltiesu locekļus, Tiesu palātas priekšsēdētāju, departamentu priekšsēdētājus, Tiesu palātas locekļus un senatorus izvirzīja apstiprināšanai tūlīt pēc viņu iecelšanas (143. pants). Savukārt miertiesnešus, papildu miertiesnešus un izmeklēšanas tiesnešus izvirzīja divu gadu laikā no viņu iecelšanas. Turklāt, ja miertiesneša darbība šajā laikā bija neapmierinoša, tad Ministru kabinets varēja atlaist miertiesnesi no amata, izmaksājot viņam algu par trim mēnešiem uz priekšu (18. pants). “Neapmierinošs” ir tik nenoteikts un stiepjams jēdziens, ka to var pielietot ikvienam tiesnesim. Tādējādi pēc būtības zuda nozīme tiesu uzraudzības iestādēm (Apgabaltiesai, Tiesu palātai un Senātam) un sevišķai disciplinārās atbildības kārtībai. Paredzot šādu kārtību, tiesnesi varēja atlaist no amata, kā kuru katru ierēdni. Arī atlīdzība bija paredzēta kā ierēdnim - 3 mēnešu algas apmērā.⁶³

Papildu miertiesneši Tiesu iekārtas likumos pielīdzināmi miertiesnešiem, savukārt zemesgrāmatu nodaļu priekšnieku palīgi viņu priekšniekiem, jo viņi izpildīja tos pašus amata pienākumus. Taču pieņemtie likuma grozījumi zemes grāmatu nodaļas priekšnieka palīgiem apstiprinājumu vispār neparedzēja. Tiesu iekārtas likumu 393. panta piezīme noteica, ka viņus iecel un atceļ Ministru kabinets uz tieslietu ministra priekšlikumu. Tādējādi arī zemesgrāmatu nodaļu priekšnieku palīgi tika nostādīti ierēdņu lomā, kurus Ministru kabinets varēja brīvi atcelt no amata.⁶⁴

Pievienojoties K. Vikmaņa teiktajam “tiesnešu neatceļamība ir publisks institūts, kas radīts nevis tiesnešu subjektīvās, bet gan valsts interesēs, lai nodrošinātu tiesas objektivitāti. [...] Neatceļamība piešķirama visām amatpersonām, kas izpilda tiesnešu pienākumus, un ar

⁶⁰ Sinaiskis V., Čakste K., Vikmanis K. 1932, 237. lpp.

⁶¹ Sinaiskis V., Čakste K., Vikmanis K. Tiesnešu apstiprināšana. Jurists, 1933, nr. 1, 32. lpp.

⁶² Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtas likumos: LV likums. Pieņemts 07.03.1933. Valdības Vēstnesis, 1933, nr. 60.

⁶³ Vikmanis K. 1932, 158. - 159. lpp.

⁶⁴ Sinaiskis V., Čakste K., Vikmanis K. 1932, 238. lpp.

likumu jārada tāds stāvoklis, lai tiesnesis nepakļautos gļēvulībai vai iztapšanai, bet lai viņš mierīgi un bez bailēm varētu pildīt savu uzdevumu.”⁶⁵

Lielā izpildvaras ietekme uz tiesu varu saglabājās arī atlikušajā demokrātiskās Latvijas periodā. Tieslietu ministrs vienlaikus darbojās arī kā ģenerālprokurors un viņam piederēja vispārējās uzraudzības tiesība pār visām tiesu iestādēm un tiesu resoru amatpersonām. Tieslietu ministram bija tiesības pieprasīt vajadzīgās ziņas un paskaidrojumus ne tikai rakstiski, bet arī personīgi. Bez tam tieslietu ministrs varēja ierosināt disciplinārvajāšanas uzsākšanu pret jebkuru tiesnesi.⁶⁶ Situācijā, kad likumdevējs ir piešķīris tiesību izpildvarai “gādāt par neatkarīgas tiesas spriešanu”, nevar būt runa par neatkarīgas tiesu varas pastāvēšanu.⁶⁷

⁶⁵ Vikmanis K. 1932, 158. - 159. lpp.

⁶⁶ Tiesu iekārtas likumi: LV likums. Grām.: Tiesu iekārtas likumi. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924. gada izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1924.

⁶⁷ Tieslietu ministrijas iekārta: LV likums. Pieņemts 18.06.1930. 1. pants. Valdības Vēstnesis, 1930, nr. 141.

2. TIESU VARAS NEATKARĪBA PADOMJU PERIODĀ

2.1. 1940 - 1944

Tiesas reālajā dzīvē ne tagad, ne arī vēsturiski nedarbojās vakuumā, izolēti no ārējiem faktoriem, kas ietekmē lēmumu pieņemšanu. Būtībā jautājums par neatkarīgu tiesu ir jautājums par neatkarības pakāpi, tās robežām. Kritēriji, ar kuru palīdzību noteikt tiesu neatkarības pakāpi ir ierobežoti un daudzējādā ziņā arī subjektīvi, jo pētniekam tieši pieejams ir tikai tiesu sistēmas organizācijas un funkcionēšanas likumdošanas - normatīvais modelis⁶⁸, tādējādi arī autore tēmas izpētes pamatā lika šo aspektu, pētot to hronoloģiskā secībā, pēc iespējas saistot vēsturiskos, arī padomju perioda normatīvos aktus, ar ziņām par vēsturiskās realitātes faktiem Latvijā un salīdzinot ar mūsdienu izpratni par tiesu un tiesnešu neatkarību.

Autore apzinās, ka pieejamais likumdošanas - normatīvais tiesu sistēmas organizācijas un funkcionēšanas modelis galvenokārt ir teorētiskas analīzes priekšmets ar ierobežotām iespējām dziļāk izpētīt, kā šis modelis īstenojies dzīvē, tomēr citus objektīvos kritērijus kā vērtēt tiesu un tiesnešu neatkarību, objektivitāti, taisnīgumu, izņemot to formulējumu attiecīgā laika likuma normās, autore neatrod.

1940. gada 17. jūnijā Padomju Savienības armija okupēja Latviju. Padomju tiesu sistēmas veidošana Latvijā tika uzsākta jau pirmajā okupācijas gadā. 1940. gada 25. augustā "Tautas saeima" II ārkārtējā sesijā pieņēma jaunu konstitūciju.⁶⁹ "Jaunās" Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcijas (turpmāk - Latvijas PSR) teksts nebija oriģināls, pēc satura un uzbūves tā bija tā pati Staļina 1936. gada konstitūcija, ar nelielām izmaiņām. Latvijas PSR Konstitūcijas sastādītāju uzdevums bija pārtulkot Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (turpmāk - Krievijas PFSR) Konstitūcijas tekstu, izdarot pēc tam tajā Latvijas PSR specifiskajiem apstākļiem atbilstošus grozījumus.⁷⁰

Saskaņā ar konstitūcijas II nodaļas 17. pantu, PSRS likumi bija saistoši Latvijas PSR teritorijā. Konstitūcijas VII nodaļa (13 panti) noteica tiesu un prokuratūras darbību. 1940. gada žurnāla "Tieslietu Vēstnesis" ievadrakstā, kurā pārstāstīti Latvijas PSR Konstitūcijas panti, norādīts, ka "sociālistiskā demokrātisma" principi ir attiecināmi arī uz padomju tiesu organizāciju un darbību, PSRS tiesību uzdevumiem, ko Latvijas PSR pilda Latvijas PSR Augstākā Tiesa, apgabaltiesas un tautas tiesas.⁷¹ Padomju konstitūcijas 77. pantā tika noteikts,

⁶⁸ Михайловская И. Б. Суды и судьи: независимость и управляемость, 2010. Pieejams: <http://knigi.news/vlast-sudey/sudyi-sudi-nezavisimost.html> [aplūkots 23.03.2018.]

⁶⁹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): LPSR likums. Pieņemts 25.08.1940. Rīga: Partijas apgādniecība, 1940.

⁷⁰ Autoru kolektīvs. 2000, 300. lpp.

⁷¹ [b.a.] LPSR tiesu sistēmas pārkārtošana. Tieslietu Vēstnesis, Tieslietu tautas komisariāta izdevums, 1940, nr. 4, 390. lpp.

ka tiesas uzdevumus Latvijas PSR pilda Latvijas PSR Augstākā Tiesa, apriņķu tiesas un tautas tiesas, kā arī sevišķas PSRS tiesas, kas nodibinātas ar PSRS Augstākās Padomes lēmumu.

Pamatlikumā bija noteikts, ka Latvijas PSR Augstākai tiesai uzlikts uzraudzības pienākums par visu Latvijas PSR tiesu orgānu darbību un Latvijas PSR Augstāko tiesu ievēlē Latvijas PSR Augstākā Padome uz pieciem gadiem.⁷² Tāpat kā PSRS 1936. gada konstitūcijā, arī Latvijas PSR Konstitūcijā (85. pants) bija noteikts, ka “tiesneši ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam”, bet jau nākamajā - 86. pantā deklarētas PSRS prokurora pilnvaras - PSRS prokurors kā tieši, tā arī caur Latvijas PSR prokuroru realizē augstāko uzraudzību par to, lai visi Tautas komisariāti un tiem pakļautās iestādes, kā arī atsevišķas amatpersonas un tāpat pilsoņi Latvijas PSR teritorijā cieši pildītu likumus.⁷³

Maskavā, ar PSRS valdības 1940. gada 6. novembra dekrētu Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, “apmierinot šo republiku valdību lūgumus”, tika ieviesti Krievijas PFSR kriminālkodekss, kriminālprocesa kodekss, civilkodekss, civilprocesa kodekss, darba, laulības, ģimenes un aizbildniecības likumu kodeksi.⁷⁴ Minētajā dekrētā tika arī noteikts, ka vēl neizpildītie Latvijas tiesu spriedumi kā krimināllietās tā civilīetās nav izpildāmi un tie jāskata no jauna, atbilstoši Krievijas PFSR kodeksiem.

Ar Augusta Kirhenšteina parakstu 1940. gada 11. novembrī tika izdots Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts “Par Latvijas tiesu sistēmas pārveidošanu”.⁷⁵

Šajā dekrētā bija tikai 7 punkti. 1940. gada 26. novembrī tika likvidēts Senāts, un senatori tika atbrīvoti no darba. Tiesu palāta tika pārveidota par Latvijas PSR Augstāko tiesu. 30. novembrī tika pieņemts lēmums par Jelgavas apgabaltiesas likvidāciju no 1. decembra, bet 31. decembrī tika izbeigta visu pārējo tiesu darbība. 1940. gada 30. decembrī ar tieslietu tautas komisāra Andreja Jablonska rīkojumu “sakarā ar Latvijas PSR tiesu sistēmas reorganizāciju” no amatiem ar 1941. gada 1. janvāri tika atbrīvoti visi atlikušie tiesu locekļi un darbinieki. Tādējādi Latvijā pilnībā tika ieviesta PSRS tiesu sistēma un tiesu pakļautība.

Kaut arī konstitūcija paredzēja Latvijas PSR Augstāko tiesu un apriņķu tiesas ievēlēt netiešās vēlēšanās - attiecīgi balsojot Latvijas PSR AP un apriņķa darbaļaužu deputātu padomēm, bet tautas tiesas attiecīgās teritorijas pilsoņiem balsojot vispārējās, tiešās, aizklātās un vienlīdzīgās vēlēšanās - uz 3 gadiem, faktiski, atbilstoši dekrētam, tautas tiesnešus un piesēdētājus ievēlēja apriņķa padomju izpildu komitejas, bet apgabalu tiesu priekšsēdētājus,

⁷² Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): LPSR likums. Pieņemts 25.08.1940. 77. pants. Rīga: Partijas apgādniecība, 1940.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Par KPFSR Krimināl-, Civil- un darba likumu pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku teritorijās. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts. Izdots 06.11.1940. Gr.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917 - 1957). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

⁷⁵ Par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu. LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts. Izdots 11.11.1940. Gr.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917 - 1957). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

locekļus un piesēdētājus ievēlēja Latvijas PSR AP, ko tiesībzinātnieki vērtē kā Latvijas PSR Konstitūcijas kā tiesību avota augstākā spēka principa ignorēšanu praktiskajā tiesību piemērošanā.⁷⁶

1940. gada 29. novembrī Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome ar lēmumu noteica grozījumus noteikumos par Latvijas PSR Tieslietu Tautas komisariātu, noteica arī komisariāta sastāvu, kurā ietilpa arī tiesu orgānu pārvalde ar tiesu sektoru un statistikas sektoru. Kā arī ar šiem “pārgrozījumiem” tika noteikts, ka “apriņķa tiesas” visur attiecīgi jāaizvieto ar nosaukumu “apgabaltiesas”.⁷⁷ Tieslietu ministrijas iekārtas likums 1940. gadā tika saīsināts, bet 1945. gadā ar Latvijas PSR Konstitūcijas apstiprināšanu šis likums zaudēja spēku.

Pārveidojot Latvijas tiesas par Latvijas PSR tiesām, miertiesas tika pārveidotas par tautas tiesām, apgabaltiesas pārveidoja par tā paša nosaukuma tiesām, kas darbojas uz likuma “Par PSRS un savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu” 30. - 37. panta pamata. Apgabaltiesām piekritīgas, atbilstoši PSRS tiesu iekārtas likuma 32. pantam, bija krimināllietas par kontrrevolucionāriem noziegumiem, sevišķi bīstamiem noziegumiem pret valsts iekārtu, par sociālistiskā īpašuma zādžībām, par sevišķi svarīgiem dienesta un saimnieciskiem noziegumiem, civillietas strīdos starp valsts un sabiedriskajām iestādēm, uzņēmumiem, un organizācijām, kā arī skatīja sūdzības un protestus par tautas tiesu nolēmumiem.

1940. gadā, kad Latvija tika iekļauta PSRS sastāvā, tiesnešu neaizskaramība, kas ir arī tiesnešu statusa elements un svarīga viņu darbības tiesiskā garantija, nodrošinot paaugstinātu likuma aizsardzību valsts funkciju īstenojošām personām, norobežojot tās no nepamatotas vajāšanas, sekmējot šo personu darbību, nodrošinot to patstāvīgumu un neatkarīgumu, netika ievērota. No darba tika atlaisti visi Latvijas brīvvalsts tiesneši. Jau 1940. gada 1. septembrī no amata tika atbrīvots Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs Aleksandrs Kociņš, 12. septembrī Senāta apvienotās sapulces un Kriminālā Kasācijas departamenta priekšsēdētājs Aleksandrs Gubens, 14. septembrī Tiesu palātas priekšsēdētājs Hugo Legzdiņš, 15. septembrī - Jelgavas apgabaltiesas priekšsēdētājs Ēriks Grodsala, bet Daugavpils apgabaltiesas vicepriekšsēdētājs Juris Pabērzs jau ar 1940. gada 22. jūniju, visi “pēc pašu lūguma”.⁷⁸ Savdabīgs ir Jura Pabērza liktenis, kurš divas reizes bija tieslietu ministrs Latvijas brīvvalsts laikā, un 1940. gadā kļuva par Latvijas PSR tieslietu ministru, bet pēc kara - 1944. gadā atgriezās Latvijā.⁷⁹

⁷⁶ Autoru kolektīvs. 2000, 306. lpp.

⁷⁷ Latvijas PSR Tautas Komisāru padomes Lēmums par pārgrozījumiem noteikumos par Latvijas PSR Tieslietu tautas Komisariātu. Tieslietu Vēstnesis, 1940, nr. 4, 471. - 472. lpp.

⁷⁸ Tieslietu Vēstnesis, 1940, nr. 1, 138. lpp.

⁷⁹ Treijs R. Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos 1918 - 1940. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998, 423. lpp.

Daudzi tiesneši 1940. un 1941. gadā tika apsūdzēti un notiesāti, daudzi izsūtīti no Latvijas. No sešpadsmit Latvijas Republikas aktīvajiem senatoriem un septiņiem bijušajiem senatoriem, tikai trīs palika Latvijā. Septiņi senatori tika deportēti uz Sibīriju un visi gāja bojā. Visiem bija spriedums: nošaut.⁸⁰ Kā 1998. gada 19. decembrī Latvijas Senāta dibināšanas atceres dienā Rīgā, savā uzrunā par Latvijas juristu likteņiem Otrā pasaules kara rezultātā norādīja senatora Augusta Lēbera dēls, profesors Dītrihs Augusts Lēbers (no 2002. gada Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis), tikai viena ceturtdaļa no pirmskara Latvijas Universitātes Juridiskā fakultātes absolventiem bija palikusi uz dzīvi Latvijā, viena ceturtdaļa “tika represēta vai gājusi bojā padomju un vācu okupācijas laikos, puse ir devusies bēgļu gaitās”.⁸¹

Arnolda Hofmaņa, kurš 1940. gadā bija Rīgas apgabaltiesas sestā iecirkņa izmeklēšanas tiesnesis, atmiņas sniedz tiešu priekšstatu par tieslietu sistēmas izmaiņām. “Ar 1940. gada beigām izbeidzās Latvijas tiesiskā iekārta, likumi un tiesu iestādes tika likvidētas. Mani un citus tiesu darbiniekus atlaida it kā štatu samazināšanas dēļ, izmaksājot algu par divām nedēļām uz priekšu. Līdz 1941. gada 1. janvārim daudzi tiesu iestāžu darbinieki bija jau apcietināti. Darbojās “čeka” un, cik tas arī neticami, Rīgas apgabaltiesas izmeklēšanas tiesnesis Asaris sadarbojās ar čeku, sniedzot tai vajadzīgās ziņas un attiecīgo tiesu darbinieku raksturojumus”.⁸²

Tiesību piemērošanas jauno, “šķirisko” kārtību padomju vara nodrošināja atlaisto “buržuāzisko” tiesnešu vietā amatus piešķirot piemērotiem kadriem, ko vērtēja pēc partejiskās piederības un uzticamības okupācijas režīmam, ne pēc profesionālajiem kritērijiem. Sākumā daļu tiesnešu sastāva veidoja iebraucēji no PSRS. 1940. gadā Latvijā komunistu ar juridisko izglītību bija ļoti maz. No citām PSRS republikām atsūtītie juristi pārsvarā kļuva par tiesnešiem Rīgā un citās pilsētās, aprinķos par tiesnešiem iecēla vietējo LKP organizāciju ieteiktos vietējos komunistus. 1941. gada aprīlī Latvijas PSR Augstākā Padome par Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāju ievēlēja latviešu izcelsmes bijušo čekistu Fr. Dombrovski, kura izglītība bija Sarkanās profesūras institūts un Padomju celtniecības un tieslietu institūts, bet E. Veinbergu un J. Grīnbergu par viņa vietniekiem.⁸³

Aprinķos (lauku rajonos) par tiesnešiem tika iecelti vietējie komunisti, kam bieži nebija juridiskās izglītības un nebija arī praktiskās pieredzes. Padomju parauga tiesas laukos tika

⁸⁰ [b.a.] Senāta likvidēšana. [b.g.] Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-senats-1918-1940/senata-likvidesana> [aplūkots 23.05.2018.].

⁸¹ Lēbers D.A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. Latvijas Vēstnesis, 1998. nr. 387.

⁸² Sprūde V. Atmiņas, ko pierakstījis viens no vecākajiem Latvijas iedzīvotājiem. 2004. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/hofmanis.htm> [aplūkots: 28.04.2018.].

⁸³ Bleiere D. Tiesas un prokuratūras sistēma un tās darbinieki 1940. – 1941. un 1944. – 1953. gadā. Gr.: Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2007, 342. lpp.

komplektētas 1940. gada novembrī decembrī.⁸⁴ 1940. gadā karjeru uzsāka Aleksandrs Grigjānis, kurš 1940. gadā kļuva par Rīgas apgabaltiesas locekli, bet pēc kara ilgus gadus bija Alūksnes apriņķa un vēlāk rajona tautas tiesnesis.⁸⁵

Padomju tiesas bija proletāriskās valsts orgāns, kuru uzdevums bija realizēt valstī piespiedu metodes.⁸⁶ Visu līmeņu tiesās lietas izskatīja tiesneša un divu tautas piesēdētāju sastāvā. Piesēdētāju institūta loma pēc teorijas bija strādnieku un zemnieku iesaistīšana valsts pārvaldē. “Tautas tiesnešu un tautas piesēdētāju ievēlēšana no darbaļaužu vidus palīdzēja tiesu darbā ievērot pareizu šķirisku līniju”, rakstā “Padomju tiesas organizācijas un darbības principi” norādīja tā autore, un ar valsts dibinātāja Ļeņina darbu citātiem raksturoja padomju tiesu darbības principus, piemēram, ka “tiesāt pēc darbaļaužu šķiru revolucionārās tiesiskās apziņas var katrs”, “likums ir politisks līdzeklis, tā ir politika” un tāpēc tiesām absolūti vienādi jāpiemēro padomju valsts likumi”.⁸⁷

Padomju procesuālās tiesības neatzina apelāciju. Tiesas spriedumu pārskatīšana bija paredzēta divos veidos - kasācijas (spēkā nestājušos zemākas instances tiesas nolēmumu pārsūdz puses vai prokurors) un uzraudzības kārtībā (ko varēja ierosināt PSRS Prokuratūra, Latvijas PSR prokurors, PSRS Augstākās Tiesas priekšsēdētājs vai Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētājs, iesniedzot protestu Latvijas PSR Augstākajā Tiesā). Tā kā protesta iesniegšana netika ierobežota ar termiņiem, un protestus iesniegt varēja arī sabiedriskas organizācijas, tad uzraudzības kārtība pavēra iespēju pieprasīt lietas vairākkārtēju izskatīšanu, “likumības ievērošanas” interesēs, līdz tiesa pieņēma “pareizo” lēmumu.⁸⁸

Tāpat kā Krievijas monarhijas laikā, arī PSRS ne teorētiskā, ne likumdošanas līmenī varas dalīšanas princips netika atzīts. Varas dalīšanas princips bija pretrunā ar padomju konstitūcijas normām, kas pasludināja varas vienotību. Konstitūcijā bija nostiprināta valsts varas nedalāmība un vienpartijas sistēma. Tieši 1936. gada konstitūcijā pirmo reizi bija iekļauts pants, kas nostiprināja komunistiskās partijas īpašo stāvokli PSRS valsts organizāciju sistēmā. PSRS 1936. gada konstitūcijā kā augstākais valsts varas orgāns bija fiksēta PSRS Augstākā Padome, bet praktiski visa valsts vara bija komunistiskās partijas struktūrām - saskaņā 126. pantu, komunistiskā partija ir visu darbaļaužu organizāciju, kā sabiedrisko, tā valstisko kodols.

⁸⁴ Bleiere D. Tautas tiesnešu un prokuroru darbība apriņķos/lauku rajonos (1944 - 1953). Gr.: Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940 - 1964.gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti 13. sējums. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004, 491.lpp.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Reigase A. Padomju tiesas organizācijas un darbības principi. Gr: Ļeņinisms un padomju juridiskā zinātne Pēteru Stučkas Latvijas Valsts Universitātes zinātniskie raksti 130. sējums. Rīga: LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 161. lpp.

⁸⁷ Ibid, 166., 170. lpp.

⁸⁸ Bleiere D. 2007, 345. lpp.

Varas dalīšanas principa noliegums izpaudās, cita starpā, arī konstitūcijas tekstā, kurā vienā nodaļā - IX, bija apvienota gan tiesa, gan prokuratūra, jo prokuratūra nebija tiesu sistēmas sastāvdaļa. Nodaļas saturu veidoja 15 panti, no kuriem 10 attiecās uz tiesu darbību, pārējie uz prokuratūru. Vienlaicīgi 1936. gada konstitūcijā bija pasludināta tiesnešu neatkarība kā princips. Konstitūcijas 112. pantā bija noteikts: "Tiesneši ir neatkarīgi un pakļaujas tikai likumam".⁸⁹ Tiesību teorētiķi šī panta iekļaušanu vērtē kā demokrātisku elementu, kuram bija jāpārlicina rietumu sabiedriskā doma par to, ka padomju likumība ir realitāte laikā, kad plosījās "lielais terors".⁹⁰ To, kāda bija vienīgās partijas izpratne par PSRS tiesnešu neatkarību un pakļautību likumam, skaidri parādīja VIII partijas kongresā pieņemtā partijas programma, kas 1936. gadā bija spēkā - padomju ievēlētajiem tiesnešiem bija pienākums "īstenot proletariāta gribu, piemērot viņu dekrētus, bet ja tādu nav, vai tie ir nepilnīgi, rīkoties saskaņā ar sociālistisko tiesisko apziņu".⁹¹ Konstitucionālismam mūsdienu izpratnē vienpartijas diktatūras režīma apstākļos nebija vietas.

Žurnāla "Padomju Justīcija" 1940. gada 10. numura ievadrakstā bija iztirzāts jautājums par padomju tiesnešu neatkarību, norādot, ka Staļina konstitūcijā izteiktais padomju tiesas pamatprincips par tiesnešu neatkarību un padotību tikai likumam nenozīmē, ka tiesnesis var pilnībā ignorēt attiecīgā rajona vadošās sabiedriski - politiskās organizācijas un aprobežoties tikai ar savu tiešo funkciju pildīšanu. Kā tiesneša uzdevums bija norādīts arī iepazīšanās ar sava rajona apstākļiem un "tiesiskām vajadzībām", tādēļ tiesnesim esot nepieciešama organizāciju līdzdarbība un politiskā vadība un tiesneša pienākums esot darīt uzmanīgus partijas un padomju orgānus par attiecīgām parādībām rajona dzīvē.⁹² Tādējādi visiem PSRS tiesnešiem tika nepārprotami norādīta partijas vadošā loma arī tiesas darbā un jautājums par tiesnešu ārējo, jeb institucionālo neatkarību mūsdienu izpratnē - t.i. neatkarība no likumdevēja un izpildu varas puses vispār nepastāvēja.

Konstitūcijas 102. pantā bija nostiprināta PSRS tiesu organizācija, tiesas bija divu līmeņu: PSRS tiesas - Augstākā Tiesa un speciālās tiesas, un savienoto republiku tiesas (katras savienotās republikas Augstākā Tiesa, novadu, apgabalu tiesas un tām pielīdzinātās autonomo republiku un apgabalu tiesas) un tautas tiesas. PSRS Augstākā Tiesa bija augstākais tiesu orgāns, kas īstenoja visu PSRS un savienoto republiku tiesu orgānu darbības uzraudzību.

Konstitūcijā bija noteikts, ka lietas visās tiesās tiek skatītas piedaloties tautas piesēdētājiem, izņemot likumā atrunātos gadījumus (103. pants). Taču tautas piesēdētājiem

⁸⁹ Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик: PSRS likums. Pieņemts 05.12.1936. [05.12.1936. red.] Pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER?Etext/cnst1936.htm>, [aplūkots 18.03.2018.]

⁹⁰ Соломон П. Советская юстиция при Сталине. 2 изд. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008, 472 с.

⁹¹ Программа и устав ВКП б, 1919. Pieejams: http://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/Programma_i_ustav_VKPb.htm [aplūkots: 23.03.2018.]

⁹² Tieslietu Vēstnesis, 1940, nr. 2, 260. - 261. lpp.

nebija ne tiesu darba prakses, ne juridiskas kvalifikācijas un faktiski viņi bija izkārtne, kas labākajā gadījumā pakļāvās tiesneša kā tiesību speciālista autoritātei. Tāpat tika noteikts, ka tiesas procesi visās PSRS tiesās ir atklāti un apsūdzētajam tiek nodrošinātas tiesības uz aizstāvību (111. pants). Formāli tika ievērota arī savienoto republiku tautu tiesības attiecībā uz tiesvedības valodu, nosakot, ka tiesvedība notiek savienotās vai autonomās republikas valodā, nodrošinot tulku personām, kas nezina šo valodu, iepazīstināšana ar lietas materiāliem notiek ar tulka palīdzību, un tāpat bija konstitūcijā ierakstītas tiesības tiesā uzstāties savā dzimtajā valodā (110. pants).

Kā redzams no pantu numerācijas tiesnešu neatkarības un pakļautības tikai likumam princips konstitucionālo vērtību hierarhijā nebija likts pirmajā vietā, kaut arī, pēc konstitūcijas teksta varētu šķist, ka partijas un padomju orgāni bija atteikušies no tiesu vadīšanas. Tiesu neatkarības principa iekļaušana konstitūcijas tekstā, tomēr ir vērtējams kā solis tiesību teorijas attīstībā PSRS, kaut arī gan teorijā, gan praksē PSRS valdīja savdabīga tiesnešu neatkarības principa izpratne. Tiesnešiem bija jāsarģā “sociālistiskā” likumība. Nevienā likumā jēdziens vai vārdu savienojums “tiesu vara” nepastāvēja. Bija tiesu sistēma, kuru pilnībā kontrolēja komunistiskā partija.

1936. gada konstitūcijas noteikumi tika konkretizēti un attīstīti 1938. gada 16. augustā izdotajā PSRS likumā “Par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu”⁹³. Arī šajā likumā (6. pants) bija ierakstīts, ka tiesneši ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam, bet nekādas tiesnešu neatkarības garantijas likumā netika iekļautas. Tā, likuma 17. pantā bija noteikts, ka “tiesnešu atbrīvošana no amata un tautas piesēdētāju atbrīvošanu no viņu pienākumiem ir pieļaujama ne citādāk kā pēc vēlētajū atsaukuma vai spēkā stājušos tiesas sprieduma”⁹⁴, taču tiesnešu atbrīvošanas kārtība likumā noteikta nebija. Mūsdienu Krievijas tiesību zinātnieki šo normu gan vērtē kā būtisku soli tiesnešu neatkarības virzienā, kaut arī praktiskajā realizācijā gan šis “būtiskais solis” nedarbojās, tas bija formāls. Tiesnešus tāpat kā iepriekš varēja atlaist pirms termiņa.⁹⁵ Vienlaicīgi norma “pēc vēlētajū atsaukuma” pārkāpj vienu no tiesnešu neatkarības pamatprincipiem - neatceļamības principu.

Likums ievērojami paplašināja PSRS Augstākās Tiesas pilnvaras. Saskaņā ar šī likuma 63. pantu, PSRS Augstākās Padomes uz 5 gadu termiņu ievēlējajai Augstākajai Tiesai tika uzlikts pienākums uzraudzīt visus PSRS un savienoto republiku tiesu orgānus. Tā kļuva par augstāko instanci visām PSRS tiesām ar neierobežotām pilnvarām, piemēram, pēc PSRS

⁹³ О судоустройстве СССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 16. 08.1938. [16.08.1938. red.] Pieejams: <http://museumreforms.ru/node/13830> [aplūkots: 23.03.2018.]

⁹⁴ Ibid, 17. pants.

⁹⁵ Бурцев С.А. Дисциплинарное судебное присутствие и дисциплинарная ответственность судей: новое направление правовой политики, 2014. Pieejams: https://law-journal.ru/files/pdf/201406/201406_11.pdf [aplūkots: 26.03.2018.]

prokuora vai PSRS Augstākās Tiesas priekšsēdētāja protesta pārskatīt jebkuru savienotās republikas spēkā stājušos tiesas spriedumu.⁹⁶ Kā arī PSRS Augstākās Tiesas Plēnumam saskaņā ar likuma “Par PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu” 75. pantu bija pienākums dot vadošus norādījumus tiesu prakses jautājumos, tādēļ PSRS Augstākās Tiesas Plēnumu lēmumus padomju tiesību doktrīna atzina par tiesību avotu.⁹⁷

Tiesnešu iecelšanas amatā procedūra, kas arī ir viens no tiesnešu neatkarības kritērijiem, var būt dažāda - ievēl tauta, iecel izpildu vara, iecel likumdevējs, bet vienīgā neapstrīdamā tiesnešu neatkarības garantija ir iecelto tiesnešu pilnvaru laiks - uz mūžu. PSRS tika ieviesta formāla tautas tiesnešu un tautas tiesu piesēdētāju ievēlēšana tiešās vēlēšanās. Likumā bija noteikts, ka tautas tiesnešus attiecīgā rajona pilsoņi ievēlēja uz 3 gadiem, “pamatojoties uz vispārīgām, tiešām, vienlīdzīgām vēlēšanu tiesībām aizklātā balsošanā”⁹⁸. Totalitārisma valsts likumā bija ierakstīta norma, kas pēc būtības ir attiecināma uz demokrātijas principu, jo demokrātijā uzticas tiesu varai, ko izvēlējusi tauta un tā aicina personas, kurām ir tautas uzticība un, kas prot šo uzticību attaisnot, tāpēc tauta prasa tiesnešu ievēlēšanu.⁹⁹ Tomēr šī norma bija jāsaprot atbilstoši totalitārisma valstī valdošajiem priekšstatiem un izpratnei - tā, kā tas bija fiksēts komunistiskās partijas programmā - proletāriskā demokrātija, saņemot visu varu savās rokās, ir nomainījusi buržuāziskās demokrātijas formulu “tiesnešus ievēl tauta” un ir izvirzījusi šķiru lozungu “tiesnešu ievēl no darbaļaudīm tikai darbaļaudis” un ieviesa to visās tiesu organizācijās.¹⁰⁰

Kā norādīts Tieslietu Ministrijas Vēstneša redakcijas apkopojumā par žurnāla “*Советская Юстиция*” rakstiem, 1939. gada 15. jūnijā PSRS tika izdots justīckomisariāta iekārtas likums, pēc kura uzraudzība par tiesu resora organizatorisko un operatīvo rīcību piekrit justīckomisāram.¹⁰¹ Tāpat justīckomisārs dod tiesām vadošus norādījumus pats vai uzdod augstākai tiesai tādus izstrādāt un paziņot tiesām. Bez tam justīckomisārs var likt priekšā attiecīgai deputātu padomei vajadzības gadījumā apsvērt jautājumu, vai vēlētais tiesnesis nav atlaižams disciplinārkārtībā, un atlaist to.¹⁰²

Šis likums arī ir vēsturiska liecība tam, ka tiesnesim (un tiesai) PSRS nebija nekādas varas, jo, ja tiesa nav brīva savos lēmumos, ja lēmumi tiek pieņemti citu valsts orgānu ietekmē, vai kāda subjekta ietekmē, tā nespēj objektīvi izšķirt sociāli - tiesiskus konfliktus.

⁹⁶ Бурцев С.А. 2014, Pieejams: https://law-journal.ru/files/pdf/201406/201406_11.pdf [aplūkots: 26.03.2018.]

⁹⁷ Автогу коллектiвs. 2000, 315. lpp.

⁹⁸ О судоустройстве СССР, союзных и автономных республик, ст. 23: PSRS likums. Pieņemts 16.08.1938. [16.08.1938. red.] Pieejams: <http://museumreforms.ru/node/13830> [aplūkots 25.03.2018.]

⁹⁹ Гачек Ю. Общее государственное право Часть II. Право современной демократии. Рига: издание Наука и Жизнь, [b.g.], с. 142.

¹⁰⁰ Программа и устав ВКП б, 1919. Pieejams: http://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/Programma_i_ustav_VKPb.htm [aplūkots: 23.03.2018.]

¹⁰¹ Тieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, nr. 1, 222. lpp.

¹⁰² Ibid.

Saskaņā ar komunistiskās partijas XVIII kongresā 1939. gadā pieņemto partijas nolikumu (*Учмае*), komunistiskā partija piešķīra sev kontroles tiesības pār visām politiskās un saimnieciskās dzīves sfērām valstī - uzņēmumiem, mašīnu - traktoru stacijām, kolektīvo saimniecību un valsts iestāžu administrācijām. Latvijā 1939. gadā Tieslietu Ministrijas Vēstneša redakcija saviem lasītājiem vērsa uzmanību uz komunistiskās partijas absolūto varu Padomju Savienībā: “Visas praktiskās un zinātniskās justices pamatā likts īsais Viskrievijas komunistu partijas vēstures kurss (marksisma - ļeņinisma teorija) un Viskrievijas komunistu partijas komitejas lēmumi”¹⁰³, kas nepārprotami norāda, ka arī tiesas bija pakļautas ārpus tiesas sistēmas esoša orgāna lēmumam.

Varas nesēju attieksme pret tiesu, t.i., ka PSRS tiesnešiem nekādas varas nebija, secināma arī no tā, ka likumā izvirzītie kritēriji amata pretendentiem nebija augsti - pilsonība, vecuma cenzs un vēlēšanu tiesību esamība personai. Likumā par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu 11. pantā kārtējo reizi bija norādīts, ka par tiesnešiem un tautas piesēdētājiem var būt katrs PSRS pilsonis, kam ir vēlēšanu tiesības un, kas sasniedzis 23 gadu vecumu. Juridiskās izglītības (vai jebkādas izglītības) prasības likumā ne tiesnešiem, ne tautas piesēdētājiem netika izvirzītas. Tikai personas, kurām bija sodāmība, nevarēja tikt izvēlētas par tiesnešiem un tautas piesēdētājiem.¹⁰⁴

Tam, ka tiesnešu, vismaz tautas tiesu līmenī, izglītībai nebija nozīmes, var izdarīt secinājumu, izvērtējot likuma normas par tautas piesēdētājiem to kopsakarā. Tā likuma 12. pants noteica, ka tautas piesēdētāji izpilda savus pienākumus tiesās ne vairāk kā 10 dienas gadā un lietas visās tiesās skatīja tiesnesis un divi tautas piesēdētāji. Savukārt tiesneša pagaidu prombūtnes laikā darbaļaužu deputātu padome tiesneša pienākumus uzlika vienam no tautas piesēdētājiem.¹⁰⁵ Saskaņā ar šī likuma 19. pantā tieši noteikto, tautas tiesneša pagaidu prombūtnes laikā - atvaļinājums, slimība, tiesu sprieda personas, kam varēja nebūt nekādu juridisku zināšanu un, kurš, būdams tiesas piesēdētājs, spriedis tiesu mazāk kā 10 dienas gadā. Tajā pašā likumā bija noteikts, ka tautas tiesas kompetencē krimināllietās bija arī noziegumi pret dzīvību - slepkavības, nelikumīga brīvības atņemšana, izvarošana, apmelošana, amatpersonu dienesta noziegumi, piemēram, varas ļaunprātīga izmantošana, izšķērdēšana, vēlēšanu likuma pārkāpumi, būtībā visplašākais nodarījumu spektrs, kā arī civilie, tostarp mantojuma, un darba strīdi.¹⁰⁶

Latvijā 1939. gadā iznākošajā žurnāla “Tieslietu Ministrijas Vēstnesis” redakcija ievietoja pārskatus par PSRS, vai kā toreiz rakstīja, S.P.R.S. tieslietu komisariāta un

¹⁰³ Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, nr. 4, 108. lpp.

¹⁰⁴ О судостроительстве СССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 16. 08.1938. [16.08.1938. red.] Pieejams: <http://museumreforms.ru/node/13830> [aplūkots: 25.03.2018.]

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

Augstākās Tiesas orgāna “Padomju Justice” (*Советская юстиция*) saturu, kur, cita starpā, ir norādīts arī, ka 1938. gadā Padomju Savienībā darbojās 10 juridiski institūti - augstskolas, kurās 1938. gadā uzņemts 1781 students, un “esot saprotams, ka tiesnešiem ne visiem ir juridiska un pie tam augstskolas izglītība, bet lielum lielā daļa no tiem ir tikai praksē nākuši sakaros ar tiesību jautājumiem, bet daļai no tiem trūkst pat prakses”¹⁰⁷.

1940. gada Latvijas Tieslietu Ministrijas Vēstnesis saviem lasītājiem sniedza priekšstatu arī par žurnāla “Padomju Justice” svarīgākajiem rakstiem. Redakcija atreferējusi padomju Augstākās Tiesas priekšsēdētāja Goļakova ievadrakstu “Viskrievijas komunistu partijas XVIII sanāksme un tiesu organu uzdevumi”. Kā tiesnešu uzdevumi norādīti audzināt pilsoņus valstiski sociālistiski - komunistiskā garā, strādāt priekšzīmīgi - tiesāt par to, par ko pienākas tiesāt, tiesāt pēc likuma, taisnīgi, bez vilcināšanās, bez formālisma, pareizi un kulturāli.¹⁰⁸ Atreferējot autora ar uzvārdu Arsenjevs rakstu par kriminālprocesa pamatprincipu projektu, redakcija norāda, ka “autors apgalvo, ka procesa mutiskums, atklātība, un nepārtrauktība esot speciāli un vienīgi padomju tiesu pazīme. Raksta autors arī iesaka atnest no buržuāzijas procesa noteikumiem ņemto likuma pantu, ka pierādījumi jāvērtē pēc tiesneša iekšējās pārliecības un tā vietā ievest pavisam “jaunu” normu: “pierādījumi vērtējami pēc tiesneša pārliecības, kas pamatota uz sociālistiskās tiesību apziņas un izveidojas uz lietā pārbaudītu un noskaidrotu materiālu kopapsvērumu pamata”¹⁰⁹.

1940. gadā citā izdevumā - “Tieslietu Vēstnesī”, redakcija sniedza žurnāla “Padomju Justīcija” rakstu apskatu un atreferēja Krievijas PFSR tautas justīckomisāra K. Goršeņina rakstu par tiesu darbības kvalitāti. Tiesnešiem tika pārmesta lietu iztiesāšanas novilcināšana, kriminālrepresijas vājināšana sevišķi svarīgos gadījumos, kur nepieciešama nesaudzīga cīņa, it sevišķi noziegumos pret sociālistisko mantu. Kā svarīgu trūkumu tiesu darbībā K. Goršeņins īpaši izdalīja to, ka tiesa nestādoties sakaros ar partiju un padomju orgāniem, atklājot izmeklēšanas vai tiesas procesu laikā trūkumus atsevišķu iestāžu un uzņēmumu darbībā.¹¹⁰

Šis raksts vēlreiz apliecina, ka tiesneši PSRS tika ietekmēti, tieši iejaucoties tiesu darbā, tika manipulēts ar sabiedrisko domu, radīts negatīvs priekšstats par tiesu darbu. Tiesnešu neatkarības princips nedarbojās, jo netika nostiprināts ar likumdevēja garantijām un nebija nodrošināta tā praktiskā realizācija.

Vēlēšanas ir vienīgais vēsturiski aprobētais likumdošanas varas institūciju veidošanas ceļš, bet iecelšanas sistēma ir raksturīga izpildvarai. Secināms, ka tiesnešu ievēlēšanas kārtība,

¹⁰⁷ Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, nr. 4, 108. lpp.

¹⁰⁸ Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, nr. 1, 218. lpp.

¹⁰⁹ Ibid, 219. lpp.

¹¹⁰ Tieslietu Vēstnesis, 1940, nr. 2, 259. lpp.

kāda tā bija PSRS, ņemot vērā totalitārā režīma visu vēlēšanu fiktīvo raksturu, ir vērtējama kā formalitāte. Likumā noteiktā tiesnešu ievēlēšana nesekmēja arī profesionālu tiesnešu korpusa formēšanu. Tiesnešu ievēlēšanas kārtība PSRS neatbilda neatkarīgas tiesas uzdevumiem. Partijas un padomju orgāni aktīvi piedalījās tiesnešu kandidātu atlasē un tautas tiesnešu priekšvēlēšanu kampaņas norisē. Tāpēc vislielākās izredzes tikt ievēlētam vai pārvēlētam bija tiem kandidātiem, kas bija gatavi taisnās tiesas intereses upurēt vietējās varas labā, paust viņu intereses, izspriežot gan krimināllietas, gan civillietas. Turklāt, tiesnešu ievēlēšana pati par sevi negarantē viņu neatkarību, ja pilnvaru termiņš ir īss, atkarība no vienīgās politiskās partijas nekādi neveicina arī tiesneša iekšējo neatkarību. Bez tam, apzināta izvēle izlemt, kurš ir cienīgs, vai nav cienīgs būt par tiesnesi, objektīvi var būt nelielā teritoriālā vienībā, jo tikai tad vēlētajū vairākumam tā vai citādi ir zināma tiesneša darbība un iespējams vismaz kaut kādā mērā to novērtēt.

Tātad, padomju valstī tiesām nebija arī patstāvības, jo tiesu patstāvības kā principa realizācija ir, vispirmām kārtām, saistīta ar tiesnešu korpusa formēšanas problēmas risinājumu - tieši ar šo procedūru. Lai arī cik augstā līmenī deklarētu tiesnešu neatkarību, ja tā netiek nostiprināta ar likumdevēja garantijām, un nav nodrošināta tās praktiskā realizācija, tad princips paliek tikai deklarācija.

2.2. 1944 - 1987

Pēc 1944. gada, kad PSRS karaspēks bija padzinis Vācijas karaspēku, Latvijā izveidoja padomju tiesu sistēmu, analogisku PSRS pirmskara laika tiesām. Tiesu sistēmu Latvijā veidoja divu pakāpju tiesas - rajonu un pilsētu tautas tiesas un Latvijas PSR Augstākā Tiesa. Latvijā pastāvējušās apgabaltiesas neatjaunoja. Augstākā Tiesa skatīja civillietas un krimināllietas otrajā instancē, kā arī dažas krimināllietas pirmajā instancē, piemēram, par slepkavībām pastiprinošos apstākļos, bandītismu, valsts noziegumiem. Šie spriedumi bija galīgi un nebija pārsūdzami.

Padomju justīcija pilnībā noraidīja Latvijas pirmskara tiesības. Tiesnešiem bija jāīsteno partijas un valdības politika, pat teorētiski netika apgalvots, ka tiesu vara būtu neatkarīga no politiskās varas. Par to, kāda, piemēram, 1947. gadā Latvijā bija izpratne par tiesnešu neatkarību, vispārīgu priekšstatu dod Kirova rajona (tagadējais Rīgas Centra rajons) 3. iecirkņa tiesneša Grasmaņa norādītais, ka "tiesas spriedumi ir politiski dokumenti. Šajā

spriedumā, šajā lēmumā atspoguļojas šā brīža padomju varas politika”.¹¹¹ Tiesnešu (un arī prokuroru) uzdevums bija īstenot partijas un valdības politiku. Pie kam, praktiski visi tiesneši bija PSKP biedri vai komjaunieši. Pēckara gados pat teorētiski netika apgalvots, ka tiesas būtu neatkarīgas no politiskās varas, “justīcijai bija jābūt atkarīgai un bija jāizjūt šī atkarība kā pienākums”.¹¹²

1948. gada 19. oktobrī tika publicēti kārtējie Latvijas PSR Konstitūcijas grozījumi un papildinājumi. Uz tiesu darbību attiecās izmaiņas 83. pantā, kur vārdu “tiesāšana” aizstāja ar vārdiem “tiesu darbība”. 1950. gada 28. oktobrī tika pieņemts Latvijas PSR Augstākās Padomes likums, ar kuru konstitūcijas teksts tika grozīts un papildināts. Tika grozīts līdz tam pastāvējušais Latvijas teritoriāli administratīvais iedalījums, apriņķus nomainīja rajoni. Tādējādi, pēc administratīvi teritoriālā iedalījuma reformas, arī Latvijas PSR Konstitūcijas 2. nodaļa tika pielīdzināta PSRS Konstitūcijai.¹¹³

Izmaiņas skāra arī VII nodaļu, kas noteica tiesu darbību. Tā 77. pantā svītvoja vārdus “apriņķu tiesas” un pantu izteica šādi: Tiesas darbību Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikā veic Latvijas PSR Augstākā Tiesa, tautas tiesas, kā arī speciālās PSRS tiesas, kas nodibinātas ar PSRS Augstākās Padomes lēmumu.¹¹⁴

Profesore D. Bleiere norāda uz justīcijas kampaņveida raksturu pēckara laikā. No 1945. - 1946. gadam tiesas uzmanība pievērsta mežistrādes normu nepildītājiem, no 1947. līdz 1948. - pret “kulakiem”, periodā no 1949. gada līdz 1950. gadam - pret individuālajiem zemniekiem, vēlāk pret kolhozniekiem - kolhozu īpašuma “izlaupītājiem” un tiesnešu atkarību kā pienākumu, pie kam tiesnesim vai prokuroram bija jāievēro instrukcijas un norādījumi, bija jābaidās par to, vai nav pārāk iecietīgs, nevis pārāk bargs.¹¹⁵

Tā laika dokumenti pierāda komunistiskās partijas tiešu iejaukšanos tiesu darbībā Latvijā. Tā piemēram, Latvijas PSR Finanšu ministrs A. Tabaks 1948. gada 24. septembrī, runājot par nodokļu ievākšanas plānu izpildi no lauku saimniecībām, kuru īpašniekus tolaik dēvēja par kulakiem, norādīja, ka “tiesa un prokuratūra pret kulakiem neveica pietiekami noteiktus pasākumus, kā rezultātā kulaku saukšana pie kriminālatbildības notika tikai retos gadījumos. [...] un, lai īstenotu dzīvē partijas Centrālās Komitejas biroja ieteiktos praktiskos pasākumus, un nodrošinātu LK(b)P CK biroja lēmuma izpildi, ir nepieciešams noteikt

¹¹¹ Bleiere D. 2007, 379. lpp.

¹¹² Bleiere D. 2007, 380. lpp.

¹¹³ Latvijas PSR Konstitūcija: LPSR likums. Pieņemts 25.08.1940. [28.10.1950. red.] Pieejams: http://vesture.eu/Latvijas_PSR_Konstit%C5%ABcija [aplūkots 15.09.2019.]

¹¹⁴ Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcijas (Pamatlikuma) teksta grozīšanu un papildināšanu: Latvijas PSR Augstākās Padomes likums. Pieņemts 28.10.1950. Gr.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917 - 1957). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

¹¹⁵ Bleiere D. 2007, 381. lpp.

kontroli par to, lai prokuratūras un tiesu orgāni ātri izskatītu lietas, kuras tiem nodotas par kulakiem, lai sauktu pie kriminālatbildības vai lai izskatītu civilo prasību kārtībā”.¹¹⁶

Profesore D. Bleiere, raksturojot Latvijas PSR tiesnešu atkarību tiešā darba izpildē no partijas un padomju darbinieku norādījumiem, piemēram, norāda uz konkrētu tiesnešu teikto - Rēzeknes rajona tautas tiesneša Zuša runu 1952. gada 4. februārī republikas tautas tiesnešu apspriedē par to, ka tiesnešiem ir jāieklausās rajona partijas darbinieku balsī, jāpalīdz, bet iebilda “nepareizai orientēšanai”. Tāpat no Jelgavas tautas tiesneša A. Vīlima 1952. gada paskaidrojuma Tieslietu ministrijai izriet, ka “partijas komitejas sekretārs “uzdevis” lietu (krimināllietu par “zemes izsaimniekošanu”) skatīt izbraukuma sesijā un, lai tiesājamajam dod “pilnu sankciju”.¹¹⁷

Šie piemēri apstiprina padomju Latvijas tiesu reālo stāvokli, un to, ka normatīvajos aktos pasludinātā tiesu neatkarība, spriežot tiesu, nozīmēja faktisku atkarību no komunistiskās partijas dotajiem norādījumiem.

Tomēr tiesneši PSRS bija atkarīgi ne tikai no komunistiskās partijas. Arī izpildu varai likums piešķīra būtiskas pilnvaras ietekmēt tiesnešu karjeru. Tā piemēram, 1940. gada 29. jūlijā tika pieņemts PSRS Augstākās Padomes nolikums (*ukazs*) “Par tiesnešu disciplināratbildību”¹¹⁸, kurā par darba disciplīnas neievērošanu justīcijas tautas komisāri un autonomo republiku darbaļaužu deputātu padomju justīcijas tautas komisariātu priekšnieki varēja uzlikt tautas tiesnešiem disciplinārsodus - aizrādījumu, rājienu, rājienu ar brīdinājumu par jautājuma izvirzīšanu tiesneša atsaukšanai likuma “Par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu” regulētajā kārtībā.

Savienoto republiku justīcijas tautas komisāri varēja uzlikt disciplinārsodus gan tautas tiesnešiem, gan apgabaltiesu priekšsēdētājiem un locekļiem, gan autonomo republiku augstākās tiesas priekšsēdētājiem un locekļiem. PSRS justīcijas tautas komisārs varēja uzlikt disciplinārsodu jebkuras tiesas jebkuram darbiniekam (5. pants). Tā kā likumā “Par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu” nebija noteikta procedūra kā atsaukt tiesnešus pirms termiņa, bet 17. pantā bija norma - “pēc vēlētāju atsaukuma”, ir secināms, ka tiesnešu darba izvērtēšana un disciplinārā sodīšana līdz pat pirmstermiņa atsaukšanai no amata par likumā nereglamentētiem darba disciplīnas pārkāpumiem pilnībā bija izpildu varas - justīcijas tautas komisāru rokās un kontrolē. Tādējādi PSRS netika ievērots arī mūsdienās vispāratzīts tiesu neatkarības princips - tiesnešu neatceļamība.

¹¹⁶ Nodokļu politika - zemnieku izputināšanas līdzeklis. 37. dokuments: LPSR ministru, pārvalžu priekšnieku, apriņķu izpildu komiteju priekšsēdētāju un apriņķu finanšu nodaļu vadītāju sanāksmes stenogrammas par nodokļu ievākšanas plāna izpildi. Latvijas Valsts arhīvs, 270. f., 2. apr., 3151. l., p. 6., 8.- 9., 11.

¹¹⁷ Bleiere D. 2007, 381. lpp.

¹¹⁸ О дисциплинарной ответственности судей: PSRS Augstākās Padomes prezidija ukaz. Izdots 29.07.1940. [29.07.1940. red.] Pieejams: <http://www.alppp.ru/law/pravosudie/44/ukaz-prezidiuma-vs-sssr-ot-29-07-1940.html> [aplūkots: 26.03.2018.]

1948. gada 15. jūlijā tika izdots jauns nolikums “Par tiesnešu disciplinārbildību”, atceļot iepriekšējo, 1940. gada 29. jūlijā pieņemto PSRS Augstākās Padomes nolikumu (*ukazu*) “Par tiesnešu disciplinārbildību”. Jaunajā nolikumā bija noteikts, ka tiesnešu disciplināro pārkāpumu izskatīšanai pie apgabalu tiesām un savienoto republiku augstākajām tiesām, izņemot rajonu tiesas, tiek veidotas disciplinārlietu kolēģijas, kuru sastāvu veidoja attiecīgās tiesas priekšsēdētājs, kura pilnīgā kontrolē darbojās divi priekšsēdētāja izvēlēti locekļi. Šo nolikumu tiesnešu sabiedrība vērtēja kā salīdzinoši progresīvu, jo disciplinārā vara pārgāja no tiesu pārvaldes orgāniem (izņemot partijas orgānus) uz tiesas orgāniem (disciplinārlietu kolēģiju) un arī tāpēc, ka konkrētas lietas izskatīšana augstākstāsvošā tiesā un tās rezultāts tika izslēgts no tiesneša disciplinārās atbildības pamatiem.¹¹⁹ Tika noteikts, ka tiesnesi saukt pie disciplinārbildības var tikai par darba disciplīnas pārkāpumu, nolaidību tiesu darbā un par padomju tiesneša necienīgu rīcību. Disciplinārlietu kolēģijas lēmums bija nepārsūdzams, atcelt to varēja tikai uzraudzības kārtībā augstākstāvošas tiesas disciplinārlietu kolēģija. Lai gan tiesnešus kontrolēja attiecīgās tiesas vadība, tomēr pēc būtības galveno tiesu kontroli veica katras tiesas partijas un komjaunatnes organizācijas.

PSRS tiesnešu tiesiskajā statusā, kaut arī lēnām, tomēr laika gaitā notika arī dažas izmaiņas, to noteica politiskās izmaiņas valstī, kam sekoja likumdošanas normu evolūcija. Kā norādīja profesors Andris Plotnieks, ideja par aktīvu likumdošanas darbību, jo tiesībām ir jāatbilst un jāatspoguļo konkrētā laikā reāli pastāvošās sabiedriskās attiecības, bija svarīgs padomju sociālistisko tiesību aspekts.¹²⁰

1958. gada 25. decembrī tika pieņemts jauns likums - “PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesas iekārtas likumdošanas pamati”¹²¹. Līdz tam spēkā bija viens, visai PSRS kopīgs likums par tiesu iekārtu.¹²² Jaunā likuma 1. pants definēja PSRS tiesu sistēmu un tās hierarhiju, kas palika nemainīga. PSRS bija izveidota vienota divdaļīga tiesu sistēma, ko veidoja PSRS tiesas un republikāniskās tiesas. Pirmās bija PSRS Augstākā Tiesa un PSRS kara tribunāli. Republikāniskās tiesu sistēmas veidoja attiecīgās republikas Augstākā Tiesa, apgabala līmeņa tiesas un rajona tautas tiesas. Saskaņā ar likuma 3. pantā “tiesas uzdevumi” norādīto, kā tiesas pirmais uzdevums bija ar visu savu darbību audzināt PSRS pilsoņus uzticībā dzimtenei un komunisma lietai padomju likumu precīzas un tiešas izpildes garā. Piemērojot kriminālsodu, tiesas mērķis bija ne tikai sodīt noziedzniekus, bet arī labot un pāraudzināt.

¹¹⁹ Абдулин Р.С. Формирование и развитие судебного управления в России с 1917 до середины 1990 годов: монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2013, с. 171.

¹²⁰ Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1975, 107. lpp.

¹²¹ Основы законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm [aplūkots 20.05.2018.]

¹²² Stumbina E. Jaunais likums par Latvijas PSR tiesu iekārtu. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960., 8. lpp.

Likuma 9. pants, kas noteica tiesnešu neatkarību un pakļautību tikai likumam bija formulēts - "īstenojot tiesvedību, tiesneši un tautas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļaujas tikai likumam"¹²³. Salīdzinājumam 1938. gada PSRS likums "Par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu" 6. pants skanēja: tiesneši ir neatkarīgi un pakļaujas tikai likumam (PSRS Konstitūcijas 112. p.). Likuma 9. pantā pasludināto padomju tiesnešu neatkarības iluzorumu apstiprina tā paša likuma 14. panta teksts par prokurora pienākumiem tiesā, kurā noteikts, ka PSRS prokurors un viņam pakļautie prokurori PSR Savienības un savienoto republiku likumdošanas noteiktajā kārtībā piedalās rīcības sēdēs, tiesu sēdēs, izskatot krimināllietas un civillietas, uztur valsts apsūdzību tiesā, uzrāda un uztur prasības tiesā, īsteno uzraudzību pār tiesu orgānu spriedumu, lēmumu, nolēmumu likumību un pamatotību, un pār tiesu spriedumiem.¹²⁴

Viens no jaunievedumiem, kas palika nemainīgs līdz pat PSRS sabrukumam, bija kandidātu uz tiesneša amatu vecuma palielināšana līdz 25 gadiem. Vispārējās prasības kandidātiem un arī tautas piesēdētājiem faktiski palika nemainīgas - PSRS pilsonība, vēlēšanu tiesību esamība un 25 gadu vecuma sasniegšana uz vēlēšanu dienu (1938. gada likumā tiesnešu kandidātiem vecuma cenzs bija zemāks - 23 gadi). Tiesības izvirzīt tautas tiesnešu kandidātus bija komunistiskās partijas organizācijām, jaunatnes organizācijām, un kultūras sabiedrībām.

Likumā bija paredzēta sabiedrības kontrole pār tiesu darbu. Tautas tiesnešiem par viņu darbību un par tautas tiesas darbu bija jāsniedz pārskati vēlētājiem, un arī attiecīgajām darbaļaužu deputātu padomēm. Republiku Augstākās Tiesas atskaitījās republikas Augstākajai Padomei, bet sesiju starplaikā - Augstākās Padomes Prezidijam. PSRS Augstākā Tiesa atskaitījās PSRS Augstākās Padomes priekšā, bet starp sesijām - PSRS Augstākās Padomes Prezidijam. Tautas tiesneša atskaites ziņojumā bija jāparāda likumības un tiesiskās kārtības stāvoklis uzņēmumos, organizācijās, iestādēs, kolektīvajās saimniecībās un valsts saimniecībās (*kolhozos un sovhozos*), bija jāparāda tiesību pārkāpumu struktūra un dinamika, jāizskaidro padomju likumdošanas būtība, un piemērošanas prakse konkrēto lietu izskatīšanā.

Mūsdienu Eiropā ir vispāratzīts, ka "atbildīgums ir neatkarības priekšnosacījums. Neatkarību piešķir sabiedrība. Tiesu vara, kas nevēlas būt atbildīga sabiedrības priekšā un kas neņem vērā sabiedrības vajadzības, nevar gūt sabiedrības uzticību".¹²⁵ Šādā tvērumā atskaitīšanās vēlētāju priekšā ir vērtējama kā daļa no tiesnešu neatkarības satura. Juridiskajā

¹²³ Основы законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик, ст. 9: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm [aplūkots 20.05.2018.]

¹²⁴ Основы законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик, ст. 14: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm [aplūkots 20.05.2018.]

¹²⁵ Šulmane D. Tiesnešu neatkarība Eiropas tieslietu padomju asociācijas pētījumos. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 2017, Nr.15, 12. lpp.

literatūrā mūsdienu Krievijas autori, piemēram M. I. Mumļeva, šo principu sauc par vienu no svarīgākajām tiesnešu neatkarības garantijām.¹²⁶

Formāli arī padomju tiesnešiem 1958. gadā pieņemtajā likumā “PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu likumdošanas pamati” bija garantēta tiesnešu neaizskaramība. Tā 36. pantā bija noteikta īpaša kārtība tiesnešu saukšanai pie kriminālatbildības un atstatīšana tādēļ no amata:

1) tautas tiesnešus, priekšsēdētājus, priekšsēdētāju vietniekus, apgabalu, novadu, pilsētu tiesnešus, autonomo apgabalu tiesnešus un nacionālo rajonu tiesnešus un autonomo republiku Augstāko tiesu tiesnešus - ar savienotās republikas Augstākās Padomes Prezidija piekrišanu;

2) savienoto republiku Augstākās Tiesas priekšsēdētājus, priekšsēdētāju vietniekus, locekļus - ar savienotās republikas Augstākās Padomes Prezidija piekrišanu;

3) PSRS Augstākās Tiesas priekšsēdētāju, vietnieku, locekļus ar PSRS Augstākās Padomes piekrišanu, bet starp sesijām - ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija piekrišanu.¹²⁷

Tādējādi formāli vietējiem varas orgāniem un speciālajiem tiesu pārvaldes orgāniem nebija tiesību sankcionēt tiesnešu saukšanu pie kriminālatbildības, atstatīšanu no amata šī iemesla dēļ un tiesnešus arestēt. Šo jautājumu risināšana bija PSRS un savienoto republiku augstāko valsts orgānu kompetencē.

Piecdesmito gadu beigās un sešdesmito sākumā PSRS notika tiesību un tiesu reforma, taču tiesa arī pēc reformas palika valsts represīvā aparāta daļa.¹²⁸ 1959. gadā tika likvidēta PSRS Tieslietu ministrija. PSRS Augstākās Tiesas priekšsēdētājs A. F. Gorkins PSRS Tieslietu ministrijas likvidēšanu pamatoja ar partijas veicamo pasākumu valsts vadības pārveidošanas realizāciju un liekas centralizācijas tiesu iestāžu vadībā novēršanu, kā arī savienoto republiku augstāko tiesu tiesību ievērojamu paplašināšanu - prezidiju izveidošanu, kuru pienākums bija kontrolēt tautas tiesu darbu, izskatīt lietas uzraudzības kārtībā.¹²⁹

1959. gadā “Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetenā” kā pielikums tika publicēts likumprojekts “Likums par Latvijas PS Republikas tiesu iekārtu”, lai plašāk to apspriestu.¹³⁰ Šī likumprojekta pirmie 15 panti bija precīzs iepriekšējā gadā pieņemtā likuma “PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamati” tulkojums. Kā PSRS likuma 9. pants, tā Latvijas PSR likumprojekta 9. pants lakoniski noteica, ka “tiesas

¹²⁶ Мумлева М.И. Влияние советского законодательства второй половины 50 начала 70 х годов XX века на развитие правового статуса судей общих судов СССР . Право, законодательство, личность. Саратов: ФГБОУ ВПО Саратовская государственная юридическая академия, 2011, №3, с. 17 - 22.

¹²⁷ Основы законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик, ст. 36: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm [aplūkots 20.05.2018.]

¹²⁸ Latvijas tiesām - 75 gadi. No ziņojuma Latvijas tiesu 75. gadadienai veltītajā svinīgajā sanāksmē Tiesu pilī, 1993. Pieejams: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Latvijas+ties%C4%81m+75gadi> [aplūkots 21.05.2018.]

¹²⁹ Gorkins A. F. Padomju tiesa un sociālistiskās likumības tālāk nostiprināšana. Latvijas PSR Augstākās tiesas Biļetens, 1959, nr.1, 30. lpp.

¹³⁰ Likumprojekts “Likums par Latvijas PS Republikas tiesu iekārtu” Latvijas PSR Augstākās tiesas Biļetens, 1959, nr. 3, 1. - 10. lpp.

spriešanā tiesneši un tautas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam”. Pēc būtības PSRS konstitūcijā deklarētajai tiesnešu neatkarībai tādējādi tika ieliktas noteiktas procesuālās robežas – “tiesas spriešanā”.

Likumprojekta apspriešana notika jau 1958. gadā. Rakstā “Piezīmes par Latvijas PSR tiesu iekārtas likuma projektu” tā autors G. Kļava vērsa uzmanību un pozitīvi vērtēja likumprojektā izvirzītās, paaugstinātās prasības Augstākās Tiesas locekļiem - ne mazāk kā 30 gadu vecumu, augstāko juridisko izglītību, sabiedriskā un politiskā darba pieredzi.¹³¹ Tiesu orgānu pārvaldīšanu, kas likumprojekta (piektā nodaļa) nodota Tieslietu ministrijai, G. Kļava vērtē kā pareizu un nepiekrīt juridiskajā literatūrā izteiktajām domām, ka tiesu orgānu pārvaldīšana jāuztic Augstākajai Tiesai, jo tās uzdevums esot nodrošināt pareizu tiesas spriešanu un pārvaldes funkcijas uzlikšana traucētu pamatfunkcijas realizēšanu.¹³² Autore publicētājā plašākajai apspriešanai nodotajā likumprojektā neatrada Augstākās tiesas tiesnešiem izvirzītās paaugstinātās prasības. Savukārt, likumā “Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” bija pants, kas noteica, ka citu savienoto republiku pilsoņus Latvijas PSR teritorijā var ievēlēt par tiesnešiem un tautas piesēdētājiem tāpat kā Latvijas PSR pilsoņus.¹³³

1970. gadā tika atjaunota PSRS Tieslietu ministrija, un arī savienoto republiku Tieslietu ministrijas. Tiesas zaudēja pat to nelielo patstāvību, kas bija iegūta pēc PSRS Tieslietu ministrijas likvidēšanas. PSRS Tieslietu ministrija atkal kļuva par savienoto republiku, arī Latvijas PSR, tiesu orgānu vadītāju. Vēsturiski šo laiku sauc par stagnācijas laiku. Visu valsts varu noteica un kontrolēja komunistiskā partija un šajā laikā - 1977. gada 7. oktobrī tika pieņemta jauna, vēsturiski pēdējā PSRS konstitūcija. Šī konstitūcija, tāpat kā visas pārējās padomju konstitūcijas bija ar augstu ideoloģizācijas pakāpi, akcents bija uz jaunizgudroto kategoriju “attīstītais sociālisms”. Ja 1936. gada konstitūcijā tikai X nodaļā (126. pants), VK(b)P bija nodēvēta par visu darbaļaužu organizāciju vadošo kodolu, tad 1977. gada konstitūcijā jau tās pirmās daļas 6. pantā komunistiskā partija norādīta kā padomju sabiedrības vadošais un virzošais spēks, tās politiskās sistēmas kodols¹³⁴. Konstitūcijas 6. pants komunistisko partiju nostādīja īpašā, privileģētā stāvoklī un partijas lēmumi, ņemot vērā partijas disciplīnu un konstitūcijā noteikto partijas vadošo lomu, bija svarīgāki par pastāvošo likumdošanu.

1977. gada PSRS Konstitūcija tiesu iekārtā un tiesu procesos neatnesa neko jaunu. Saglabājās jau iepriekš noformējusies tiesu sistēma: PSRS darbojās PSRS Augstākā Tiesa, savienoto republiku un autonomo republiku Augstākās Tiesas, apgabalu, novadu, rajonu

¹³¹ Kļava G. Piezīmes par Latvijas PSR tiesu iekārtas likuma projektu. Latvijas PSR Augstākās tiesas Biļetens, 1958, nr.2, 47. lpp.

¹³² Ibid, 48. lpp.

¹³³ Par Latvijas PSR tiesu iekārtu: LPSR likums. Pieņemts 27.11.1959. Rīga: Avots, 1981.

¹³⁴ Шейнис В. Власть и закон. Политика и конституции в России в XX - XXI веках. Москва: Мысль, 2014, с. 322.

(pilsētas) tautas tiesas, un kara tribunāli Bruņotajos spēkos. PSRS Augstākā Tiesa un kara tribunāli bija PSRS tiesas, pārējās – savienoto republiku tiesas.

Varas dalīšanas principa noliegums izpaudās arī 1977. gada PSRS Konstitūcijas tekstā. Tiesas darbība, arbitrāža un prokurora uzraudzība bija apvienota vienā (20.) nodaļā, pavisam 13 pantī¹³⁵, kaut arī arbitrāža nebija tiesu orgāns. 20. nodaļa faktiski atkārtoja 1936. gada konstitūcijas nostādnes, pie kam dažas normas bija visai pretrunīgas. Tā 1977. gada Konstitūcijas 151. pantā bija nostiprināts viens no tiesu organizācijas un darbības principiem – “tiesvedību PSRS īsteno tikai tiesa”, bet 163. pants uzņēmumu, iestāžu un organizāciju saimniecisko strīdu risināšanu nodeva tikai valsts arbitrāžas ziņā, kas apliecina, ka padomju periodā pastāvēja ne tikai praktiski, bet arī juridiski paralēlas tiesu sistēmas – pilsoņiem un saimnieciskajiem subjektiem, jo valsts arbitrāžas organizācija un darbības kārtība, lietu skatīšanas noteikumi, salīdzinājumā ar tiesu darbību, bija atšķirīgi. 1977. gada PSRS Konstitūcijā bija norādītas tikai divas tiesu darbības formas: civilā un kriminālā (154. pants). Tādējādi tiesas jurisdikcija bija būtiski sašaurināta, kas deva iespēju iestādēm konfliktu atrisināšanā tiesas aizstāvību aizstāt ar iestāžu nolēmumiem.

1977. gada PSRS Konstitūcijas tekstā tiesnešu neatkarība kā konstitucionāls princips nebija likts pirmajā vietā. Konstitūcijas 152. pantā kā princips bija iekļauts tiesnešu pienākums atskaitīties iedzīvotāju vai to orgānu priekšā, kas viņus ievēlējuši. Atsaukt tiesnesi pirms termiņa bez attiecīgo augstāko padomju piekrišanas vai starpsesiju periodā bez Augstākās Padomes Prezidija piekrišanas varēja gan, ja tiesnesis izdarīja kriminālnozieģumu, gan par disciplināru pārkāpumu. Konstitūcijas 155. pants par neatkarīgiem un pakļautiem tikai likumam atzina gan tiesnešus, gan tautas piesēdētājus.

Pēdējo padomju Latvijas konstitūciju (pamatlikumu) pieņēma Latvijas PSR Augstākās Padomes ārkārtējā, astotajā sesijā 1978. gada 18. aprīlī.¹³⁶ Konstitūcijas 18. nodaļa “Tiesa un arbitrāža” ir 1977. gada PSRS Konstitūcijas teksta tulkojums, ar pavisam nelielām atšķirībām. Tā PSRS konstitūcijas 153. pantā bija noteikts, ka PSRS augstākais tiesu orgāns ir PSRS Augstākā Tiesa, kas īsteno uzraudzību pār tiesu darbību PSRS, kā arī savienoto republiku tiesām, likumā paredzētajās robežās. Latvijas PSR Konstitūcijas 153. pants noteica, ka Latvijas PSR Augstākā Tiesa ir augstākais Latvijas PSR tiesas orgāns, un tā realizē uzraudzību pār Latvijas tiesu darbību.¹³⁷ Tāpat kā PSRS Konstitūcijas 155. pantā, arī Latvijas PSR Konstitūcijas 155. pants noteica, ka “tiesneši un tautas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam”. Konstitūcijas tekstā kā tiesu darbības principi bija iekļauti pilsoņu

¹³⁵ Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик: PSRS likums. Pieņemts 07.10.1977. Москва: Политиздат, 1977.

¹³⁶ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): LPSR likums. Pieņemts 18.04.1978. Rīga: Avots, 1978.

¹³⁷ Ibid.

vienlīdzība likuma un tiesas priekšā (156. pants), tiesas procesa atklātums (157. pants), apsūdzētās personas tiesību uz aizstāvību un šo tiesību nodrošinājums (158. un 161. pants). Konstitūcijas 159. pants par tiesvedības valodu Latvijas PSR tiesās noteica latviešu valodu vai “attiecīgās teritorijas iedzīvotāju vairākuma valodu”. Kritērijus kā tiesas noteica gadījumus, kad tiesvedība nenotiek latviešu valodā, bet kādā citā “iedzīvotāju vairākuma valodā” un kā noteica attiecīgās teritorijas iedzīvotāju vairākuma valodu, autore neatrada.

2.3. PSRS Augstākās Tiesas Plēnums un tā loma Latvijas PSR tiesu darbībā

Tiesas PSRS bija valsts aparāta daļa, tiesu uzdevums bija sociālistiskā īpašuma, pilsoņu tiesību, valsts iekārtas aizsardzība no jebkura apdraudējuma.¹³⁸ Saskaņā ar PSRS Konstitūciju PSRS Augstākā Tiesa bija augstākais tiesu orgāns PSRS, kas īstenoja PSRS tiesu uzraudzību, un savienoto republiku tiesu uzraudzību. 1979. gada 30. novembrī tiek pieņemts likums “Par PSRS Augstāko Tiesu”¹³⁹, kas saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 153. pantu noteica šīs tiesas struktūru, kompetenci un uzdevumus. Augstākā Tiesa, nodrošinot pareizu un vienveidīgu likumu piemērošanu, kontrolēja arī tiesu praksi un tās izmantošanu turpmāko lietu izlemšanā. PSRS Augstākās Tiesas sastāvā ietilpa PSRS Augstākās Tiesas Plēnums, kā arī trīs kolēģijas - civillietu, krimināllietu un kara kolēģija. PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma vadošo skaidrojumu došana kļuva par vienu no svarīgākajiem PSRS tiesu sistēmas pārvaldes instrumentiem, reizē ar tiesas uzraudzības īstenošanu, kas bija izveidota jau ievērojami agrāk. Plēnuma sastāvu veidoja PSRS Augstākās Tiesas locekļi, savienoto republiku augstāko tiesu priekšsēdētāji, PSRS Ģenerālprokurors un PSRS Tieslietu ministrs.

Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu lomu noteica PSRS politiskā koncepcija par varas vienotību un nedalāmību. “Augstākā Tiesa pildīja tiesu darbības valstisko vadību un komunistiskās partijas nosprausto tiesību politikas realizāciju, t.sk. tiesu prakses “filtrēšanu” un “pareizo” virzību”.¹⁴⁰ PSRS Augstākās Tiesas Plēnumam saskaņā ar likuma “Par PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu (16.08.1938.) 75. pantu tika uzdots dot vadošus norādījumus tiesu prakses jautājumos, tādēļ PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma

¹³⁸ Теория государства и права. Под ред. А. И. Денисова. Москва: Издательство Московского университета, 1972, с. 352.

¹³⁹ О Верховном Суде СССР: PSRS likums. Pieņemts 30.11.1979. [30.11.1979. red.] Pieejams: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=1624#08912427611673013> [aplūkots 27.02.2020.]

¹⁴⁰ Melkšis E. Par tiesu prakses vienotību. Tiesu prakses veidošana. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 8. lpp.

lēmumus padomju tiesību doktrīna atzina par tiesību avotu.¹⁴¹ Plēnuma dotie vadošie skaidrojumi vienmēr bija saistīti ar tiesu praksi un par vadošo skaidrojumu bāzi kalpoja pašas PSRS Augstākās Tiesas izskatītajās lietās pieņemtie lēmumi, kā arī zemāk stāvošu tiesu prakses analīze.

Saskaņā ar likuma “Par PSRS Augstāko Tiesu” 8. pantu PSRS Augstākās Tiesas Plēnums, pēc Augstākās Tiesas priekšsēdētāja un PSRS Ģenerālprokurora protestiem uzraudzības kārtībā, skatīja spriedumus, PSRS Augstākās Tiesas kolēģiju lēmumus un arī savienoto republiku Augstāko Tiesu Prezidiju un Plēnumu lēmumus, ja tie bija pretrunā ar PSRS likumdošanu vai pārkāpa citu savienoto republiku intereses. PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma vadošie skaidrojumi bija obligāti visām tiesām PSRS, kā arī citiem orgāniem un amatpersonām, kas piemēroja likumu. Taču PSRS Augstākās Padomes Prezidijs varēja atzīt par nepareizu PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma doto likumdošanas akta skaidrojumu, jo prezidija dotie likuma skaidrojumi bija ar augstāku juridisko spēku. Līdz ar to obligāti arī PSRS Augstākajai tiesai. Citiem orgāniem tādu tiesību nebija.¹⁴²

PSRS Augstākās Tiesas Plēnums bija tiesu orgāns, bet tas neradīja tiesību normas. Likumības prasība normu piemērošanā nozīmēja to, ka risinot konkrētu gadījumu tiesību piemērotājam bija jāpamatojas uz tiesību normu, kas tieši attiecināma uz skatāmo lietu, stingri sekot tās precīzai jēgai, neizejot ārpus tās robežām un orgānam, kas piemēroja tiesības, bija pienākums lietu izlemt stingri savas kompetences robežās, nepiesavinoties sev likumā nefiksētas pilnvaras.¹⁴³

PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma saistošos skaidrojumus kā argumentāciju izmantoja arī padomju Latvijas tiesas. Plēnumu veidošanu republikās, kas ietilpa PSRS sastāvā, augstākajās tiesās, noteica ar 1958. gada 25. decembrī pieņemtu PSRS likumu “Par PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatu apstiprināšanu”.¹⁴⁴ Arī Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnums bija pilnvarots izskatīt tiesu prakses vispārīnājumu un tiesu statistikas materiālus, un dot tiesām vadošus izskaidrojumus Latvijas PSR likumdošanas piemērošanas jautājumos.¹⁴⁵

Autore iepazinās ar Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumiem, kas pieņemti, sākot ar 1965. gadu, un satur vadošus norādījumus tiesām likumdošanas piemērošanas jautājumos. Autore konstatēja, ka ik gadus plēnums pieņēma lēmumu kā Latvijas PSR tiesas izpilda kādu no PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma iepriekš pieņemtiem lēmumiem. Ietverto

¹⁴¹ Autoru kolektīvs. 2000, 315. lpp.

¹⁴² Теория государства и права. Под ред. А. М. Васильева. Москва: Юридическая литература, 1983, с. 351.

¹⁴³ Под ред. А. И. Денисова. 1972, с. 445.

¹⁴⁴ Об утверждении Основ законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm [aplūkots 19.09.2019.]

¹⁴⁵ Likums “Par Latvijas PSR tiesu iekārtu”: LPSR likums. 33. pants. Pieņemts 27.11.1959. Rīga: Avots, 1981.

jautājumu loks ik gadus bija citāds - kriminālnoziedzumi, tiesu darba organizācijas uzlabošanas jautājumi, spriedumu izpildes, audzināšanas, mantisku jautājumu risināšana civillietās. Tā, piemēram, 1965. gadā tas bija PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1964. gada 25. marta lēmums Nr. 2 "Par tiesu praksi lietās par izvarošanu"¹⁴⁶, 1966. gadā - 1963. gada 23. oktobra lēmums Nr. 4 "Par tiesu praksi prasībās par kaitējuma atlīdzināšanu"¹⁴⁷, 1967. gadā - 1967. gada 25. oktobra lēmums Nr. 1 "Par tiesas procesa organizācijas uzlabošanu un tiesas darbības audzinošās ietekmes pastiprināšanu"¹⁴⁸, 1969. gadā - 1964. gada 25. marta lēmuma Nr. 1 un 1966. gada 1. jūlija lēmuma Nr. 5 "Par tiesu praksi kriminālspriedumu un civilspriedumu izpildē daļā par zaudējuma atlīdzināšanu, kas ar noziedzumiem nodarīti valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām"¹⁴⁹, 1972. gadā - par 1966. gada 1. jūlija lēmuma "Par tiesu praksi mantojuma lietās"¹⁵⁰ izpildi, 1977. gadā - par 1972. gada 16. oktobra lēmuma Nr. 9 "Par tiesu praksi lietās par huligānismu"¹⁵¹ izpildi.

Plēnums konstatēja, ka lietās par huligānismu, nenodrošinot vainīgā nodoma satura un ievirzes, izdarīto motīvu, mērķu un faktisko apstākļu vispusīgu un pilnīgu noskaidrošanu, tiesas bija pieļāvušas nepareizu kvalifikāciju, notiesājot par huligānismu personas, kas patiesībā bija izdarījušas citu noziedzumu. Plēnums, izpildot PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma vadošos izskaidrojumus lietās par huligānismu, un ņemot vērā šī noziedzuma lielo skaitu, nolēma vērst tiesu uzmanību uz nepieciešamību neatlaidīgi cīnīties pret huligānismu.

Autore ieskatā, ievērību prasa Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1985. gada 16. septembra lēmums Nr. 5 (par blakus lēmumiem), paredzot tajā tiesai pavisam neraksturīgas funkcijas. Saskaņā ar šajā lēmumā noteikto, katrā izskatāmajā krimināllietā un civillietā tiesām ir vispusīgi un pilnīgi jāizmeklē cēloņi un apstākļi, kas veicinājuši likumpārkāpuma izdarīšanu un visos gadījumos, ja ir pamats, tiesai ir jāpieņem blakus lēmums. Savukārt laikā, kad lietu sagatavo izskatīšanai, tiesneša vai tiesas pienākums ir veikt pasākumus, lai tiesas sēdē atklātu un izmeklētu apstākļus, kas veicinājuši likumpārkāpumu izdarīšanu.¹⁵²

Iztiesāšanas gaitā tiesām bija uzlikts pienākums atklāt un reaģēt uz katru pārmērīgas alkoholisko dzērienu lietošanas gadījumu, nepilngadīgo iesaistīšanu alkoholisko dzērienu lietošanā, tirdzniecības noteikumu pārkāpšanā un spekulāciju ar alkoholiskajiem dzērieniem, kandžas tecināšanu, paaugstināt tiesu darbības brīdinošo un audzinošo ietekmi žūpības un alkoholisma izskaušanā. Kā arī, ja tautas tiesa par iztiesāšanā atklātajiem apstākļiem nav

¹⁴⁶ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1960 - 1978. Rīga: Zvaigzne, 1978, 117. lpp.

¹⁴⁷ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1960 - 1978. Rīga: Zvaigzne, 1978, 44. lpp.

¹⁴⁸ Ibid, 12. lpp.

¹⁴⁹ Ibid, 21. lpp.

¹⁵⁰ Ibid, 50. lpp.

¹⁵¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1983. Rīga: Avots, 1985, 166.lpp.

¹⁵² Par Latvijas PSR tiesu praksi, likumu un PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma un Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma vadošo izskaidrojumu izpildi blakus lēmumu pieņemšanā. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1989. Rīga: Avots, 1991, 13.lpp. - 18.lpp.

pieņēmusi blakus lēmumu, kasācijas vai uzraudzības instancei pašai, ja tam ir pamats, bija jāpieņem tāds lēmums un nepieciešamības gadījumā jāvērs tautas tiesas uzmanība uz to, ka tā nav ievērojusi likuma prasību obligāti noskaidrot cēloņus un apstākļus, kas veicinājuši likumpārkāpuma izdarīšanu un veikt pasākumus to novēršanai.

Vēl tiesām bija uzlikts pārbaudīt blakus lēmuma izpildi, neaprobežojoties tikai ar atbilžu saņemšanu, aktīvāk iesaistot šajā darbā tautas piesēdētājus un darba kolektīvus. Tāpat tiesām tika ieteikts vispārināt blakus lēmumu pieņemšanas un izpildīšanas praksi, pievērst sevišķu vērību cēloņu, kuri rada noziegumus un citus likumpārkāpumus, analīzei.¹⁵³

Jāatzīmē, ka arī pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, ievērojot Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma noteiktos ierobežojumus, kas norādīti 1991. gada 4. novembra lēmumā Nr. 8 un Nr. 9, plēnuma lēmumu sarakstā kā tiesām saistošs bija norādīts gan PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1972. gada 16. oktobra lēmums Nr. 9 "Par tiesu praksi lietās par huligānismu", gan Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1985. gada 16. septembra lēmums Nr. 5.¹⁵⁴

Liels skaits Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu, kas publicēti kā "Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma vadošie norādījumi tiesu darbības vispārējos jautājumos" apliecina to, ka Latvijas PSR tiesas, tāpat kā visas PSRS tiesas atradās komunistiskās partijas stingrā kontrolē".¹⁵⁵ Pat vēl 1989. gadā, kas Latvijas vēsturē iegājis kā "atmodas" laiks, Augstākā Tiesa savu darbu veica atbilstoši PSKP lēmumam par sociālistiskās likumības un tiesiskās kārtības maksimālu nostiprināšanu tiesu lomas palielināšanā un sociālistiskās tiesiskās valsts veidošanā.¹⁵⁶

Jebkura tiesību sistēma atspoguļo politisko sistēmu.¹⁵⁷ Sociālistiskā valsts un tiesību teorija neatzina tiesas jebkādu reaģēšanas uz likumdošanas varas lēmumiem, izņemot to precīzu un bezierunu izpildi. Padomju sabiedrībā tiesas uzdevums bija aizsargāt sociālistisko valsti, sabiedrību, pilsoņus no nelikumīgām darbībām, bet netika piešķirta nozīme valsts atbildībai pret saviem pilsoņiem. Padomju tiesas uzdevums bija realizēt padomju valsts

¹⁵³ Par Latvijas PSR tiesu praksi, likumu un PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma un Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma vadošo izskaidrojumu izpildi blakus lēmumu pieņemšanā. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1989. Rīga: Avots, 1991, 13. lpp. - 18. lpp.

¹⁵⁴ Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990 - 1995, sastādītājs un zinātniskais redaktors - A.Čirulis. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 207. lpp.

¹⁵⁵ Piemēram, 1971.gadā - lēmums Nr. 5 "Par republikas tiesu darbības tālāku uzlabošanu tiesas spriešanā PSKP XXIV kongresa lēmumu gaismā", 1976. gadā - lēmums Nr. 1 "Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas 1975. gada darba rezultātiem un uzdevumiem, kas izriet no PSKP XXV kongresa lēmumiem", publicēti: Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1960 - 1978. Rīga: Zvaigzne, 1978, 5. un 7. lpp., 1978. gadā - lēmums Nr. 1 "Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas darba rezultātiem 1977. gadā un uzdevumiem, kas izriet no PSRS Konstitūcijas", 1986. gadā - lēmums Nr. 1 "Par republikas uzdevumiem atbilstoši PSKP XXVII kongresa un Latvijas KP XXIV kongresa lēmumiem". Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1989. Rīga: Avots, 1991, 6. un 22. lpp.

¹⁵⁶ Latvijas PSR Augstākās Tiesas 1989. gada 27. marta Plēnuma lēmums Nr.1. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1989. Rīga: Avots, 1991, 43. lpp.

¹⁵⁷ Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada - no padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu, referāts Latvijas tiesnešu IV konferencē. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 2018, nr.17, 56. - 59. lpp.

politiku tāpat kā citiem valsts orgāniem, kaut arī specifiskā formā. Ierobežojot tiesu vispārīgo kompetenci, (aizliedzot pārsūdzēt attiecīgas darbības un aktus tiesās), kā arī atsevišķu kategoriju lietas (piemēram, darba lietu, partijas iekšējās, vēlēšanu, represēto personu) nodot ārpustiesu orgāniem, netika pieļauta tiesas kontrole pašas padomju valsts darbības sfērā. Vēl 1983. gadā studentiem mācīja, ka tādi sociālistiskas valsts orgāni, kā tiesa, prokuratūra, milicija komunistiskajā sabiedrībā nebūs vajadzīgi un atmirs.¹⁵⁸

Tiesas prerogatīva bija ierobežota ar likumu burtisku piemērošanu, nebija tiesām arī nekādas patstāvības. Lai arī tiesnešu neatkarības princips bija pasludināts visaugstākajā līmenī, tas palika tikai deklarācija, jo netika nostiprināts likuma garantijās un pietiekamos mehānismos, lai praktiski nodrošinātu tiesnešu neatkarību. PSRS Augstākajai Tiesai bija procesuālie (skatīja lietas uzraudzības kārtībā pēc republikas augstākās tiesas protesta) un ārpusprocesa instrumenti (plēnumu lēmumu formā deva obligātai izpildei rekomendācijas gan tiesu organizatoriskajos jautājumos, gan tiesu prakses jautājumos konkrētos virzienos), kas nodrošināja tās vadošo lomu.

Uz Latvijas PSR tiesu pilnīgo atkarību no PSRS norāda arī pēdējais Latvijas PSR tieslietu ministrs Viktors Skudra: “[..] mēs bijām PSRS Tieslietu ministrijas pārraudzībā, jo toreiz Latvijas PSR pastāvēja republikas pakļautības ministrijas un Vissavienības pakļautības ministrijas. Mēs piederējām otrajiem, un no tā jau arī daudzi secinājumi izriet. Tātad visi norādījumi un pavēles nāca no turienes. Mums ik pa ceturksnim, pusgamam, gadam bija jābrauc uz Maskavu atskaitīties, kā šeit veicam savu darbu, kā strādā mūsu tiesas un tamlīdzīgi.”¹⁵⁹ Tas vēlreiz apliecina, ka Latvijas PSR tiesas un tiesneši nevarēja būt neatkarīgi.

2.4. Tiesu neatkarības jautājumi Atmodas laika tiesību reformās

Izmaiņas padomju tiesību sistēmā ir saistāmas ar varas maiņu PSRS komunistiskās partijas vadībā, ar ģenerālsekretāra un vienīgā PSRS prezidenta Mihaila Gorbačova 1985. gada 15. martā pasludināto “pārkārtošanos” un uzsāktajām, uz tiesiskas valsts izveidošanu vērstajām tiesību reformām.

Vienlaikus ar politiskajām pārmaiņām arī Latvijas PSR tieslietu sistēmā sākās jauns posms. 1988. gadā Latvijas PSR Civilprocesa kodeksā tika ieviesta 24.a nodaļa, kurā pirmo

¹⁵⁸ Под ред. А.М. Васильева. 1983, с. 391.

¹⁵⁹ Matule S. Tieslietu ministrs ar sapni par neatkarīgu Latviju. Jurista Vārds, 2008, nr. 25. Pieejams: <https://juristavards.lv/rubrikas/660-intervija/> [aplūkots 08.10.2019.]

reizi padomju sistēmā bija paredzēta iespēja tiesā pārsūdzēt valsts iestāžu lēmumus. Eiropas Savienības tiesnesis Egils Levits to vērtē kā nozīmīgu plaisu padomju tiesību sistēmā.¹⁶⁰

1988. gada 8. oktobrī tika nodibināta Latvijas vēsturē visplašākā sabiedriskā organizācija - Latvijas Tautas fronte (LTF). Tās darbībā iesaistījās arī Latvijas juristi. Jau 1988. gada vasarā tika izstrādāts LTF programmas projekts, kur viens no Tautas frontes darbības vispārējiem principiem bija piedalīšanās tiesiskas valsts izveidošanā. Programmas projekta II nodaļā “Par valsts un sabiedrības demokratizāciju” kā LTF uzdevums bija norādīts, ka “LTF noteikti iestājas par tiesiskas valsts izveidi”, savukārt 5. punkts tieši definēja varas dalīšanas principu: “Tautas fronte pieprasa likumdošanas, izpildu un tiesas varas dalīšanu, partijas un valsts funkciju stingru norobežošanu, lai novērstu autoritāras varas koncentrāciju kādas personas vai grupas rokās. Nepieciešams nodibināt Konstitucionālo tiesu kā pilnīgi neatkarīgu orgānu, kas izskatītu visu valsts un sabiedrisko organizāciju izdotu normatīvo aktu atbilstību Konstitūcijai un likumam [..]”.¹⁶¹

Pieņemtajā Latvijas Tautas frontes programmā pausto vispārējo principu teksts par piedalīšanos tiesiskas valsts izveidošanā ir papildināts ar frāzi “tiesiskas valsts izveidošanā atbilstoši republikas suverenitātei”¹⁶², bet prasība par likumdošanas, izpildu un tiesas varas dalīšanu bija saglabāta nemainīga. Pieņemtajā programmā bija noteikts, ka nepieciešams nodibināt Konstitucionālo tiesu kā neatkarīgu orgānu, kas izskatītu valsts un sabiedrisko organizāciju izdotu normatīvo aktu atbilstību Konstitūcijai un likumam, pie kam, kā neatkarīgās Konstitucionālās tiesas uzdevums, bez jau programmas projektā norādītajiem, bija arī izvērtēt augstāko valsts amatpersonu darbības atbilstību Konstitūcijai un likumam.

Programmas projektā bija definēts uzdevums panākt, lai Latvijas PSR prokuroru ieceltu republikas Augstākā Padome, savukārt pieņemtajā programmā šis uzdevums jau bija paplašināts un formulēts šādi: LTF uzskata par nepieciešamu panākt, lai republikas Augstākā Padome ievēlētu Latvijas PSR prokuroru un pieņemtu likumu par Latvijas PSR Prokuratūru”¹⁶³. Latvijas PSR prokurors J. Dzenītis, pildot Latvijas Kompartijas Centrālās Komitejas norādījumus, par Latvijas tautas frontes veidošanos, tās programmu un statūtiem deva izteikti negatīvu vērtējumu, un kā vissvarīgāko pamatojumu viņa attieksmei pret LTF veidošanu nosauca to, ka “tās programmas un statūtu projektā faktiski netiek atzīta Padomju Savienības Komunistiskās partijas politiskā vadība, tās vadošā un koordinējošā loma, kā tas ir

¹⁶⁰ Levits E. 2018, 56. lpp.

¹⁶¹ Latvijas Tautas frontes programmas projekts. Padomju Jaunatne, 1988, nr. 172, 1. lpp.

¹⁶² Latvijas Tautas frontes programma. Padomju Jaunatne, 1988, nr. 197, 1. lpp.

¹⁶³ Ibid.

fiksēts PSRS Konstitūcijā, PSKP Statūtu 60. pantā un prasība izveidot patstāvīgu tiesisku sistēmu vērtēja kā tieksmi uz nacionālo norobežošanu”¹⁶⁴.

Latvijas PSR Augstākā Padome 1989. gada 29. jūlijā pieņēma likumu,¹⁶⁵ ar ko grozīja un papildināja Latvijas PSR Konstitūciju. Tika grozīta Konstitūcijas 97. panta trešā un ceturrtā daļa, nosakot Latvijas PSR Augstākās Tiesas ekskluzīvo kompetenci. Tā tika noteikta ļoti plaša, pavisam 31 formulējums, tostarp Latvijas PSR Konstitucionālās tiesas ievēlēšana, Latvijas PSR prokurora iecelšana, Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja iecelšana, Latvijas PSR galvenā valsts arbitra iecelšana, kā arī nosakot Konstitūcijas un likumu ievērošanas kontroli valsts un sabiedriskajos orgānos, iestādēs, uzņēmumos, iestādēs un organizācijās, tai skaitā karaspēka daļās, valsts drošības orgānos, iekšlietu orgānos, aizsardzības rūpniecības uzņēmumos, kas izvietoti Latvijas PSR teritorijā. Tika grozīts arī Latvijas PSR Konstitūcijas 152., 153., un 155. pants. Pirms grozījumiem Latvijas PSR Konstitūcijā bija noteikts, ka rajonu (pilsētu) tautas tiesnešus uz pieciem gadiem, bet tautas piesēdētājus uz divarpus gadiem ievēlē “rajona, (pilsētas) pilsoņi”¹⁶⁶. Ar 1989. gada 29. jūlija grozījumiem tika noteikts, ka visus tiesnešus, ne tikai Latvijas PSR Augstākās Tiesas, bet arī rajonu (pilsētu) tautas tiesu tiesnešus un Latvijas PSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētājus uz 10 gadiem ievēl Latvijas PSR Augstākā Padome, bet rajonu (pilsētu) tautas tiesu piesēdētājus uz 5 gadiem ievēl “pilsoņu sapulcēs viņu dzīves vai darba vietā”.¹⁶⁷

Grozījumi pēc sava satura vērtējami kā virzība uz tiesnešu neatkarību, jo noteica tiesnešu un tautas piesēdētāju atsaukšanas iespējamību stingri noteiktos gadījumos - notiesāšana par noziegumu, reputācijas zaudēšanas dēļ - “diskreditē sevi ar amorālu rīcību”, kā arī pienākumu pildīšanas nespējas dēļ - kompetences vai darba spēju zaudēšanas gadījumā. Vispārīgi formulētā norma par tiesnešu un tautas piesēdētāju neatkarīgumu un pakļautību tikai likumam ar grozījumiem tika paplašināta, nosakot gan apstākļu nodrošināšanu, lai tiesneši un tiesas piesēdētāji varētu netraucēti un efektīvi realizēt tiesības un pienākumus, gan nepieļaujāmību iejaukties tiesnešu darbībā. Tika noteikta tiesnešu personiskā neaizskaramība, kas tika nodrošināta tādējādi, ka tiesnešu un tautas piesēdētāju saukšanai pie kriminālatbildības, aizturēšanas, apcietināšanas, administratīvai sodīšanai, pakļaušanai kratīšanai bija jāsaņem Augstākās Padomes piekrišana.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Latvijas PSR prokurora J. Dzenīša 1988. gada 13. septembra vēstule LKP CK otrajam sekretāram V. Soboļevam par Latvijas Tautas frontes dibināšanas nevēlamību Nr. 417s. Gr.: Okupācijas varu politika Latvijā 1939 – 1991. Latvijas Valsts arhīvs, dokumentu krājums. Atbildīgais redaktors Elmārs Pelkaus. Rīga: nordik, 1999, 509. lpp.

¹⁶⁵ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas LIKUMS par Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) grozījumiem un papildinājumiem: LPSR likums. Pieņemts 29.07.1989. Padomju Jaunatne, 1989, nr. 152.

¹⁶⁶ Latvijas padomju enciklopēdija, 5.2. sējums. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 765. šķirklis.

¹⁶⁷ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas LIKUMS par Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) grozījumiem un papildinājumiem: LPSR likums. Pieņemts 29.07.1989. Padomju Jaunatne, 1989, nr. 152.

¹⁶⁸ Ibid.

Ar Konstitūcijas grozījumiem visu Latvijas tiesu darbības organizāciju un kārtību noteica 1981. gada 12. jūnijā pieņemtais Latvijas PSR likums “Par Latvijas PSR tiesu iekārtu”, kas bija spēkā līdz pat 1993. gada 1. janvārim.

Autore pievienojas juridiskajā literatūrā izteiktajam viedoklim, ka likumdošanas vai kādā citā ceļā var tiesnesi padarīt atkarīgu, bet piespiest būt neatkarīgam un vadīties tikai no likuma ar valsts iedarbības līdzekļiem nav iespējams, jo neatkarība ir iekšējs, psiholoģisks stāvoklis, kas atspoguļo ārpus tiesiskā regulējuma pastāvošo, personai piemītošo vērtību sistēmu.¹⁶⁹ Piemērs Latvijas tiesneša iekšējai neatkarībai laikā, kad Latvija vēl nebija atguvusi valstisko neatkarību, ir Lujāna lieta. 1989. gadā Latvijas PSR Augstākās Tiesas tiesnesis Luka Lotko attaisnoja jaunu puisi Modri Lujānu, kuru par politiska rakstura plakāta demonstrēšanu apsūdzēja krimināli sodāmā, sevišķi ļaunprātīgā huligānismā un kuru Latvijas PSR prokuratūra un VDK gribēja bargi sodīt, lai iebiedētu atmodas kustību.¹⁷⁰

Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 12. jūnija sēdē, kurā tika ievēlēts Latvijas Republikas Augstākās Tiesas sastāvs, deputāts Valdis Birkavs Lujāna lietu raksturoja kā tādu, kas Latvijas Republikas justīcijas vēsturē ierakstīta ar zelta burtiem un ar tiesneša Lukas Lotko spriedumu saistīja jaunu posmu Latvijas tiesvedībā - pagriezieni, kurā tiesnesis sāka strādāt patstāvīgi.¹⁷¹ Daudzus gadus vēlāk, Latvijas Republikas Augstākās tiesas palātu vēsturei veltītajā izstādē tiesneša Lukas Lotko iztiesātā Modra Lujāna krimināllieta raksturota kā pirmā politiskā prāva ar attaisnojošu spriedumu, jo nekad līdz tam ne Latvijā, ne Padomju Savienībā politiskā lietā tiesa nebija iedrošinājusies nevienu attaisnot un tika atzīts, ka šī lieta bija “pagrieziena ceļā uz tiesu neatkarību”¹⁷².

Laikā, kad bija sākusies tautas kustība par Latvijas neatkarības atjaunošanu, Latvijas PSR Augstākā Padome 1989. gada 28. jūlijā pieņēma Deklarāciju par Latvijas valsts suverenitāti, kuras 2. punktā, cita starpā, bija noteikts ka “[..] Latvijas tauta savā teritorijā patstāvīgi īsteno likumdošanas, izpildu un tiesu varu [..]”¹⁷³. Tomēr PSRS pieņemtie tiesu iekārtu un tiesnešu statusu regulējošie likumi vēl turpināja ietekmēt Latvijas PSR likumus. 1989. gada 4. augustā tika pieņemts likums “Par tiesneša statusu PSRS”¹⁷⁴. Tas bija pirmais un pēdējais savienības likums, kas veltīts tiesnešu un tautas piesēdētāju statusam. Augstākās Tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo šo PSRS likumu nosauca par ilgi gaidītu un ļoti

¹⁶⁹ Михайловская И.Б. Суды и судьи: независимость и управляемость, 2010. Pieejams: <http://knigi.news/vlast-sudey/sudyi-sudi-nezavisimost.html> [aplūkots 23.03.2018.]

¹⁷⁰ Latvijas tiesām - 75 gadi. No ziņojuma Latvijas tiesu 75. gadadienai veltītajā svinīgajā sanāksmē Tiesu pilī, 1993. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-republikas-augstaka-tiesa/bijusie-augstakas-tiesas-prieksedetaji/gvido-zemribo-1985-1994-gads/latvijas-tiesam-75-gadi> [aplūkots 21.05.2018.]

¹⁷¹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 12. jūnija sēdes stenogramma. Latvijas Vēstnesis, 2004, nr. 175.

¹⁷² [b.a.] Izstāde par tiesu palātu vēsturi. Jurista Vārds, 2016, Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/269863-izstade-par-tiesu-palatu-vesturi-augstakaja-tiesa/> [aplūkots 21.05.2018.]

¹⁷³ Deklarācija par Latvijas valsts suverenitāti. Padomju Jaunatne, 1989, nr. 145, 1. lpp.

¹⁷⁴ О статусе судей в СССР: PSRS likums. Pieņemts 04.08.1989. [04.08.1989. red.] Pieejams: www.consultant.ru [aplūkots 19.03.2019.]

vajadzīgu, kas satur daudz svarīgu un vajadzīgu normu, bet kritiski, kopsakarā ar likuma 3. pantā noteikto tiesneša neatkarību, vērtēja likuma 1. pantā noteikto tiesneša pienākumu būt atbildīgiem un atskaitīties tiesnešus ievēlējušiem orgāniem.¹⁷⁵

Likuma “Par tiesneša statusu PSRS” 3. panta 1. punktā deklarēts, ka tiesneši un tautas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļaujas tikai likumam, bet 2. punkta normas noteica, kā tiek nodrošināta tiesnešu neatkarība - ar likumā noteikto ievēlēšanas un atbrīvošanas kārtību, tiesnešu neaizskaramību, ar stingri noteiktu tiesvedības īstenošanas procedūru, ar tiesnešu apspriežu noslēpumu nolēmuma pieņemšanā un aizliegumu pieprasīt tā atklāšanu, ar atbildību par necieņu pret tiesu vai iejaukšanos konkrētu lietu izlemšanā, ar tiesu darbībai nepieciešamo organizatoriski - tehnisko nosacījumu radīšanu, kā arī ar tiesnešu augstajam statusam atbilstošu materiālo un sociālo nodrošināšanu. Saskaņā ar likuma 5. pantu, par jebkāda veida iedarbību uz tiesnešiem nolūkā kavēt vispusīgu, pilnīgu un objektīvu konkrētas lietas izskatīšanu vai arī, lai panāktu nelikumīga tiesas nolēmuma pieņemšanu, bija paredzēta kriminālatbildība. Šī panta 3. punkts noteica, ka masu informācijas līdzekļiem nav tiesību savos paziņojumos izteikt pieņēmumus (*предположить*) par tiesas nolēmumu konkrētā lietā vai kādā citā veidā iedarboties uz tiesu līdz lēmums vai spriedums stājies likumīgā spēkā.

Tautas tiesneša kandidātiem šajā likumā, bez jau iepriekš analizētā, 1958. gada likumā “PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu likumdošanas pamati” noteiktajiem kritērijiem - PSRS pilsonības un 25 gadu vecuma cenza, tika noteiktas arī citas prasības - augstākā juridiskā izglītība, ne mazāk kā divu gadu stāžs juridiskā specialitātē un nokārtots kvalifikācijas eksāmens.

Likumā noteiktās prasības ir vērtējamas kā tiesnešu neatkarību veicinošas, taču noteiktais divu gadu stāžs rada pamatotas šaubas, vai divu gadu iepriekšēja pieredze ir pietiekama, lai jurists varētu veikt tiesnesim likumā noteikto pienākumu apjomu un atbildību, kāda gulstas uz tiesnesi. Autores ieskatā šis noteikums netieši pierāda, ka arī “pārkārtošanās” periodā likumdevējs tiesām uzlikto ļoti lielo atbildību neizprata. Nekādu patstāvību likums tiesām nepiešķīra - ar likuma 13. pantu bija uzlikts pienākums, skatot lietas precīzi izpildīt likuma prasības, vienlaikus nodrošinot pilsoņu tiesību un brīvību, goda un cieņas aizsardzību, sabiedrības intereses, augstu kultūru, būt taisnīgiem un humāniem, celt profesionālo zināšanu līmeni, apkopot tiesu praksi.

Arī šajā likumā tiesu darbība kā princips bija saistīts ar politiku. Tiesnešiem un tautas piesēdētājiem pildot pienākumus tiesā, un arī ārpusdarba attiecībās, bija pienākums izvairīties

¹⁷⁵ Zemrībo G. Ievadraksts Tieslietu ministrijas vēstneša “Temīda” pirmajam numuram 1990. gadā. Picejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-republikas-augstaka-tiesa/bijusie-augstakas-tiesas-priekssedetaji/gvido-zemribo-1985-1994-gads/labu-celaveju> [aplūkots 22.05.2018.]

no visa, kas varētu mazināt sociālistiskā tiesiskuma autoritāti, padomju tiesneša cieņu vai radīt šaubas par viņu objektivitāti un bezaizspriedumainību.¹⁷⁶

Likumā “Par tiesneša statusu PSRS” bija noteikta arī tiesnešu kandidātu atlases kārtība. Saskaņā ar likuma 9. pantu, tiesnešu kandidātu atlasī īsteno “justīcijas orgāni” uz darba kolektīvu, kuros strādā izvirzāmie kandidāti, rekomendācijas pamata un kvalifikācijas kolēģijas nolēmuma pamata. Kandidātiem bija paredzēta profesionālā sagatavotība.

Likums saglabāja savienoto republiku augstāko tiesu pakļautību, nosakot, ka savienoto republiku Augstāko tiesu tiesnešu kandidātus izvirza savienotās republikas likumdošanas kārtībā, ņemot vērā PSRS Augstākās Tiesas un PSRS Tieslietu ministrijas viedokli, kā arī uz 10 gadiem pagarināja tiesnešu pilnvaru termiņu, tautas piesēdētājiem uz 5 gadiem.

Kā jaunievedums, kas tiesnešu neatkarības nodrošināšanā ir būtisks arī mūsdienās, ir šajā likumā paredzētās tiesnešu konferenču (14. pants) un tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas (15. pants) ieviešana. Iepriekšējos tiesu iekārtu regulējošos PSRS likumos nebija normu par tiesnešu iekšējās pašpārvaldes korporatīvajām institūcijām. Tiesnešu konferences bija tiesīgas un tām bija pienākums apspriest tiesu praksē radušos likumdošanas piemērošanas jautājumus, vērsties PSRS Augstākajā Tiesā vai republikas Augstākajā Tiesā ar priekšlikumiem par vadošo skaidrojumu došanu.

Arī šis likums saglabāja iepriekšējo, padomju laika tiesu sistēmas iekšienē pastāvošo pakļautību. Likumā bija noteikts, ka tiesneši “var iesniegt” tiesnešu konferencēs vai arī tieši PSRS Augstākajai Tiesai, vai savienotās republikas Augstākajai Tiesai priekšlikumus par vadošo skaidrojumu došanu jautājumos par likumdošanas piemērošanu.¹⁷⁷ Likums tādējādi saglabāja normu, kas noteica PSRS Augstākās Tiesas vadošo skaidrojumu došanu likumdošanas piemērošanas jautājumos, kaut arī tiesnešu neatkarība un pakļautība tikai likumam pēc satura nozīmē to, ka tiesa, kas lietu lemj pēc būtības, ir neatkarīga arī no augstākstāvošas tiesas.

Tiesnesim (21. pants) bija noteikts amatu savienošanas aizliegums, izņemot pedagoģisko un zinātnisko darbu un šīs normas ir vērtējamas kā virzība uz tiesu patstāvīgumu un neatkarību. Likuma 16. pants noteica, ka jautājumu par tiesnešu disciplināro atbildību izskata tiesnešu kvalifikācijas kolēģija, kuru ievēl paši tiesneši savā konferencē. Tiesnesi varēja saukt pie disciplināras atbildības sakarā ar vainīgu darbību vai bezdarbību: par likumības pārkāpumu, izskatot tiesas lietas, par citu dienesta pārkāpumu izdarīšanu, par apkaunojošu nodarījumu, tiesas nolēmuma atcelšana vai grozīšana pati par sevi nav iemesls

¹⁷⁶ О статусе судей в СССР, ст. 13 ч. 3: PSRS likums. Pieņemts 04.08.1989. [04.08.1989. red.] Pieejams: www.consultant.ru [aplūkots 19.03.2019.]

¹⁷⁷ О статусе судей в СССР ст. 12 ч 4 :PSRS likums. Pieņemts 04.08.1989. [04.08.1989. red.] Pieejams: www.consultant.ru [aplūkots 19.03.2019.]

tam, lai sauktu pie atbildības tiesnesi, kurš piedalījies šā lēmuma pieņemšanā, ja šajā darbībā viņš nav pieļāvis tīšu likuma pārkāpumu vai negodīgu rīcību, kas izsaukusi būtiskas sekas.

Šis likums noteica, ka daļa jautājumu, kuri saistīti ar tiesneša statusu tiek regulēti ar republikas likumdošanu, piemēram, atalgojums, pensijas. Salīdzinot tiesnešu atalgojuma jautājumu, kas tiesu varas pamatprincipos¹⁷⁸ definēts kā “atbilstošs”, PSRS likumā bija noteikts, ka alga tiesnešiem tiek noteikta, ņemot vērā kvalifikāciju, paredzot arī piemaksas pie amata atlīdzības par kvalifikāciju. Likumā bija iekļauts arī tiesnešu materiālo un sociālo vajadzību jautājums. Likumā nebija noteikts tiesnesim izvirzītajām augstajām prasībām un tiesneša augstajam statusam “atbilstošs” atalgojums, bet 20. panta otrajā daļā bija noteikts pienākums vietējām deputātu padomēm ne vēlāk kā sešus mēnešus pēc tiesneša ievēlēšanas nodrošināt tiesnesi ar labiekārtotu dzīvojamo platību - dzīvokli vai māju.

Autore salīdzināja likuma “Par tiesneša statusu PSRS” normas ar spēkā esošu starptautisku dokumentu, kam pēc neatkarības atjaunošanas pievienojās arī Latvijas Republika - VII ANO kongresā, kas notika Milānā 1985. gadā no 26. augusta līdz 6. septembrim, izstrādātajiem un ar 1985. gada 13. decembrī ANO Ģenerālajā asamblejā ar rezolūciju Nr. 40/14 pieņemtajiem tiesu varas pamatprincipiem, kas tika izstrādāti, lai veicinātu tiesu varas neatkarību, ņemot vērā, ka “principi galvenokārt domāti profesionāliem tiesnešiem, bet arīrdzan piesēdētāji tos var līdzvērtīgi pielietot”.¹⁷⁹ Autores ieskatā, likumā “Par tiesneša statusu PSRS” bija iestrādāti šādi 1985. gadā Apvienoto Nāciju organizācijas tiesu varas pamatprincipi - objektivitātes princips, aizliegums iejaukties tiesas procesa gaitā, personas tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā un prasība pēc juridiskās izglītības un atbilstošas kvalifikācijas - nokārtota kvalifikācijas eksāmena, apmācības, kas sakrīt ar tiesu varas neatkarības principos noteikto prasību izraudzītajiem tiesnešiem un citām ar tiesu varu saistītām personām fiksēto prasību būt spējīgām pildīt savus dienesta pienākumus, attiecīgi profesionāli apmācītiem un ar juridisko izglītību (kvalifikāciju).¹⁸⁰

Tomēr arī šis jaunais tiesu un tiesnešu tiesību regulējošais likums nebija brīvs no ideoloģijas. Tā piemēram, likuma 13. panta trešā daļa, kas regulē tiesnešu reputācijas jautājumus, noteica tiesnešu un tiesu piesēdētāju pienākumus tiesā un ārpus tiesas attiecībās izvairīties “no visa, kas varētu mazināt sociālistiskās tiesvedības autoritāti”, kā arī saskaņā ar šī panta otro daļu tiesnešiem tiesu darbībā bija pienākums piedalīties pilsoņu tiesiskajā audzināšanā.¹⁸¹

¹⁷⁸ Apvienoto Nāciju Tiesu varas neatkarības pamatprincipi. Pieņemti 13.12.1985. [13.12.1985. red.] Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=36990> [aplūkots 24.03.2019.]

¹⁷⁹ Apvienoto Nāciju tiesu varas neatkarības pamatprincipi. Preambula. Pieņemti 13.12.1985. [13.12.1985. red.] Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=36990> [aplūkots: 24.03.2019.]

¹⁸⁰ Ibid, 10. punkts.

¹⁸¹ О статусе судей в СССР, статья 13: PSRS likums. Pieņemts 04.08.1989. [04.08.1989. red.] Pieejams: www.consultant.ru [aplūkots 19.03.2019.]

Pārmaiņas bija sākušās, bet sociālistiskā tiesību sistēma lielā mērā ietekmēja izpratni par tiesu lomu un pat tiesu iekārtu. Tiesiska valsts nevar pastāvēt bez neatkarīgas un patstāvīgas tiesas, kurā likumdošanas un izpildvarai blakus ir neatkarīga tiesu vara, tā 1990. gada 15. februārī Latvijas PSR Augstākās Padomes sēdē norādīja Augstākās Tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo.¹⁸² Viņš, pamatojoties uz Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1990. gada 14. februāra lēmumu par tiesnešu neatkarības principa nesavienojamību ar piederību pie politiskām partijām vai sabiedriski politiskām organizācijām, lūdza iekļaut Augstākās Padomes sēdes darba kārtībā jautājumu par likuma par Latvijas PSR tiesu iekārtu 11. panta papildināšanu, tā otrajā daļā nosakot, ka: “Tiesnešu amats nav savienojams ar piederību politiskām partijām vai sabiedriski politiskām organizācijām”¹⁸³. Gvido Zemrībo šo pozīciju Augstākās Padomes deputātiem paskaidroja atbilstoši tā laika realitātei un izpratnei par tiesneša neatkarību: “Tiesnesim ir jābūt pakļautam tikai likumam. Tādēļ tiesnešiem ir jābūt ārpus partiju vai sabiedriski politisku organizāciju iespaida sfēras. Ja agrāk vienpartijas sistēmas apstākļos tiesnešu patstāvība bija zināmā mērā atkarīga no tā, kā likumu cienīja tas vai cits partijas vadītājs, tad šodien mēs dzīvojam daudzpartiju sistēmas apstākļos. Tā ir realitāte. Un ar to jāreķinās”¹⁸⁴.

Viktors Skudra, kurš Latvijas tieslietu ministra amatā strādāja no 1988. gada līdz 1993. gadam, un tādējādi ir pēdējais Padomju Latvijas un pirmais atjaunotās, neatkarīgās Latvijas Republikas tieslietu ministrs, Latvijas PSR Augstākās Padomes 1990. gada 15. februāra sēdē atbalstīja Augstākās Tiesas priekšsēdētāja Gvido Zemrībo priekšlikumu. Viktors Skudra norādīja, ka Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnums, kurā piedalījies arī viņš, vienbalsīgi nobalsojis par šo priekšlikumu. Tāpat runātājs norādīja, ka jautājums par tiesnešu amata nesavienojamību ar piederību politiskām partijām nav jauns, jau ir bijis izvirzīts republikas tautas tiesnešu konferencē un tiesneši izteikušies pozitīvi. Viktors Skudra deputātiem norādīja, ka Augstākās Tiesas Plēnumam ir likumdevēja iniciatīvas tiesības, un lūdza atbalstīt Augstākās Tiesas priekšsēdētāja priekšlikumu un iekļaut šo jautājumu Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma darba kārtībā.¹⁸⁵

1990. gada 2. martā Latvijas PSR Augstākā Padome nolēma papildināt likumu 11. pantu ar otro daļu, un noteica, ka tiesneša amats nav savienojams ar piederību politiskām partijām vai sabiedriski politiskām organizācijām.¹⁸⁶

¹⁸² Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitā sesijas 1990. gada 15. februāra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://saeima.lv/steno/ap/st150290.htm> [aplūkots 24.08.2019.]

¹⁸³ Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitā sesijas 1990. gada 15. februāra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://saeima.lv/steno/ap/st150290.htm> [aplūkots 24.08.2019.]

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Par Latvijas PSR likuma “Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” 11. panta papildināšanu: LPSR likums. Pieņemts 02.03.1990. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, nr. 11.

Tā laika tieslietu ministrs Viktors Skudra Latvijas PSR Augstākās Padomes 1990. gada 1. marta sēdē norādīja, ka sociālistiskas tiesiskas valsts celtniecība ir saistīta ar tiesu iestāžu lomas paaugstināšanu, un ir sākusies tiesu reformas realizēšana, un atsaucoties uz nepieciešamību Latvijas PSR Konstitūcijā, ņemot vērā republikas tiesu sistēmu, nostiprināt visu jauno, kas nostiprināts PSRS Konstitūcijā, kā uzdevumus norādīja tiesas darbības tiesisko reglamentāciju, tiesnešu neatkarības nodrošināšanu un viņu pakļautību tikai likumam, un tiesu reformu kontekstā izvirzīja uzdevumu tiesu varu pakāpeniski pārvērst “patstāvīgā varā tiesiskā valstī”¹⁸⁷. Ministrs, sakarā ar šo uzdevumu realizēšanu, iesniedza Augstākās Padomes deputātiem izskatīšanai trīs likumprojektus.

Likumprojekti bija par grozījumiem Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) 152. un 155. pantā, “Par Latvijas PSR tiesu tiesnešu un tautas piesēdētāju zvērestu” un “Nolikums par Latvijas PSR tiesnešu disciplināro atbildību, tiesnešu un tautas piesēdētāju atsaukšanu un pirmstermiņa atbrīvošanu”. Tiesnešu zvērests PSRS pirmo reizi bija noteikts likuma “Par tiesneša statusu PSRS” 11. pantā, nosakot, ka pirmo reizi ievēlētajiem tiesnešiem un tiesas piesēdētājiem ir jādod zvērests. Šī likuma 11. panta otrā daļa noteica, ka zvēresta tekstu un norises kārtību PSRS tiesu tiesnešiem nosaka PSRS Augstākā Padome, bet savienoto republiku tiesnešiem - savienoto republiku Augstākās Padomes.¹⁸⁸

“Nolikuma projekts par Latvijas PSR tiesnešu disciplināro atbildību, tiesnešu un tautas piesēdētāju atsaukšanu un pirmstermiņa atbrīvošanu” pēc satura bija PSRS likuma “Par tiesneša statusu PSRS” 18. panta, kas regulēja tiesnešu disciplināro atbildību, tulkojums. Ministrs norādīja, ka atšķirībā no tobrīd spēkā esošā, 1976. gada 24. jūnijā apstiprinātā likuma par tiesnešu disciplināro atbildību, kas noteica, ka tiesnešu disciplinārās lietas izskata Augstākās Tiesas disciplināro lietu kolēģija, kuras lēmums ir galīgs un nepārsūdzams, nolikuma projektā šī funkcija attiecībā pret tautas tiesnešiem nodota Latvijas PSR tautas tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai, bet Augstākās Tiesas locekļu disciplinārlietas bija paredzēts izskatīt Latvijas PSR Augstākās Tiesas tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai. Jaunā nolikuma projekta 20. punktā noteikts, ka Latvijas PSR tautas tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas lēmumus var pārsūdzēt Latvijas PSR Augstākās Tiesas tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā, bet savukārt šīs kolēģijas lēmumus attiecībā uz Augstākās tiesas locekļiem - PSRS Augstākās Tiesas tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitās sesijas 1990. gada 1. marta sēde. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/ap/st010390.htm> [aplūkots 24.08.2019.]

¹⁸⁸ О статусе судей в СССР, статья 11: PSRS likums. Pieņemts 04.08.1989. [04.08.1989. red.] Pieejams: www.consultant.ru [aplūkots 10.02.2020.]

¹⁸⁹ Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitās sesijas 1990. gada 1. marta sēde. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/ap/st010390.htm> [aplūkots 24.08.2019.]

Projekta otrā sadaļa noteica tiesnešu un tautas piesēdētāju pirmstermiņa atsaukšanas pamatus, bet trešā nodaļa reglamentēja tiesnešu un tautas piesēdētāju pirmstermiņa atbrīvošanu. Saskaņā ar projektā paredzēto, Latvijas PSR Augstākā Padome var atsaukt un var atbrīvot tiesnesi pirms termiņa. Kā viens no tiesnešu atsaukšanas pamatiem likumprojektā tika noteikts “sociālistiskās likumības” neievērošana. Jāpiezīmē, ka gan tieslietu ministra V. Skudras, gan Augstākās Tiesas priekšsēdētāja G. Zemrībo viedoklis bija likumprojekta tekstā lietot tikai vārdu “likumība”¹⁹⁰, kas ir vērtējams kā neliels, tomēr solis tiesnešu neatkarības un patstāvības virzienā. Kā tiesnešu pirmstermiņa atsaukšanas pamati likumprojektā bija norādīti apkaunojošs nodarījums, kas nav savienojams ar tiesnešu augsto nosaukumu, kā arī likumīgā spēkā stājies tiesnesi notiesājošs spriedums.

Rajonu (pilsētu) tautas tiesu piesēdētāju atsaukšanai bija paredzēta citāda kārtība - viņus pirms termiņa varēja atsaukt vēlētāju sapulces, kas viņus ievēlējušas. Saskaņā ar nolikuma projekta 30. punktu katrā lietā par tiesneša atsaukšanu jābūt tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas slēdzieniem. Projektā bija noteikti tikai trīs iespējamie tiesneša pirmstermiņa atbrīvošanas pamati – 1. darbam traucējoša veselības stāvokļa dēļ, 2. ievēlēšana citā amatā vai, saņemot tiesneša piekrišanu, pārcelšana citā darbā, 3. uz paša vēlēšanos. Deputātu vairākums nobalsoja par un likumprojekti par izmaiņām Latvijas PSR Konstitūcijas 152. un 155. pantā, kā arī par tiesnešu disciplināro atbildību, tiesnešu un tautas piesēdētāju atsaukšanu un pirmstermiņa atbrīvošanu tika pieņemti.

Autores ieskatā deputātiem apspriešanai iesniegtie likuma grozījumi un nolikuma projekts saturēja tiesu neatkarībai būtiskas tiesnešu neaizskaramību nodrošinošas normas, kas ir tiesnešu neatkarības neatņemama daļa, un ir vērtējamas kā solis prom no padomju konstitūcijas ierastā tiesību uzskaitījuma un solis tiesību atvasināšanas no tiesību principiem virzienā.

¹⁹⁰ Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitās sesijas 1990. gada 1. marta sēde. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/ap/st010390.htm> [aplūkots 24.08.2019.]

3. TIESU VARAS NEATKARĪBA (1990 - 1993)

3.1. Tiesu varas statusu noteicoša likuma nepieciešamība

Latvijas tiesisko iekārtu vairāk kā 45 gadus noteica PSRS un padomju likumi un to piemērošanas prakse, tāpēc pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990. gadā viens no svarīgākajiem uzdevumiem bija demokrātiskai valstij atbilstoša tiesu reforma un patiesi neatkarīgas tiesas izveidošana. Neatkarīgas tiesas izveidošanas jautājums nenodarbināja tikai valsts varas pārstāvju prātus. Arī sabiedrībā par šo jautājumu bija pastiprināta interese. Tieslietu ministram V. Skudram tika uzdots jautājums - vai pirms neatkarīgas tiesas izveides nav vajadzīga neatkarīga tauta un pilsoņi? V. Skudra atbildēja, ka mēs veidojam tiesisku valsti, kurā likums valdīs visās politiskās, ekonomiskās, sociālās un citās sfērās. Lai to panāktu nepieciešams, lai likumu sardzē būtu tiesa, lai par katru likuma pārkāpumu, kas skar pilsoņu likumīgās tiesības un intereses, pilsonis varētu griezties tiesā un tur rast aizsardzību. To var panākt tikai, ja tiesu vara būtu neatkarīga kā no varas, tā arī izpildu orgāniem, no visām amatpersonām. Tiesu orgānu neatkarību jānodrošina jau tagad.¹⁹¹

Neatkarīgas tiesas izveidošanā aktīvi iesaistījās tiesneši. Tiesu neatkarības principa nepieciešams nosacījums ir tiesu sistēmas atzīšana par patstāvīgu tiesu varu. Bet ar atzīšanu vien nav pietiekami. Ikvienā valstiski organizētā sabiedrībā pastāv tiesu sistēma (tiesu organizācija), bet tiesu vara un tiesu sistēma nav tāpatīgi jēdzieni. To Latvijas tiesneši atzina jau 1990. gadā.

Tā, piemēram, Augstākās Padomes 1990. gada 1. marta sēdē Augstākās Tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo norādīja, ka viens no svarīgākajiem nosacījumiem tiesiskas valsts veidošanas virzienā ir sadalīt varas, jeb praktiski realizēt tā saucamo varas dalīšanu, veidojot citu citai nepakļautu likumdošanas varu, izpildvaru un tiesu varu. Tiesnesim ir jābūt patstāvīgam, neatkarīgam un jāpakļaujas vienīgi likumam, lai tiešām realizētu šo trešās varas nodrošinājumu. Runātājs paskaidroja, ka agrāk bijusi vienpartijas sistēma un līdz ar to šī problēma neesot bijusi aktuāla, bet daudzpartiju sistēmas apstākļos realitāte esot tāda, ka tiesa ir jāpaceļ pāri politiskajām cīņām, tiesnesim ir jāstāv pāri visiem iespējamiem iespaidiem, kas varētu nākt no jebkuras sabiedriski politiskas organizācijas.¹⁹²

1991. gada 11. martā Augstākās Tiesas plēnums pieņēma lēmumu "Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību", kurā noteikti tiesu neatkarības un lietu iztiesāšanas

¹⁹¹ Rakstiskas atbildes uz televīzijas skatītāju jautājumiem: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas sarakste ar LR ministrijām, organizācijām, izpildkomitejām par tiesu darbu. Latvijas Valsts arhīvs. 938. f., apr., 3, l., 996 p. 31.

¹⁹² Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitās sesijas 1990. gada 1. marta sēde. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/ap/st010390.htm> [aplūkots 24.08.2019.]

patmatprincipi. Augstākās tiesas priekšsēdētājs Andris Guļāns, uzstādamies 2005. gada 7. oktobrī Augstākās tiesas 15 gadu jubilejas konferencē, norādīja, ka šajā lēmumā tiesu neatkarības un lietu iztiesāšanas patmatprincipi noteikti "pirmo reizi".¹⁹³ Šim apgalvojumam var piekrist tādā tvērumā, ka pirmo reizi Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnumā tiesu neatkarības un lietu iztiesāšanas patmatprincipus noteica tieši Latvijas tiesneši un skaidroja tiesām, ko nozīmē tiesu neatkarība.

Autore savu viedokli pamato ar to, ka lēmums "Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību" deva jau Latvijas Republikai saistošo, 1985. gada 13. decembrī ANO Ģenerālajā asamblejā pieņemto Tiesu varas neatkarības patmatprincipu interpretāciju, kā to 2011. gada 20. decembrī sniegtajā intervijā norādīja zvērināts advokāts, bijušais Augstākās Tiesas priekšsēdētājs G. Zemrībo.¹⁹⁴ Kā arī ar vairāk kā piecu gadu periodu, kas bija pagājis no patmatprincipu pieņemšanas Apvienoto Nāciju Organizācijā, jo Latvijas Republika šim dokumentam bija pievienojusies jau 1990. gada 4. maijā. Arī pašā Augstākās Tiesas 1991. gada 11. marta lēmuma tekstā bija norāde uz 1990. gada 4. maija Latvijas Republikas Augstākās Padomes pieņemto deklarāciju "Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos", kuru starpā minēti arī Tiesu varas neatkarības patmatprincipi.¹⁹⁵

Lēmumam tiesu neatkarības principa ieviešanā, ņemot vērā toreizējo vēsturisko situāciju - Augstākās Padomes noteikto pārejas periodu Latvijas Republikas valsts varas atjaunošanai *de facto* un Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu likumā noteikto vadošo lomu, bija būtiska nozīme. Lēmumā plēnums uzdeva visām tiesām pienākumu to darbībā vadīties ne tikai no likumiem, bet arī no Tiesu varas neatkarības patmatprincipiem, deva šo principu skaidrojumu un izskaidroja tiesām, ka tiesu neatkarība nozīmē lietas objektīvu izskatīšanu, taisnīgu tiesas spriešanu, pušu tiesību ievērošanu, aizliegumu visiem un jebkādā veidā iejaukties tiesas spriešanā, ieskaitot aizliegumu masu informācijas līdzekļiem izteikt viedokli par to, kādam jābūt tiesas nolēmumam, tiesas ekskluzīvās tiesības izspriest tiesisku strīdu un izšķirt konkrēta jautājuma pakļautību tiesai, aizliegumu valsts un pārvaldes institūcijām uzlikt tiesai ar tiesas spriešanu nesaistītus pienākumus, aizliegumu pieprasīt tiesnesim atskaiti vai paskaidrojumu par konkrētas lietas izskatīšanu, speciālu - likumā noteiktu procesuālo normu neievērojošu tiesu izveidošanas aizliegumu, aizliegumu tiesnešiem būt partijas vai politiski

¹⁹³ Guļāns A. Augstākās tiesas attīstība: evolūcija, revolūcija vai normatīvā nolemtība, 2005. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-republikas-augstaka-tiesa/bijusie-augstakas-tiesas-priekssedetaji/andris-gulans-1994-2008-gads/augstakas-tiesas-attistiba-evolucija-revolucija-vai-normativa-nolemtiba?> [aplūkots 06.10.2019.]

¹⁹⁴ Zvejniece R. Gvido Zemrībo: taisnība ir tikai viena, un tiesnesim jābūt tās kalpam, 2011. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/241617-gvido-zemribo-taisniba-ir-tikai-viena-un-tiesnesim-jabut-tas-kalpam-2011> [aplūkots 06.10.2019.]

¹⁹⁵ Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma "Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību" 1991. gada 11. marta Lēmums Nr. 1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 1991, nr.2, 72. - 74. lpp.

sabiedriskas organizācijas biedriem, nodarboties ar uzņēmējdarbību, vai privātu juridisku praksi un vienlaikus nosakot, ka tās ir tiesneša neatkarības un objektivitātes garantijas.¹⁹⁶ Plēnuma lēmumā fiksētie aizliegumi ieguva sevišķu nozīmīgumu ar to, ka tie bija pašu tiesnešu izvirzīti un tiesnešu akceptēti.¹⁹⁷

Ar 1991. gada 21. augusta Latvijas Republikas Augstākās Padomes pieņemto konstitucionālo likumu “Par Latvijas Republikas valstisko statusu” tika atcelts 1990. gada 4. maijā noteiktais pārejas periods un pasludināta Latvijas Republikas valstiskā neatkarība *de facto*. PSRS likumi zaudēja juridisko spēku Latvijas Republikas teritorijā, un līdz Saeimas sasaukšanai augstāko valsts varu realizēja Latvijas Republikas Augstākā Padome.

Līdz ar valstiskās neatkarības atjaunošanu un demokrātiskas iekārtas veidošanu, lai notiktu pāreja no sociālistiskā tiesību loka uz kontinentālās Eiropas tiesību loku, bija jānomaina vecā likumdošana un bija jālemj par tiesu iekārtu regulējošu likumu. Kā norāda G. Zemrībo, kurš vadīja likuma izstrādāšanas darba grupu, bija daudz diskusiju par to, vai atjaunot visu kā bija Latvijas brīvvalsts laikā, vai rakstīt jaunu likumu. Veidojām jaunu likumu “Par tiesu varu”.¹⁹⁸ Šāda izvēle tika izdarīta, jo starptautiskajā telpā sāka attīstīties cilvēktiesību pamatprincipi, kuri pie likuma “Par tiesu varu” izstrādāšanas bija jāņem vērā. Ja tiktu atjaunots trīsdesmito gadu Tiesu iekārtas likums, tad jau nākamajā dienā būtu nepieciešams ķerties klāt likuma grozījumiem, lai iestrādātu visus nepieciešamos pamatprincipus.¹⁹⁹

2011. gada 20. decembrī sniegtajā intervijā G. Zemrībo norādīja, ka Augstākās Tiesas plēnuma lēmumam Nr. 1 “Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību” bija sevišķa nozīme, izstrādājot likumu “Par tiesu varu.”²⁰⁰ Pati pirmā plēnuma lēmuma tēze noteica, ka “katras demokrātiskas valsts pamatā līdzās likumdošanas un izpildu varai pastāv neatkarīga tiesu vara”.²⁰¹

1991. gada 10. decembrī Augstākās Padomes deputāti pirmajā lasījumā skatīja likuma “Par tiesu varu” projektu, kas 1. novembrī tika nosūtīts Latvijas Republikas Augstākās Padomes Prezidijam.

¹⁹⁶ Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma “Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību” 1991. gada 11. marta Lēmums Nr. 1. 1., 6. punkts. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 1991, nr. 2, 72. - 74. lpp.

¹⁹⁷ Plēnuma lēmuma tēžu autors - Gvido Zemrībo. Šis dokuments lielā mērā ir likuma “Par tiesu varu” mugurkauls. Sk. sīkāk: Autore intervija ar Gvido Zemrībo 2020. gada 20. aprīlī. Pielikums Nr. 1.

¹⁹⁸ Zvejniece R. 2011. Pieejams:

<https://lvportals.lv/viedokli/241617-gvido-zemribo-taisniba-ir-tikai-viena-un-tiesnesim-jabut-tas-kalpam-2011> [aplūkots 06.10.2019.]

¹⁹⁹ Autore intervija ar Gvido Zemrībo Rīgā, 2020. gada 20. aprīlī. Materiāls no autore personīgā arhīva.

²⁰⁰ Zvejniece R. 2011. Pieejams:

<https://lvportals.lv/viedokli/241617-gvido-zemribo-taisniba-ir-tikai-viena-un-tiesnesim-jabut-tas-kalpam-2011> [aplūkots 06.10.2019.]

²⁰¹ Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma “Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību” 1991. gada 11. marta Lēmums Nr. 1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 1991, nr. 2, 72. - 74. lpp.

Uzstājoties kā ziņotājs par šo likumprojektu, likuma izstrādāšanas darba grupas vadītājs G. Zemrībo deputātiem sniedza vispārēju priekšstatu par likumprojekta tapšanu, paskaidrojot, ka darba grupa likumu izstrādājusi, saprotot, ka ir jārada jauns likums, kuram jādarbojas gadu desmitiem. Norādīja, ka tiesas reformas koncepcija bija izstrādāta jau 1990. gada beigās un apspriesta ar trīs Augstākās Padomes deputātu pastāvīgo komisiju locekļiem. Likums izstrādāts, izmantojot visu informāciju, ko varēja iegūt - izstudējot Latvijas brīvvalsts pieredzi un likumus, kā arī citu valstu tiesību sistēmas.²⁰² G. Zemrībo nosauca valstis, kuru tiesību sistēmas viņš pats esot izstudējis - ASV²⁰³, Vācija, Kanāda, Holande un Dānija. Darba grupa iepazinās arī ar Igaunijas, Lietuvas un Krievijas likumiem par tiesneša statusu un tiesām. Darba grupā tika panākta vienota pozīcija jautājumā par zvērinātajiem piesēdētājiem, saimnieciskajām tiesām, tiesnešu iecelšanas principu, apelācijas institūta nepieciešamību, attieksmi pret Konstitucionālo tiesu.²⁰⁴

Darba grupas vadītājs norādīja arī uz objektīvajām grūtībām, kas ietekmēja un sarežģīja likumprojekta izstrādi - situācijas neskaidrība, neziņa par svarīgāko valsts varu institūciju shēmu, savstarpējām attiecībām (piemēram, neskaidrība par Tieslietu ministrijas kompetenci), varas institūciju tiesībām, pienākumiem, to mijiedarbību (piemēram, attiecības starp prokuratūru un Tieslietu ministriju), pat terminu lietojumu, piemēram, konstitūcija apzīmēta ar terminu - pamatlikums. G. Zemrībo deputātiem izskaidroja, ka tieši šo problēmu dēļ likumprojektu "Par tiesu varu" darba grupa ir veidojusi izolēti un tikai viena tā sadaļa ir par tiesas un to institūciju, kuras saskaras ar tiesu, attiecībām.

3.2. Tiesu un tiesnešu neatkarības jautājumi likuma "Par tiesu varu" pieņemšanas procesā

Deputātu apspriešanai pirmajā lasījumā tika iesniegts likumprojekts, ko veidoja piecas sadaļas. Ņemot vērā Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija deklarāciju "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos", kuru starpā bija arī Tiesu varas neatkarības pamatprincipi, likumprojekta izstrādāšanas darba grupa, īstenojot ANO Ģenerālās asamblejas 1985. gada 13. decembra rezolūcijā Nr. 146 ieteikto - izstrādājot un piemērojot nacionālās likumdošanas aktus ņemt vērā tiesu neatkarības pamatprincipus, un to, ka tiesu neatkarības garantēšana ir valsts

²⁰² Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911210v.htm [aplūkots 13.03.2020.]

²⁰³ G. Zemrībo autorei sniegtajā intervijā pastāstīja, kā izveidojās profesionālā sadraudzība ar ASV juristiem, kas pavēra iespēju iepazīt arī viņu tiesību sistēmu. Autore intervija ar Gvido Zemrībo Rīga, 2020. gada 20. aprīlī. Materiāls no autores personīgā arhīva.

²⁰⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911210v.htm [aplūkots 13.03.2020.]

pienākums un tā jānosaka konstitūcijā vai likumā, likumprojekta pirmo sadaļu veltīja tieši principiem - tiesu neatkarības principiem un tiesu spriešanas pamatprincipiem krimināllietās un civillietās. G. Zemrībo šos principus nosauca par konstitucionāliem tiesas spriešanas principiem, un kā būtiskus un tikai uz kriminālprocesu attiecināmus principus uzsvēra nevainīguma un tiesības uz aizstāvību principu.²⁰⁵

Likumprojekta otrā sadaļa bija veltīta tiesu sistēmai, izveidojot to kā trīs līmeņu tiesu - rajona tiesu kā pirmā līmeņa, apgabaltiesu kā otrā līmeņa, Augstāko Tiesu kā trešā līmeņa tiesu, kuras sastāvā darbojas tiesu palāta un Senāts kā kasācijas instance.²⁰⁶

Likumprojekta trešā sadaļa risināja tiesnešu statusa jautājumus - tiesneša tiesības un pienākumus, iecelšanu amatā un atbrīvošanu no amata.

Likumprojekta ceturtajā sadaļā norādītas ar tiesu varas īstenošanas darbībām saistītās institūcijas un personas.

Likumprojekta piektā sadaļa - tiesu sistēmas finansēšanas un tiesu resora amatpersonu sociālo garantiju un darba samaksas jautājumu risināšana.

Likumprojekta pirmā lasījuma pieņemšanā jau pirmais jautājums uzdevušais deputāts S. Zaļetajevs vēlējās noskaidrot, kā konkrēti izpaužas tiesu neatkarība, kādas ir tiesu neatkarības konkrētās garantijas, īpaši izdalot tiesnesim iepriekšējo divu gadu termiņu pirms iecelšanas amatā bez termiņa ierobežošanas, norādot, ka vēsture ir pierādījusi, ka “tās ir viegli deklarēt, bet praksē rodas ļoti lielas grūtības, lai to realizētu”.²⁰⁷ G. Zemrībo deputātiem izskaidroja, ka neatkarības garantijas ir gan starptautiskajos tiesnešu neatkarības principos, kam pamatā ir tas, ka tiesnesis iecelts amatā uz mūžu, ka viņam tiek nodrošināta nepieciešamā līmeņa apmaksa, garantēta pensija, gan virknē pantu par tiesnešu neaizskaramību, kuros norādīts, kādos gadījumos tiesnesi var saukt pie kriminālatbildības un kādos atbrīvot no amata. Noteikums par divu gadu pārbaudes termiņu kā ideja ņemta no Latvijas Republikas likuma “Par tiesu iekārtu”, kurā bijusi analoga norma un šis noteikums paredzēts tikai uz “viszemākā līmeņa tiesnešiem”, kuri tikko ir iecelti darbā.

G. Zemrībo izskaidroja arī likumprojektā paredzēto normu par advokātu, prokuroru un pasniedzēju iekļaušanu pretendentu lokā uz Augstākās Tiesas tiesnešu amatu, salīdzinājumā ar pretendentu loku uz tiesneša amatu apgabaltiesā, tādējādi, ka Augstākā Tiesa nodarbosies ar konstitucionālās uzraudzības jautājumiem, un pasaules praksē - Konstitucionālajās tiesās vai tiesās, kas nodarbojas ar konstitucionālās uzraudzības jautājumiem tiek pieaicināti universitāšu profesori – speciālisti konstitucionālajās tiesībās.

²⁰⁵ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911210v.htm [aplūkots 13.03.2020.]

²⁰⁶ Tādā veidā atjaunojot vēsturisko kārtību, kas pastāvēja starpkaru laikā. Trīs instanču sistēma - četros līmeņos. Autoreš intervija ar Gvido Zemrībo Rīgā, 2020. gada 20. aprīlī. Materiāls no autoreš personīgā arhīva.

²⁰⁷ Ibid.

Likumprojekta pieņemšanas pirmajā lasījumā deputātu jautājumus izraisīja arī tiesnešu neaizskaramības institūts, kā arī advokatūras un pušu pārstāvniecības civillietās institūts ārpus advokatūras, un tiesu izpildītāju institūciju izņemšana no tiesu struktūrām. Likumprojekta izstrādes darba grupas vadītājs G. Zemrībo izskaidroja, ka tiesnesis ir jānodala no sprieduma izpildīšanas funkcijas, jo atbildība par sprieduma izpildīšanu ir tiesnesim neraksturīga funkcija, un Tieslietu ministrijai šis darbs ir jāorganizē atsevišķi.²⁰⁸

Tiesu debatēs deputāts S. Zaļetajevs izteica priekšlikumu nodrošināt rajonu līmeņa tiesnešu neatkarību tādējādi, ka tiesnešus nevis ieceltu, bet sākuma posmā viņus atbilstoši vēlēšanu likumam ievēlētu tā rajona iedzīvotāji vai pilsoņi, kur viņi tiesās.

Savukārt vislielākos deputātu iebildumus izsauca likumprojektā norādītā tiesnešu atalgojuma sistēma. Pret to debatēs iebilda ne tikai deputāti, bet arī prokuratūra ģenerālprokurora vietnieka E. Ziediņa personā un Finanšu ministrijas pārstāvis V. Zivtiņa personā, kurš neatbalstīja papildu samaksas noteikšanu tiesnešiem par kvalifikācijas klasēm vai kvalifikācijas kategorijām, kā arī par darba stāžu. Deputāts A. Līgotnis norādīja, ka Finanšu ministrija esot aprēķinājusi, ka Augstākās Tiesas tiesnesim būs tiesības saņemt lielāku algu nekā valsts pirmajām personām.

Iebildumus izraisīja arī likumprojekta norma par aizliegumu saukt tiesnešus pie administratīvās atbildības un projekta 12. pantā paredzētā kārtība tiesneša saukšanai pie kriminālatbildības. Pret likumprojektā paredzēto kārtību, saskaņā ar ko krimināllietas pret tiesnesi ierosināšanai nepieciešama Augstākās Padomes piekrišana, kategoriski iebilda Latvijas Republikas ģenerālprokurora vietnieks E. Ziediņš, norādot, ka vainīgo personu var noskaidrot tikai krimināllietas ietvaros, kas dotu objektīvu un procesuāli konstatētu informāciju, ko iesniegt Augstākajai Padomei jautājuma izlemšanai par krimināllietas ierosināšanu. Prokuratūras ieskatā krimināllietu pret tiesnesi var ierosināt tikai ģenerālprokurors, bet pret piesēdētāju - attiecīgā līmeņa prokurors. Tāpat norādīja, ka likumā jāietver norma par kratīšanas un aresta sankciju pret tiesnešiem, kuri izdarīs noziegumus, un, tiesības Augstākās Padomes Prezidijam dot atļauju kratīšanai vai tiesneša arestam, ja deputāti nepiekrīt šādu sankciju piemērošanas tiesību nodošanu ģenerālprokuroram.

E. Ziediņš izteica iebildumus pret to, ka likumprojektā nekas nebija minēts par prokurora protestiem, iebilda pret to, ka prokuroram, kas nav bijis procesa dalībnieks, nebūs tiesību pārsūdzēt nelikumīgu vai nepamatotu tiesas spriedumu civillietā. E. Ziediņš par projektā paredzēto Konstitucionālās tiesas statusu norādīja, ka tas absolūti nav noregulēts un

²⁰⁸ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911210v.htm [aplūkots 13.03.2020.]

izteica viedokli, ka jāpadomā, vai Konstitucionālajai tiesai vajadzētu būt Augstākās Tiesas sastāvā, varbūt tā varētu būt kā atsevišķa institūcija.

Ar tiesu neatkarības jautājumiem saistītu viedokli debatēs izteica deputāts E. Berklavs, kas likumprojektā paredzēto algu un sociālo jautājumu uzskaitījumu novērtēja kā tiesu varas “pārāk privilīģētu sistēmu”.²⁰⁹

Likumprojekts “Par tiesu varu” pirmajā lasījumā tika pieņemts no 84 deputātiem, kuri reģistrējās, 69 nobalsojot “par”.

Likumprojekta sagatavošanu otrajam lasījumam vadīja deputāts Andris Līgotnis, kurš norādīja uz likumprojekta būtiskiem grozījumiem.²¹⁰ Ņemot vērā Prokuratūras un Iekšlietu ministrijas iebildumus, būtiski tika grozīta likuma 13. panta norma par tiesnešu neaizskaramību, kas ir viena no tiesnešu neatkarības garantijām.

Domājot par tiesu sistēmas stabilitāti, tika grozīta norma par tiesnešu administratīvo amatu termiņiem, kuros tiesneši tiek iecelti uz noteiktu laiku, paredzot Augstākās Tiesas priekšsēdētājam un viņa vietniekam 7 gadu termiņu, bet zemāko tiesu priekšsēdētājiem un viņu vietniekiem - 5 gadu termiņu. Grozīts tika arī pants par konstitucionālo institūciju (9. pants), nosakot to kā vienpakāpes struktūru Augstākās Tiesas Senātā, kā arī, atsaucoties uz Satversmi, kurā likumdošanas iniciatīvas tiesības paredzētas tikai deputātiem, Ministru kabinetam, prezidentam, tika samazinātas Augstākās Tiesas plēnuma pilnvaras, izņemot ārā likumdošanas iniciatīvas tiesības.

Deputāts un jurists Romāns Apsītis uz Konstitucionālās tiesas jautājuma risinājumu gan norādīja kā uz neatrisinātu problēmu, viņa ieskatā Konstitucionālajai tiesai kā Augstākās Tiesas struktūras daļai būs grūti izskatīt sūdzības par pašas Augstākās Tiesas darbību. R. Apsīša ieskatā Konstitucionālajai tiesai vajadzētu būt “tai tiesas instancei, kas stāvētu visam pāri” un norādīja uz Vācijas tiesu sistēmu, kurā Konstitucionālā tiesa ir atsevišķa tiesas instance.²¹¹ Projekta izstrādes darba grupas vadītājs G. Zemrībo, pamatojot 9. panta normu, atsaucās uz formu daudzveidību, norādīja gan uz ASV tiesu sistēmu, gan Kanādu, kur ar konstitucionālo uzraudzību nodarbojoties tieši Augstākā tiesa, gan Eiropas valstīm, kur Konstitucionālās tiesas ir speciālas tiesas, kā arī norādīja, ka bijušajā Padomju Savienībā konstitucionālās uzraudzības institūts nebija pazīstams un radās tikai pašos pēdējos gados, tas ierakstīts arī Latvijas PSR Konstitūcijā, kas praktiski nedarbojās.²¹² G. Zemrībo norādīja, ka šajā likumā ir izlemti tikai pamatprincipi jautājumā par to, kas izšķirs konstitucionālās

²⁰⁹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911210v.htm [aplūkots 13.03.2020.]

²¹⁰ Piezīme - autore norāda tikai uz tiesnešu un tiesu neatkarības garantiju saturošo likuma normu grozījumiem.

²¹¹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 3. jūnija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920603v [aplūkots 16.03.2020.]

²¹² Ibid.

uzraudzības jautājumus - vai tas būs Senāts vai tiesu palāta, vai būs jāveido Konstitucionālā tiesa, likuma mērķis neesot izšķirt visus jautājumus. G. Zemrībo izteica arī personisko viedokli par to, ka Augstākajā tiesā varētu izveidot arī Konstitucionālās uzraudzības tiesu palātu un ar konstitucionālās uzraudzības jautājumiem nodarbotos gan šī palāta, gan Senāts.

Klātesošie 46 deputāti ar nelielu balsu vairākumu nobalsoja par G. Zemrībo ierosinājumu atgriezties pie 43. panta otrās daļas redakcijas pirmā lasījuma - t.i. par četrām tiesu palātām Augstākās Tiesas sastāvā, nosakot arī Konstitucionālās uzraudzības tiesu palātas izveidošanu. Netika ņemts vērā deputāta Bērza iebildums, ka šādas palātas izveidošana ir pretrunā ar Latvijas Satversmi.

Deputāti nobalsoja par 9. pantu, nepieņēma ne deputāta Bērza priekšlikumu svītrot no likuma šo pantu, ne deputāta Zaļetajeva priekšlikumu Konstitucionālajai tiesai skatīt arī starptautisku līgumu un Augstākās Padomes ratificētu vienošanos pārkāpumus.

Otrajā lasījumā pēc G. Zemrībo priekšlikuma tika atjaunota 52. panta trešā daļa par administratīvajiem tiesnešiem, kam bija noteiktas zemākas prasības nekā tautas tiesneša kandidātam. Netika prasīta iepriekšēja pieredze jurista darbā, vecuma cenzs 23 gadi, augstākā juridiskā izglītība, stažēšanās un nokārtots kvalifikācijas eksāmens. Tādējādi likumprojektā bija paredzēts, ka par administratīvo tiesnesi var iecelt tikko augstskolu beigušu juristu bez pieredzes. Likumdošanas jautājumu komisijas sēdē šis pants no likumprojekta bija izslēgts, uzskatot, ka visiem rajonu līmeņa tiesnešiem izvirzāmas vienotas prasības, taču neviens deputāts no šīs komisijas neieradās uz likumprojekta "Par tiesu varu" skatīšanu 2. lasījumā.

Uz otro lasījumu no likumprojekta vispār tika izņemta nodaļa par tiesu resora amatpersonu algām, uzskatot, ka tiesu resora amatpersonas ir tādās pašas amatpersonas kā citās ministrijās, tāpat tika svītrots pants par tiesnešu pensijām, pamatojot ar to, ka uz tiesnešiem attiecas tas pats likums par valsts pensijām, kas uz deputātiem, ministriem, uz sabiedrības locekļu vairākumu.²¹³ R. Apsītis deputātiem, atsaucoties uz Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija deklarāciju, ar kuru Latvijas Republika pievienojās arī Tiesu varas neatkarības pamatprincipiem, kuros ir noteikts tiesnešu pilnvaru termiņš, viņu neatkarība, drošība, darba samaksa, darba apstākļi, pensijas, pensijas vecums attiecīgi ir jāgarantē ar likumu, un norādīja, ka vairums rietumu pasaules valstu ir likumi par speciālām tiesnešu pensijām, arī Igaunijas Republikā jau no 1991. gada. Linarda Muciņa piedāvātā šī likuma panta redakcija bija izteikta vienā teikumā - tiesnesim, kas nostrādājis 20 gadus savā amatā, ir tiesības uz izdienas pensiju, un aicināja balsot par. Deputāti nobalsoja pret.

²¹³ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 3. jūnija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920603v [aplūkots 16.03.2020.]

Tādējādi jāatzīst, ka tā laika likumdevēja izpratni par tiesnešu sociālajām garantijām gan amata pienākumu pildīšanas laikā un arī pēc tā, laikā, kad beigušās tiesneša pilnvaras un tiesnesis ir pensionējies, grūti nosaukt par atbilstošu 1985. gada 13. decembrī ANO Ģenerālajā asamblejā pieņemtajiem Tiesu varas neatkarības pamatprincipiem.

Likumprojekta “Par tiesu varu” trešajam lasījumam, kas tika sagatavots balsojumam plenārsēdē, citu grozījumu starpā bija arī tādi, kas tieši attiecināmi uz tiesu un tiesnešu neatkarības jautājumiem. Tāds bija 11. panta papildinājums par nepieļaujamību iejaukties tiesu darbā, aizliedzot piketus un demonstrācijas tiesu ēkās un pie tām. Pēc deputāta Linarda Muciņa ieteiktā labojuma no likuma teksta tika svītroti vārdi “un to tuvumā”.

Būtisks labojums tika izdarīts 49. pantā, kas noteica Augstākās Tiesas plēnuma kompetenci. Ar šo labojumu plēnumam vairs netika dotas tiesības tulkot likumus, bet deva tiesības sniegt tiesā piemēroto likumu izskaidrojumus.²¹⁴ Labojums tika izdarīts arī 68. pantā, izmainot G. Zemrībo piedāvāto tekstu - zvērēt uzticību Latvijas Satversmei, tika noteikts, ka tiesneši zvēr būt uzticīgi Latvijas Republikai.

Deputāts Linards Muciņš rakstveidā iesniedza virkni būtisku labojumu. Viņš ieteica likuma 9. pantu labot tādējādi, ka Konstitucionālā tiesa atrodas tiesu sistēmā, tā ir trešā vara un darbojas saskaņā ar likumu par Konstitucionālo tiesu, aicināja svītrot vārdus “spriež Augstākā tiesa”, aizvietojojot tos ar vārdiem: “spriež Konstitucionālā tiesa likuma noteiktajā kārtībā”, tādējādi likumā ieskicējot, ka Konstitucionālā tiesa atrodas tiesu sistēmā, bet sīkāk nereglamentē kur un kāda tā būs.²¹⁵

Autore kā ļoti tālredzīgu atzīmē deputāta L. Muciņa 1992. gada 1. decembra Augstākās Padomes rīta sēdē izteikto viedokli, ka Augstākajai tiesai nav iespējams lemt par likumiem un par to ir jālemj speciālai Konstitucionālajai tiesai. Nepiekrītot L. Muciņa ieteiktajiem likuma 9. panta labojumiem par Konstitucionālo tiesu, un pastāvot uz to, ka no Konstitucionālās tiesas vajag atteikties un šīs funkcijas vajag nodot Augstākajai Tiesai, kas arī esot iestrādāts deputātu atbalstītajā projektā, asi uzstājās G. Zemrībo.²¹⁶ 9. pants tika pieņemts iepriekšējā redakcijā ar deputāta Jura Bojāra papildinājumu, ar ko Augstākā Tiesa papildus jau formulētajiem konstitucionālās uzraudzības jautājumiem, tika pilnvarota spriest arī par likumu atbilstību Latvijas Republikas noslēgtajiem starpvalstu līgumiem.

Deputātu viedokļu sadursme bija arī par tiesnešu algu, piemaksu un sociālo jautājumu risinājumu likumprojektā. Pret uzstājās deputāts I. Caune, norādot, ka tiesnešu algas jāregulē vispārpieņemtā kārtībā, ko nosaka Ministru Padome lēmumā, nevis ar kādiem likumā

²¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 1. decembra rīta sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_921201 [aplūkots 17.03.2020.]

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 1. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_921201v.htm [aplūkots 17.03.2020.]

ietvertiem piemaksas procentiem. Argumentējot ar tiesas neatkarību, I. Caunem oponēja deputāti J. Zaščerinskis, kurš norādīja, ka Ministru Padome nedrīkst noteikt samaksu tiesnesim, jo, kas maksā, tas koriģē, un A. Felss, kurš norādīja, ka likuma robežās ir jāpanāk ieinteresētība strādāt tiesās, jāveicina konkurence. Deputāts A. Endziņš, iestājoties par tiesisku valsti un varas dalīšanas mehānismu, norādīja ka trešā vara ir jānostiprina.

Asas domstarpības izvērtās par likuma 4. sadaļu. Deputāts L. Muciņš rakstveidā iesniedza 19. labojumus, tostarp priekšlikumu nodaļas nosaukumam "Personas, kas pastāv pie tiesas". L. Muciņš strikti pastāvēja uz to, ka ne jau izpildvaras, bet tiesu iekārtas, tiesu varas sastāvdaļa ir prokurors, advokāts, tiesu izpildītājs, notārs, zemesgrāmatu nodaļa un reģistri, ieskaitot Uzņēmumu reģistru. L. Muciņš argumentēja ar Latvijas brīvvalsts laika Tiesu iekārtas likumu, 19. gadsimta sākuma tiesu reformu visā Eiropā un 19. gadsimta vidū - Krievijā, tiesu iekārtu Latvijā no 1918. gada līdz 1940. gadam. Viņš norādīja uz kontinentālās Eiropas tiesību sistēmu, kam pamatā Vācijas modelis, Krievijas modelis, kāds tas ir bijis pirms revolūcijas un Latvijā pirms Otrā pasaules kara. Viņš aicināja deputātus atjaunot to tā, kā tas ir bijis, atjaunot vēsturisko taisnīgumu.

L. Muciņš deputātiem skaidroja tiesu varas nolēmuma principiālo atšķirību no izpildvaras nolēmuma, to, ka valsts vārdā pieņemto, parakstīto nolēmumu tiesnesis pats vairs nevar grozīt, tam obligāti jāiet caur tiesu sistēmu un vērša deputātu uzmanību uz atjaunoto 1937. gada Civillikumu, jautājot kā tas darbosies, kāda būs tiesu iekārta "jo mēs patlaban nevaram padomju laika biksēs mēģināt iemaukt šīs civiltiesības, kuras ir klasiskas".²¹⁷ L. Muciņa viedokli par zemesgrāmatu vietu pēc būtības atbalstīja deputāti R. Apsītis, G. Grūbe, A. Čepāne.

Deputāts A. Līgotnis skaidroja, ka komisijas visas L. Muciņa nosauktās institūcijas atdalīja no tiesas, reģistriem neesot nekāda sakara ar tiesu, un Latvijas laikā tiesnešus esot iecēlušī izpildvara - Ministru kabinets. Arī G. Zemrībo atbalstīja zemesgrāmatu institūcijas nodošanu Tieslietu ministrijai, jo tā ir "tipiska izpildvaras funkcija".²¹⁸

Lai darba grupa izskatītu deputāta L. Muciņa iesniegtos priekšlikumus, deputāti apturēja 4. sadaļas izskatīšanu uz vienu nedēļu. 1992. gada 8. decembrī darba grupas nostāja nebija mainījusies. Deputāts A. Līgotnis, atsaucoties uz varas dalīšanas principu, pamatoja tiesu izpildītāju kantoru ieprojektēšanu Tieslietu ministrijas sastāvā un zemesgrāmatu reģistra vietu

²¹⁷ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 1. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_921201v.htm [aplūkots 17.03.2020.]

²¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 1. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_921201v.htm [aplūkots 17.03.2020.] G. Zemrībo tajā laikā uzskatīja, ka zemesgrāmatu tiesneši neesot nekādi tiesneši. Autores intervija ar Gvido Zemrībo Rīgā, 2020. gada 20. aprīlī. Materiāls no autores personīgā arhīva.

izpildvaras struktūrās, norādīja, ka notāriem un reģistriem ar tiesas spriešanu vispār neesot nekāda funkcionāla sakara.²¹⁹

L. Muciņš, nosaucot likumu par reformātisku, aicināja deputātus domāt valstiski un sešas institūcijas - prokuratūru, advokatūru, notārus, tiesu izpildītājus, zemesgrāmatas un reģistrus piesaistīt tiesai, nekādā gadījumā šīs institūcijas nelikt izpildvarā.²²⁰ Viņš aicināja deputātus respektēt vēsturisko pieredzi, neignorēt Latvijas Republikas Satversmi (*viņš lietoja vārdus: “nespļausim virsū Satversmei”*²²¹) to, ka kontinentālās Eiropas valstīs šīs institūcijas gandrīz vai visur ir pie tiesu varas, un atsaucās arī uz profesora Vēbera slēdzienu par to, ka šīs institūcijas ir tuvāk tiesu varai nekā izpildvarai un izteica neizpratni par deputātu nespēju izvēlēties vienu tiesību sistēmu - vai nu sociālistisko, vai kontinentālās Eiropas, vai angļu vispārējo tiesību sistēmu, nepiesārņot galvas ar sociālistisko tiesību teoriju.²²²

Papildus L. Muciņš, atbildot uz viņa viedoklim oponentojošo deputātu teikto, kā argumentu norādīja Satversmes 56. pantā noteikto par visu pārvaldes iestāžu padotību Ministru kabinetam²²³, tādējādi ierēdņiem priekšnieks var pavēlēt, bet tiesnesis ir neatkarīgs, atbildīgs tikai likumam.²²⁴ Deputāts T. Jundzis, atzīstot L. Muciņa iesniegtos labojumus par principā pieņemamiem, tomēr kā nesavlaicīgus, neatbalstīja tos, argumentējot ar līdzekļu pietiekamību tikai izmeklēšanas reformas realizēšanai un pašas tiesu varas negatīvību uzņemties šīs funkcijas un šo funkciju dēļ draudošo tiesu iestāžu sabrukumu.²²⁵

Tieslietu ministrs V. Skudra aicināja atbalstīt deputāta A. Līgotņa iesniegto likumprojekta 4. nodaļas variantu kā argumentu cita starpā, norādīja to, ka tiesai ir tikai jāspriež tiesa, ko nosauca par sakrālu principu, ko nedrīkst pārkāpt un noraidīja iespēju zemesgrāmatas nodot tiesām, norādīja, ka prokuratūrai ir jābūt Tieslietu ministrijas sistēmā.²²⁶

Tiesnešu biedrības priekšsēdētājs V. Šubrovskis, paužot tiesnešu viedokli, lūdza likumu kā valstiski svarīgu un fundamentālu, kā vienu no valsts stūrakmeņiem pieņemt, jo kamēr nav iedibināta trešā vara, nevar faktiski realizēties trīs varu klasiskais dalīšanas princips.²²⁷

²¹⁹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmā sasaukuma piektās sesijas 1992. gada 8. decembra rīta sēdes stenogramma. Npublicēts materiāls. Latvijas Valsts arhīvs, 290. f., 10. apr., 3591. l., p. 59. - 60.

²²⁰ Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmā sasaukuma piektās sesijas 1992. gada 8. decembra rīta sēdes stenogramma. Npublicēts materiāls. Latvijas Valsts arhīvs, 290. f., 10. apr., 3591. l., p. 65.

²²¹ Ibid, p. 66.

²²² Ibid, p. 66. - 67.

²²³ Piezīme: Šobrīd pēc numerācijas tas ir 58. pants.

²²⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmā sasaukuma piektās sesijas 1992. gada 8. decembra vakara sēdes stenogramma. Npublicēts materiāls. Latvijas Valsts arhīvs, 290. f., 10. apr., 3591. l., p. 9.

²²⁵ L. Muciņš arī pēc likuma “Par tiesu varu” spēkā stāšanās iesniedza Tieslietu ministrijā šos pašus priekšlikumus par papildinājumiem likumā “Par tiesu varu”. Taču Tieslietu ministrs V. Skudra noraidīja L. Muciņa priekšlikumus, argumentējot, ka šādi papildinājumi jau tika apspriesti likuma “Par tiesu varu” pieņemšanas gaitā un neguva atbalstu. Tieslietu ministra V. Skudras atbildes vēstule L. Muciņam. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta izziņas, atskaites, ziņojumi par LR Tieslietu ministrijas un tiesu darbu. Latvijas Valsts arhīvs. 938. f., apr., 3. l., 1068 p. 10.

²²⁶ Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmā sasaukuma piektās sesijas 1992. gada 8. decembra vakara sēdes stenogramma. Npublicēts materiāls. Latvijas Valsts arhīvs, 290. f., 10. apr., 3591. l., p. 12.

²²⁷ Ibid, p.16.

Par 4. sadaļu darba grupas piedāvātajā variantā nobalsoja 39 deputāti, bet 32 bija pret.²²⁸ Svarīgākais likumdošanas akts Latvijas tiesu iekārtā - likums "Par tiesu varu" tika pieņemts 1992. gada 15. decembrī.

Secināms, ka tiesu neatkarības principa nepieciešams nosacījums reālajā, sociālajā dzīvē ir tiesu sistēmas atzīšana par patstāvīgu tiesu varu. Likums "Par tiesu varu" jau nosaukumā deklarēja varas dalīšanas principu, nosakot atjaunotās Latvijas Republikas tiesu varas statusu, ne tikai tiesu iekārtas uzbūvi. Savukārt likuma "Par tiesu varu" 1. panta pirmajā daļā tika ietverts tiešs formulējums tiesu varas neatkarībai, atbilstoši varas dalīšanas principam, nosakot, ka "Latvijas Republikā līdzās likumdošanas un izpildu varai pastāv neatkarīga tiesu vara". Šī panta otrajā daļā bija noteikts, ka "Latvijas Republikā tiesu spriež tikai tiesa".²²⁹ G. Zemrībo šo principu, ka tiesu spriež tikai tiesa nosauc par fundamentu tiesu varas neatkarībai.²³⁰ Tādējādi likumdevējs ņēma vērā tiesu varas neatkarības pamatprincipos noteikto, ka visas ar tiesu varu saistītās lietas ir tiesu varas kompetencē un tikai tiesai ir ekskluzīvas tiesības izlemt, vai iesniegtā lieta ir tās kompetencē.²³¹

Šo likuma normu nav iespējams tulkot citādi, tikai kā tiešu tiesu patstāvīguma likumisko pamatu. Vienlaikus tieši likumdevējvara nosaka personu tiesību un likumisko interešu loku, kas bauda tiesas aizsardzību, kas nozīmē, ka tiesu varas patstāvībai ir legālas, likumdevēja noteiktas robežas. Likumdevējs var grozīt tiesu organizācijas un funkcionēšanas nosacījumus, taču šāda veida izmaiņu iespējamību ierobežo Satversmē un likumā "Par tiesu varu" nostiprinātie tiesu iekārtas un tiesnešu neatkarības principi, kas likumdevējam, likumus pieņemot, ir obligāti.

Likumā "Par tiesu varu" 10. pantā nostiprināts tiesnešu neatkarības un pakļautības tikai likumam princips un tas, ka šo neatkarību garantē valsts.²³² Taču, lai nodrošinātu tiesu varas neatkarību, tiesai ir jābūt brīvai gan no jebkuras ārpus tiesas sistēmas esošu institūciju vai amatpersonu ietekmes, gan arī no tiesas sistēmas amatpersonu likumā neparedzētas ietekmes.

Likumā "Par tiesu varu" 11. pantā noteikta nepieļaujamība iejaukties tiesas spriešanā. Likuma pants sastāv no trīs daļām un nosaka - ikvienam (valsts iestādēm, sabiedriskajām un politiskajām organizācijām, juridiskajām un fiziskajām personām) pienākumu respektēt un ievērot tiesu neatkarību un tiesnešu neaizskaramību, aizliegumu ierobežot tiesas spriešanu, prettiesiski iejaukties tiesas spriešanā (iespaidot, ietekmēt, draudēt), aizliegumu pieprasīt no tiesneša dot atskaiti vai paskaidrojumus par to, kā ir izskatīta konkrētā lieta, vai arī apspriedes

²²⁸ Ibid, p. 30.

²²⁹ Par tiesu varu: LV likums. 1. pants. Pieņemts 15.12.1992. [01.01.1993. - 28.12.1993. red.]

²³⁰ Autores intervija ar Gvido Zemrībo Rīgā, 2020. gada 20. aprīlī. Materiāls no autores personīgā arhīva.

²³¹ Apvienoto Nāciju Tiesu varas neatkarības pamatprincipi. 3. punkts. Pieņemti 13.12.1985. [13.12.1985. red.] Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=3699010> [aplūkots 10.04.2020.]

²³² Par tiesu varu: LV likums. 10. pants. Pieņemts 15.12.1992. [01.01.1993. - 28.12.1993. red.]

laikā izteikto viedokļu izpaušanu. Par tiesneša ietekmēšanu un iejaukšanos tiesas spriešanā paredzēta sodīšana likumā noteiktajā kārtībā.²³³

Šajā pantā pieminētais tiesnešu neaizskaramības princips konkretizēts likuma 13. pantā. Pants sastāv no sešām daļām un nosaka, ka tiesnesis ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildes laikā ir neaizskarams. Tas nozīmē, ka tiesnesi nevar apcietināt un saukt pie kriminālatbildības bez Saeimas piekrišanas. Tiesnesim nevar piemērot administratīvos sodus un viņu nedrīkst aizturēt administratīvā kārtā (par administratīviem pārkāpumiem tiesnesis saucams pie disciplinārās atbildības). Tiesnesis nav personiski mantiski atbildīgs par zaudējumiem, kas sakarā ar nelikumīgu vai nepamatotu tiesas spriedumu radušies personai, kura piedalās lietā, kā arī pret tiesnesi nevar celt tiesā prasību, ja persona uzskata, ka tiesas nolēmums ir nelikumīgs vai nepamatots. Šādā gadījumā personai piešķirtas tiesības to pārsūdzēt likumā noteiktajā kārtībā.²³⁴ Likuma 12. pantā ietverta atbildība par necieņu pret tiesu. Šī likuma norma tika ieviesta, lai nostiprinātu tiesu varas statusu un celtu tās prestižu.

Tiesu patstāvīgums izpaužas arī tiesas nolēmumu spēkā un pieņemtā likuma “Par tiesu varu” 16. pants noteica tiesas sprieduma likumīgo spēku, jo likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu nevar atcelt un nevar ignorēt ne tiesa, ne pārējie valsts varas atzari, spriedums ir obligāts visiem un pret to jāizturas ar tādu pašu cieņu kā pret likumu.²³⁵ Likums noteica arī sprieduma likumīgā spēkā stāšanās noteikumus (nepārsūdzēta sprieduma pārsūdzēšanas vai noprotēšanas termiņa izteicējums, vai augstākas tiesas, izskatot sūdzību vai protestu, atstāts negrozīts, vai grozīts spriedums, to neatceļot), pienākumu izpildīt likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu un tā saistošo spēku tiesai, izskatot citas, ar šo lietu saistītās lietas.

Par likumā noteikto tiesas sprieduma kā likuma spēku nevar nepieņemt senatora Dītricha A. Lēbera uzrunā tiesu Senāta dibināšanas atceres dienā 1998. gada 19. decembrī teiktajam: “Taču likums “Par tiesu varu” konstatē, ka tiesas spriedumam ir “likuma spēks”. Ar šādu formulējumu laikam ir domāts norādīt uz sprieduma obligātumu, nevis piešķirt tam tiesību avota kvalitāti.”²³⁶

Tiesneša neatkarības jēdziens ir cieši saistīts ar tiesas objektivitāti kā principu. Tiesneša personiskā pārliecība un uzvedība ir tas subjektīvais aspekts, kas veido un ir daļa no objektīvas tiesas. Jautājums ir par tiesneša rīcības brīvību un tās balstīšanos uz objektīviem apsvērumiem. Lai nodrošinātu tiesas objektivitāti un vienlaikus tiktu sekmēta tiesnešu personiskā neatkarība, likumā “Par tiesu varu” 14. pantā tika nostiprināts tiesneša noraidījuma un atstatīšanās institūts. Tiesnešu personiskās neatkarības aspektā nozīmīgas garantijas tika

²³³ Ibid, 11. pants.

²³⁴ Par tiesu varu: LV likums. 13. pants. Pieņemts 15.12.1992. [01.01.1993. - 28.12.1993. red.]

²³⁵ Par tiesu varu: LV likums. 16. pants. Pieņemts 15.12.1992. [01.01.1993. - 28.12.1993. red.]

²³⁶ Lēbers D.A. 1998, Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/51155> [aplūkots:10.04.2020.]

ietvertas arī 86. panta trešajā un ceturtajā daļā, - aizliegums tiesnesim darboties politiskās partijās un ierobežojums ieņemt jebkādus citus amatus, izņemot pedagogisko, zinātnisko un radošo darbu.

Ideālā ikviens, kas vēršas tiesā vai ko sauc pie atbildības, paļaujas uz objektīvu, bezaizspriedumainu un taisnīgu lietas izspriešanu, kas iespējama tikai neatkarīgā tiesā, tomēr tiesu un tiesneša statusu nevar vērtēt atrauti no laikmeta, no konkrētās politiskās un sociālās dzīves realitātes.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aistāvēšanai šādas tēzes:

1. Latvijas Republikā, veicot tiesu reformu un likumā nosakot tiesu sistēmas uzbūvi, tiesu varas institūciju formālā pēctecība netika atjaunota. Tika izveidota no pirmskara Latvijas tiesu sistēmas atšķirīga 3 instanču tiesa, kur zemākās instances - rajona (pilsētas) tiesas, līdzīgi kā padomju periodā tautas tiesas, tika veidotas, tās piesaistot administratīvi teritoriālajam dalījumam. Apgabaltiesas skaitliski izveidotas piecas - par vienu vairāk nekā neatkarīgās Latvijas laikā. Tika izveidota Augstākā Tiesa, kuras struktūru veidoja: Senāts un četras tiesu palātas - Civillietu, Krimināllietu, Saimniecisko lietu un Konstitucionālās uzraudzības tiesu palāta. Pirmskara Latvijā augstākā tiesas instances nosaukums bija Senāts, ko likvidēja 1940. gadā, bet Tiesu palāta tika pārveidota par LPSR Augstāko Tiesu. Autore pievienojas profesora Romāna Apsīša striktajam vērtējumam par iespējamo Augstākās tiesas nosaukuma maiņu: jēdziens "Augstākā Tiesa" ir padomju laika bērns, kam nav nekā kopēja ar tiesu varas institūcijām Latvijas Republikā starpkaru posmā.²³⁷
2. Latvijas Republikas Tiesu iekārtas likums precīzi noteica personas, kuras pastāv pie tiesas. Šis brīvvalsts laika likums noteica tiesu varas realizētāju loku – tiesnešus un personas, kuras pastāvēja pie tiesu varas - prokurori, advokāti, notāri, tiesu izpildītāji, tiesu amata kandidāti, zemes grāmatu nodaļas un reģistra nodaļa.
3. Likums "Par tiesu varu" apliecina, ka Latvijā nebija veikta konsekventa izvēle par labu vienai no trim tiesību sistēmām (romāņu - ģermāņu, sociālistisko, anglo - sakšu) un izvēlēta tiesību sistēma likumā netika konsekventi iestrādāta. Starpkaru periodā Latvijas Republikas tiesu iekārtas likums precīzi noteica tiesas sistēmu un personas, kas pastāv pie tiesas. Jaunajā likumā "Par tiesu varu" notariāts, zemesgrāmatu nodaļas un reģistri netika iekļauti. Tā ir vērtējama kā sociālistisko tiesību izpausme.
4. Tiesas neatkarīgums tās patstāvības aspektā nozīmē, ka likumdošanas un izpildvarai nedrīkst būt legālu pilnvaru iejaukties tiesas kompetencē. Likumā "Par tiesu varu" tika ietverts varas dalīšanas princips, kas tomēr nebija pietiekami ievērots: 1. netika noteikta prokuratūras vieta tiesu sistēmā; 2. jēdziens "tiesu vara" lietots sašaurināti; 3. tiesu vara un izpildvara nebija konsekventi norobežotas, to funkcijas tika jauktas.
5. Likums "Par tiesu varu" saglabāja piesēdētāju institūtu, nosakot, ka tiesas sastāvā esošajiem tiesnešiem un tiesas piesēdētājiem ir vienādas tiesības izlemt visus ar lietas

²³⁷ Apsītis R. Par iespējamo Augstākās tiesas nosaukuma maiņu. Jurista Vārds, 2012, nr. 42 Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/252093-ekpertu-viedokli-par-augstakas-tiesas-nosukuma-mainu/> [aplūkots:11.04.2020.]

izskatīšanu saistītos jautājumus. Ar tiesas piesēdētāja zvērestu tika uzlikts pienākums tiesu spriest stingrā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi un likumiem, vienlaikus tiesas piesēdētājam, ko uzaicina izpildīt savus pienākumus tiesā izlozes kārtībā, ne ilgāk kā divas nedēļas gadā, nebija noteiktas nekādas kvalifikācijas prasības. Piesēdētāju institūts norādīts 1917. gada 24. novembrī publicētajā pirmajā padomju dekrētā par tiesām. Vēsturiski tautas piesēdētāju institūts tika radīts, lai padomju tiesās tiesas spriešanā iesaistītu proletariāta un nabadzīgās zemniecības pārstāvniecību.

6. Nepietiekami novērtēta tiesnešu pašpārvaldes institūciju nozīme tiesu un tiesnešu neatkarības nodrošināšanā. Likums “Par tiesu varu” tā sākotnējā redakcijā paredzēja tikai divas pašpārvaldes institūcijas – tiesnešu konferenci un trīs dažāda līmeņa tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas, kuru uzdevums bija nostiprināt tiesnešu profesionālo neatkarību.

7. Likums “Par tiesu varu” neatrisināja tiesu varas pārstāvības nodrošināšanu tās attiecībās ar izpildvaru un tiesu varas neatkarību no izpildvaras, jo tiesas nebija pietiekami iesaistītas, kad tika pieņemti lēmumi par tiesu attīstību. Nebija neatkarīgas institūcijas, kas pārstāv tiesu varu. Organizatoriskie un vadības faktori bija izpildvaras rokās un tas ietekmēja arī tiesu materiāltehnisko nodrošinājumu un arī tiesnešu materiālā nodrošinājuma līmeni.

8. Atjaunotajā neatkarīgajā Latvijas Republikā, saskaņā ar likumu “Par tiesu varu” izveidotā Augstākā Tiesa faktiski turpināja padomju laika - Latvijas PSR konstitūcijas 153. pantā noteikto Augstākās Tiesas realizēto uzraudzību pār Latvijas tiesu darbību. Likuma “Par tiesu varu” 49. pants noteica, ka plēnums - Augstākās Tiesas tiesu palātu tiesnešu un Senāta tiesnešu kopsapulce pieņem tiesām saistošus izskaidrojumus par likumu piemērošanu. Saglabājot tiesu iekārtu regulējošā likumā šādu normu, autore ieskatā, tiesu neatkarība tika ietekmēta. Šāda norma bija arī padomju normatīvajos aktos. Sociālistiskās tiesības neatzina precedentu par tiesību avotu, vienlaikus Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumi bija tiesību avoti, kas deva tiesām izskaidrojumus par likumu piemērošanu. Augstākās Tiesas Plēnuma skaidrojumiem bija saistošs raksturs, un tiesas tos izmantoja argumentācijā. Plēnuma skaidrojumu saistošs raksturs tiesnešu (tiesu) neatkarību ierobežoja.

9. Vēsturisko periodu izpētes rezultātā autore konstatējusi gan Latvijas Republikas pirmskara, gan padomju laika mantojuma tiesu varas neatkarības izpratnes iestrādi likumā “Par tiesu varu”, Likumprojekta debates uzskatāmi norāda uz likumdevēja izpratnes sasaisti ar padomju laika ierobežojošajiem priekšstatiem, kas arī bija pamats daudzajiem grozījumiem šajā likumā.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. Apsītis R. Par iespējamo Augstākās tiesas nosaukuma maiņu. Jurista Vārds, 2012, nr. 42. Pieejams:<https://juristavards.lv/doc/252093-ekpertu-viedokli-par-augstakas-tiesas-nosuku-ma-mainu/>
2. Autoru kolektīvs, zinātniskais vadītājs prof. R. Balodis. Latvijas Republikas Satversmes komentāri VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.
3. Autoru kolektīvs. Latvijas tiesību vēsture (1914 - 2000). Prof., Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2000.
4. [b.a.] Izstāde par tiesu palātu vēsturi. Jurista Vārds, 2016. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/269863-izstade-par-tiesu-palatu-vesturi-augstakaja-tiesa/>
5. [b.a.] Jubilejas komisijas izdevums. Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1928.
6. [b.a.] LPSR tiesu sistēmas pārkārtošana. Tieslietu Vēstnesis, Tieslietu tautas komisariāta izdevums, 1940, nr. 4.
7. [b.a.] Senāta likvidēšana. [b.g.] Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-senats-1918-1940/senata-likvidesana>
8. Bleiere D. Tautas tiesnešu un prokuroru darbība apriņķos/lauku rajonos (1944 - 1953). Gr.: Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940 - 1964.gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti 13. sējums. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004.
9. Bleiere D. Tiesas un prokuratūras sistēma un tās darbinieki 1940. – 1941. un 1944. – 1953. gadā. Grām.: Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2007.
10. Bukovskis V. Administratīvās tiesas reforma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1925, nr.7.-9
11. Būmanis A. Latvijas tiesas pirmie desmit gadi. Grām: Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Autoru kolektīvs Dr. phil. et cand. hist. Alfrēda Bīlmaņa redakcijā, Rīga: A.- S. Golts & Jurjāns, 1928.
12. Dāvids V. Latvijas tiesu iestādes valsts desmit gadu pastāvēšanas laikā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928, nr. 10/11.
13. Gorkins A. F. Padomju tiesa un sociālistiskās likumības tālāk nostiprināšana. Latvijas PSR Augstākās tiesas Biļetens, 1959, nr.1.

14. Guļāns A. Augstākās tiesas attīstība: evolūcija, revolūcija vai normatīvā nolemtība, 2005.
Pieejams:
<http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-republikas-augstaka-tiesa/bijusie-augstakas-tiesas-prieks-sedetaji/andris-gulans-1994-2008-gads/augstakas-tiesas-attistiba-evoluicija-revoluicija-vai-normativa-nolemtiba?>
15. Kalacs J. Pie jautājuma par tiesnešu apstiprināšanu. Jurists, 1930, nr. 2.
16. Kļava G. Piezīmes par Latvijas PSR tiesu iekārtas likuma projektu. Latvijas PSR Augstākās tiesas Biļetens, 1958, nr. 2.
17. Latvijas padomju enciklopēdija, 5.2. sējums. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984.
18. Lazdiņš J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
19. Leitāns P. Atmiņas par Latvijas tiesu darbības sākumu. Jurists, 1937, nr. 1/2.
20. Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada - no padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu, referāts Latvijas tiesnešu IV konferencē. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 2018, nr.17.
21. Lēbers D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. Latvijas Vēstnesis, 1998. nr. 387.
22. Matule S. Tieslietu ministrs ar sapni par neatkarīgu Latviju. Jurista Vārds, 2008, nr. 25.
Pieejams: <https://juristavards.lv/rubrikas/660-intervija/>
23. Melķis E. Par tiesu prakses vienotību. Tiesu prakses veidošana. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001.
24. Mengelsons A. Latvijas tiesu vēsture. Prof. A. Loebera referāts par Senāta vēsturi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936, nr. 3.
25. Osipova S. Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas. Latvijas Universitātes žurnāls. Juridiskā zinātne, 2014, nr. 7.
26. Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1975.
27. Reigase A. Padomju tiesas organizācijas un darbības principi. Grām: Ļeņinisms un padomju juridiskā zinātne Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes zinātniskie raksti 130. sējums. Rīga: LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972.
28. Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu raksti. 1973, nr. 12.
29. Sinaiskis V., Čakste K., Vikmanis K. Latvijas tiesnešu biedrības memorands tiesnešu apstiprināšanas jautājumā. Jurists, 1932, nr. 8.
30. Sinaiskis V., Čakste K., Vikmanis K. Tiesnešu apstiprināšana. Jurists, 1933, nr. 1.

31. Sprūde V. Atmiņas, ko pierakstījis viens no vecākajiem Latvijas iedzīvotājiem. 2004.
Pieejams: <http://lpra.vip.lv/hofmanis.htm>
32. Stumbina E. Jaunais likums par Latvijas PSR tiesu iekārtu. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960.
33. Šulmane D. Tiesnešu neatkarība Eiropas tieslietu padomju asociācijas pētījumos. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 2017, Nr.15.
34. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, nr. 4.
35. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, nr. 1.
36. Tieslietu Vēstnesis. Tieslietu Tautas Komisariata izdevums, 1940, nr. 2.
37. Treijs R. Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos 1918 - 1940. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.
38. Vikmanis K. Latvijas tiesnešu biedrība atklājusi savu darbību. Jurists, 1929, nr. 4.
39. Vikmanis. K. Latvijas tiesnešu biedrības memorandi tiesnešu apstiprināšanai, blakus amatu un algu jautājumā. Jurists, 1929, nr. 5.
40. Vikmanis K. Pilnīgs vai ierobežots amatu savienošanas aizliegums. Jurists, 1931, nr. 1.
41. Vikmanis K. Vai atcels tiesnešu neatkarību. Jurists, 1932, nr. 6.
42. Zemrībo G. Ievadraksts Tieslietu ministrijas vēstneša "Temīda" pirmajam numuram 1990. gadā. Pieejams:
<http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-republikas-augstaka-tiesa/bijusie-augstakas-tiesas-prieks-sedetaji/gvido-zemribo-1985-1994-gads/labu-celaveju>
43. Zvejniece R. Gvido Zemrībo: taisnība ir tikai viena, un tiesnesim jābūt tās kalpam, 2011.
Pieejams:
<https://lvportals.lv/viedokli/241617-gvido-zemribo-taisniba-ir-tikai-viena-un-tiesnesim-ja-but-tas-kalpam-2011>
44. Абдулин Р.С. Формирование и развитие судебного управления в России с 1917 до середины 1990 годов: монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2013.
45. Бурцев С.А. Дисциплинарное судебное присутствие и дисциплинарная ответственность судей: новое направление правовой политики, 2014. Pieejams:
https://law-journal.ru/files/pdf/201406/201406_11.pdf
46. Гачек Ю. Общее государственное право Часть II. Право современной демократии. Рига: издание Наука и Жизнь, [b.g.]
47. Михайловская И.Б. Суды и судьи: независимость и управляемость, 2010. Pieejams:
<http://knigi.news/vlast-sudey/sudyi-sudi-nezavisimost.html>
48. Мумлева М.И. Влияние советского законодательства второй половины 50 начала 70 х годов XX века на развитие правового статуса судей общих судов СССР. Право,

- законодательство, личность. Саратов: ФГБОУ ВПО Саратовская государственная юридическая академия, 2011, №3.
49. Соломон П. Советская юстиция при Сталине. 2 изд. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008.
50. Теория государства и права. Под ред. А. И. Денисова. Москва: Издательство Московского университета, 1972.
51. Теория государства и права. Под ред. А. М. Васильева. Москва: Юридическая литература, 1983.
52. Шейнис В. Власть и закон. Политика и конституции в России в XX - XXI веках. Москва: Мысль, 2014.

Normatīvie akti

1. ANO Ģenerālās Asamblejas 1985. gada 13. decembra rezolūcija Nr. 40/146: Tiesu varas neatkarības pamatprincipi Pieņemti 13.12.1985. [13.12.1985. red.] Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=36990>
2. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [20.04.2020.]
3. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): LPSR likums. Pieņemts 25.08.1940. Rīga: Partijas apgādniecība, 1940.
4. Latvijas PSR Konstitūcija: LPSR likums. Pieņemts 25.08.1940. [28.10.1950. red.]
5. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums): LPSR likums. Pieņemts 18.04.1978. Rīga: Avots, 1978.
6. Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību: LV likums. Pieņemts 06.12.1918. Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918, nr.1.
7. Likums "Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā": LV likums. Pieņemts 05.12.1919. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1919, nr. 13.
8. Likums "Par administratīvām tiesām": LV likums. Pieņemts 04.03.1921. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana - neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
9. Saeimas kārtības rullis: LV likums. Pieņemts 23.03.1923. Valdības Vēstnesis, 1923, nr. 65.
10. Likums par tiesu iekārtas un civil- un kriminālprocesa likumu dažu pantu grozīšanu: LV likums. Pieņemts 26.07.1923. Valdības Vēstnesis, 1923, nr. 159.
11. Tiesu iekārtas likumi: LV likums. Grām.: Tiesu iekārtas likumi. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924. gada izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1924.

12. Tieslietu ministrijas iekārta: LV likums. Pieņemts 18.06.1930. 1. pants. Valdības Vēstnesis, 1930, nr. 141.
13. Pārgrozījums un papildinājums Tiesu iekārtas likumos: LV likums. Pieņemts 03.02.1931. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1931, nr. 3.
14. Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtas likumos: LV likums. Pieņemts 07.03.1933. Valdības Vēstnesis, 1933, nr. 60.
15. Par KPFSR Krimināllikuma, Civillikuma un darba likumu pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku teritorijās. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts. Izdots 06.11.1940. Grām.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917 - 1957). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.
16. Par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu. LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts. Izdots 11.11.1940. Gr.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917 - 1957). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.
17. Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcijas (Pamatlikuma) teksta grozīšanu un papildināšanu: Latvijas PSR Augstākās Padomes likums. Pieņemts 28.10.1950. Gr.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917 - 1957). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.
18. Likums "Par Latvijas PSR tiesu iekārtu": LPSR likums. Pieņemts 27.11.1959. Rīga: Avots, 1981.
19. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas LIKUMS par Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) grozījumiem un papildinājumiem: LPSR likums. Pieņemts 29.07.1989. Padomju Jaunatne, 1989, nr. 152.
20. Latvijas PSR Augstākā Padome. Deklarācija par Latvijas valsts suverenitāti. "Padomju Jaunatne" 29.07.1989. Nr. 145.
21. Par Latvijas PSR likuma "Par Latvijas PSR tiesu iekārtu" 11. panta papildināšanu: LPSR likums. Pieņemts 02.03.1990. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, nr. 11.
22. Par tiesu varu: LV likums. Pieņemts 15.12.1992. [01.01.1993. - 28.12.1993. red.]
23. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик: PSRS likums. Pieņemts 05.12.1936. [05.12.1936. red.] Pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER?Etext/cnst1936.htm>
24. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик: PSRS likums. Pieņemts 07.10.1977. Москва: Политиздат, 1977.
25. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года: Krievijas impērijas likums. Pieņemts 20.11.1864. В кн.: Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, съ изложением

- разсуждений, на коихъ они основаны. Часть третія. Санктпетербургъ: Государственной Канцеляріи, 1867.
26. О судоустройстве СССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 16. 08.1938. [16.08.1938. red.] Pieejams: <http://museumreforms.ru/node/13830>
 27. Основы законодательства о судоустройстве Союза ССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm
 28. Об утверждении Основ законодательства о судоустройстве Союза ССР, союзных и автономных республик: PSRS likums. Pieņemts 25.12.1958. [25.12.1958. red.] Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5351.htm
 29. О Верховном Суде СССР: PSRS likums. Pieņemts 30.11.1979. [30.11.1979. red.] Pieejams: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=1624#08912427611673013>
 30. О статусе судей в СССР: PSRS likums. Pieņemts 04.08.1989. [04.08.1989. red.] Pieejams: www.consultant.ru

Tiesu prakse

1. Latvijas PSR Augstākās Tiesas 1989. gada 27. marta Plēnuma lēmums Nr. 1. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1989. Rīga: Avots, 1991.
2. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1960 - 1978. Rīga: Zvaigzne, 1978.
3. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1983. Rīga: Avots, 1985.
4. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma "Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību" 1991. gada 11. marta Lēmums Nr. 1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 1991, nr.2.
5. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990 - 1995, sastādītājs un zinātniskais redaktors – A.Cīrulis. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.
6. Par Latvijas PSR tiesu praksi, likumu un PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma un Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma vadošo izskaidrojumu izpildi blakus lēmumu pieņemšanā. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1965 - 1989. Rīga: Avots, 1991.

Citi materiāli

1. Latvijas PSR Tautas Komisāru padomes Lēmums par pārgrozījumiem noteikumos par Latvijas PSR Tieslietu tautas Komisariātu. Tieslietu Vēstnesis, 1940, nr. 4.
2. Latvijas Tautas frontes programma. Padomju Jaunatne, 1988, nr. 197.
3. Latvijas Tautas frontes programmas projekts. Padomju Jaunatne, 1988, nr. 172.
4. Latvijas tiesām - 75 gadi. No ziņojuma Latvijas tiesu 75. gadadienai veltītajā svinīgajā sanāksmē Tiesu pilī, 1993. Pieejams: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Latvijas+ties%C4%81m+75gadi>
5. Likumprojekts "Likums par Latvijas PS Republikas tiesu iekārtu" Latvijas PSR Augstākās tiesas Biļetens, 1959, nr. 3.
6. О дисциплинарной ответственности судей: PSRS Augstākās Padomes prezidija ukazs. Izdots 29.07.1940. [29.07.1940. red.] Pieejams: <http://www.alppp.ru/law/pravosudie/44/ukaz-prezidiuma-vs-sssr-ot-29-07-1940.html>
7. Программа и устав ВКП б, 1919. Pieejams: http://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/Programma_i_ustav_VKPb.htm

Stenogrammas

1. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920. - 1922.). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
2. Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitā sesijas 1990. gada 15. februāra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://saeima.lv/steno/ap/st150290.htm>
3. Latvijas PSR Augstākās Padomes vienpadsmitā sasaukuma piecpadsmitās sesijas 1990. gada 1. marta sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/ap/st010390.htm>
4. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911210v.htm
5. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 3. jūnija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920603v
6. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 1. decembra rīta sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_921201
7. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 1. decembra vakara sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_921201v.htm

8. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 12. jūnija sēdes stenogramma. Latvijas Vēstnesis, 2004, nr. 175.

Arhīva materiāli

1. Autores intervija ar Gvido Zemrībo Rīgā 2020. gada 20. aprīlī. Materiāls no autores personīgā arhīva.
2. Latvijas PSR prokurora J. Dzenīša 1988. gada 13. septembra vēstule LKP CK otrajam sekretāram V. Soboļevam par Latvijas Tautas frontes dibināšanas nevēlamību Nr. 417s. Grām.: Okupācijas varu politika Latvijā 1939 – 1991. Latvijas Valsts arhīvs, dokumentu krājums. Atbildīgais redaktors Elmārs Pelkaus. Rīga: nordik, 1999.
3. Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmā sasaukuma piektās sesijas 1992. gada 8. decembra rīta sēdes stenogramma. Npublicēts materiāls. Latvijas Valsts arhīvs, 290. f., 10. apr., 3591. l., p. 59. - 60.
4. Latvijas Republikas Augstākās Padomes pirmā sasaukuma piektās sesijas 1992. gada 8. decembra vakara sēdes stenogramma. Npublicēts materiāls. Latvijas Valsts arhīvs, 290. f., 10. apr., 3591. l., p. 12.
5. Nodokļu politika - zemnieku izputināšanas līdzeklis. 37. dokuments: LPSR ministru, pārvalžu priekšnieku, apriņķu izpildu komiteju priekšsēdētāju un apriņķu finanšu nodaļu vadītāju sanāksmes stenogrammas par nodokļu ievākšanas plāna izpildi. Latvijas Valsts arhīvs, 270. f., 2. apr., 3151. l., p. 6., 8.- 9., 11.
6. Tieslietu ministra V. Skudras atbildes vēstule L. Muciņam. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta izziņas, atskaites, ziņojumi par LR Tieslietu ministrijas un tiesu darbu. Latvijas Valsts arhīvs. 938. f., apr., 3, l., 1068 p. 10.
7. Rakstiskas atbildes uz televīzijas skatītāju jautājumiem: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas sarakste ar LR ministrijām, organizācijām, izpildkomitejām par tiesu darbu. Latvijas Valsts arhīvs. 938. f., apr., 3, l., 996 p. 31.